

İstenmeyen Komşu

Türkiye'nin Kürt Politikası

ÅSA LUNDGREN

ÇEVİRİ
NECIA ÜLKÜ KUGLİN

Kitapyayinevi

**İSTENMEYEN KOMŞU
TÜRKİYE'NİN KÜRT POLİTİKASI**

KİTAP YAYINEVİ ... 179
İNSAN VE TOPLUM DİZİSİ – 37

İSTENMEYEN KOMŞU; TÜRKİYE'NİN KÜRT POLİTİKASI/ÅSA LUNDGREN

ÖZGÜN ADI
THE UNWELCOME NEIGHBOUR, TURKEY'S KURDISH POLICY

© 2007 ÅSA LUNDGREN
ESERİN TÜRKÇE BASIMI İ.B. TAURIS & CO. LTD. İLE YAPILAN ANLAŞMA GEREĞİNCE GERÇEKLEŞTİRİLMİŞTİR
© 2008, KİTAP YAYINEVİ LTD.
TANITIM İÇİN YAPILACAK KISA ALINTILAR DIŞINDA HiÇBİR YÖNTEMLE ÇÖÇALTILAMAZ

ÇEVİRİ
NECLA ÖLKÜ KUĞLİN

YAYINA HAZIRLAYAN
ZUHAL BİLGİN

DÜZELTİ
BUKET YILMAZ

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

KAPAK RESMİ
ASURBANİPAL'IN NİNİVE'DEKİ SARAYINDAN DUVAR KABARTMASI
MÖ 7. YÜZYIL, BRITISH MUSEUM, LONDRA

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK A.Ş.
KÂÇİT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3
34408 KÂÇİTHANE
SERTİFİKA NO. 0905-34-000415
T: 0212 294 10 00 F: 212 294 90 80
E: INFO@MASMAT.COM.TR

1. BASIM
NİSAN 2008, İSTANBUL

ISBN 978-975-6051-97-9

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
KÂÇİT HANE BİNASI
HAMİDİYE MAHALLESİ, SOĞUKSU CADDESİ NO. 3/İ-A
34408 KÂÇİTHANE İSTANBUL
T: 212 294 65 55 F: 212 294 65 56
E: kitap@kitapyayinevi.com
W: www.kitapyayinevi.com

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR 7

1- Giriş 9

2- ULUS İNŞASI VE DIŞ POLİTİKA 13

3- TÜRK ULUSUNUN TANIMLANMASI VE SAVUNULMASI 26

4- TÜRKİYE CUMHURİYETİNDE KÜRT KİMLİĞİ 46

5- ULUS İNŞASI VE TEHLİKE SÖYLEMİ 61

6- KÜRTLERİN DE FACTO DEVLET OLMA DURUMUNA İMKÂN TANINMASI VE
KARŞI ÇIKILMASI 76

7- İŞGALDEN SONRA 99

8- SONUÇ 121

NOTLAR 128

KAYNAKÇA 140

DİZİN 148

TEŞEKKÜR

Bu kitap üzerindeki çalışma, İsveç Araştırma Kurumu Batı ve Orta Asya programının desteklediği çok disiplinli bir araştırma projesi olan “Sınırlar, hudutlar ve ihlaller” ile başladı. Inga Brandell, Emma Jorum, Roberta Micallef, Annika Rabo ve Tetz Rooke, benim sadece bu projedeki meslektaşlarım değil, aynı zamanda arkadaşlarım da oldular. Beraber çalıştığımız yıllarda yaptığımız tartışmalardan çok şey öğrendim; düşüncelerini benimle paylaştıkları için hepsine minnettarım.

Inga Brandell, Annika Rabo ve Bo Utas bu kitap üzerinde çalıştığım sürece bana hem manevi, hem de somut destek verdiler. Ayrıca ilk taslakları da okuyup yorumlarda, tavsiyelerde ve eleştirilerde bulundular; bunun için onlara büyük bir minnet borçluyum. Metnin bazı bölümlerini okuyup değerli girdiler sunan Safin Dizayi, Özden Zeynep Oktav ve Elizabeth Picard’a da teşekkür ederim. I.B. Tauris’in iki anonim okuru da önemli mütalaalarda bulundu.

Bunların dışında, görüşmeler için bana zaman ayıran devlet adamı ve siyasetçilerle çeşitli parti ve örgütlerin temsilcilerine de teşekkür etmek isterim. Onların deneyimleri ve uzmanlıkları bu çalışma için çok önemliydi.

Projeye, İsveç Araştırma Kurumu’nun ayırdığı ödeneğin yanısıra Sasakawa Genç Liderler Birliği Fonu da önemli bir bağışta bulundu.

Türkiye’ye yaptığım birçok ziyaret sırasında, İstanbul’daki İsveç Araştırma Enstitüsü’nün dostane ve entelektüel olarak ufuk açıcı atmosferinde bulunma zevkini tattım. Bu yüzden, enstitü müdürü Karin Adahl’a, önceki müdür Elisabeth Özdalga’ya, enstitü sekreteri Cecilia Bişgen Jansson’a ve sefisi Sids el Braaten’e çok teşekkür ederim.

Ayrıca büyük bir dikkat ve özenle metni yayına hazırlayan Mirja Juntunen’e, I.B.Tauris’in yardım ve desteğini esirgemeyen çalışanı Abigail Fielding-Smith’e ve İngilizce konusundaki yardımı için Michael Knight’a da teşekkürler.

Bu kitabın 6. bölümü, “Sınırlar, hudutlar ve ihlaller” projesi sonucu ortaya çıkan, editörlüğünü Inga Brandell’in yaptığı ve 2006’da yayımla-

nan “Devlet Sınırları: Orta Doğuda Sınırlar ve Hudutlar” adlı ciltte yer alan bir makalenin yeniden yazılmış halidir.

Son olarak Anthony’ye hep yanımda olduğu için teşekkür ediyor ve bu kitabı ona adıyorum.

ÅSA LUNDGREN

GİRİŞ

1990'lı yılların başında, Türkiye'nin Güneydoğu sınırlarında, yavaş yavaş devletimsi bir Kürt oluşumu belirmeye başladı. Iraklı Kürtler ülkenin geri kalanından az çok ayrılmış, belli bir bölgede *de facto* bağımsız siyasi kurumlarını kurup kendi kendilerini yönetmeye başladılar. 2002'de Irak'ın kuzeyindeki Erbil kentini ziyaret eden Iraklı bir gazeteci şöyle yazıyordu: "Burası güya Irak topraklarına dahil [. . .] ama kimse 'Irak' kelimesini ağzına almıyor. Herkes Kurdistell denilen cep telefonlarıyla konuşup Kürt TV'yi izliyor. Memurların ofisini süsleyen koca haritalarda, komşu ülkeleri öfkeden hoplatacak kadar iri harflerle Kürdistan yazıyor." Bu durum Türk devletinde bir ikilem yarattı. Ankara, bir yandan vazgeçilmez sayılan ülke çıkarlarını korumak ve daha da önemlisi bu özyönetimin bağımsız bir devlete dönüşmesini önlemek için Kürt oluşumuyla etkileşime girmek zorundaydı. Kürt devleti yolundaki her türlü potansiyel planı boşa çıkarmasının, Ankara için taşıdığı önem muazzamdır. Ama öte yandan, kurulan resmi ve düzenli ilişkiler de, Türkiye'nin her şeyden çok önlemek istediği bir gerçeği tekrar üretiyor, hatta belki de güçlendiriyordu. Sınırlarında bağımsız bir Kürt devletinin kurulması, Ankara için bir kâbus olurdu. Türkiye'nin, kuzey Irak'la ilgili dış politikası, bazen bir aktörün, sonunda kendisini hapsedecek bir ağına dokunmasına nasıl katılmak mecburiyetinde kaldığının bir örneğidir.

Türkiye'nin Irak'ın kuzeyindeki gelişmeler konusundaki endişesi, zorla bölgesel bir ulus devlet kurulsu bile, buna karşı çıkılacağı gerçeğini herkese hatırlatır. Devletler mutlak varlıklar değildir. İnsanlar tarafından kurulurlar ve kendilerine her an meydan okunabilir. Birinci Dünya Savaşı'nın ve Osmanlı Devleti'nin yıkılışının ardından Orta doğu'daki yönetimler sınırları yeni çizilmiş bölgelerinde bir siyasi topluluk yaratma göreviyle baş başa kaldılar. Ülke sınırları "yurdun içini dışarıdan, (güya) toplumsal dayanışma âlemini Leviathan âleminden"² ayırmak için çizilirdi. 1923'te kurulan, Osmanlı İmparatorluğu'nun halefi olan Türkiye Cumhuriyeti de bir is-

tisna değildi. Çok uluslu, çok etnili bir imparatorluğun yerini, belli bir top-
rağa bağlı bir ulus devletle doldurma çabası hâlâ devam eden, açık uçlu bir
projedir. Yeni devletin sınırları, Türk ordusunun savaş vasıtasıyla koruyabil-
diği mevzilerle az çok çakışıyordu. Karışık etnik kökenlere sahip insanların
yaşadığı bu topraklarda bir ulus yaratmak gerekiyordu. Yeni kurulan ulus
devlet, başka etnik grupların yanısıra Türkleri ve Kürtleri de kucaklayacak
ortak bir ilke bulmak zorundaydı. Devleti kuran çekirdek, etnisiteye değil
toprak ilkesine dayalı bir ulus tanımı seçti. Türkiye Cumhuriyeti toprakla-
rında, yani sınırları içinde yaşayan herkes Türktü. Bu yüzden sınırlar, hem
vatan topraklarını çizmede, hem de ulusu tanımlamada çok önemliydi.

Yurttaşlığa dayalı ulusçuluk resmi ideoloji oldu. Ancak daha
1920'lerde politikalar ve uygulamalar resmi açıklamalardan uzaklaşmaya,
ulus kurma projesi de giderek etnik bir hale bürünmeye başladı. Gerçekten
yurttaşlığa dayalı bir ulusal kimlik geliştirme potansiyeli (böyle bir şey var-
sa eğer) bu şekilde engellendi ve Cumhuriyet tarihi boyunca Türk ulusu-
nun tanımı hep çok tartışılan bir mesele oldu. Bu ulusal kimliğin resmi ta-
nımının herhangi bir şekilde sorgulanması hep devletin varlığına bir teh-
dit olarak görüldü. Türklükten başka bir etnik kimliğe yapılan herhangi bir
vurgu, tehlikeli merkezkaç kuvvetlerle dolu Pandora'nın kutusunu açması
olası bir tehdit unsuru sayıldı: bir etnik grubun daha fazla özerklik isteme-
si diğerlerinin de aynı taleplerde bulunmasına yol açacak ve nihai sonuç
devletin parçalanması olacaktı. Bir Türk diplomatı, cevabını beklemeden,
"etnisiteye veya dile dayalı minicik devletler, mozaikler³ yaratsaydık, dünya
neye benzerdi?" diye sormuştur. Türk devletinin güvenlik düşüncesi her
zaman kuvvetli bir bölünme korkusuyla dolu olmuştur ve iş devlet, ulus ve
toprak bütünlüğü konusuna gelince hiçbir taviz verilmez.

Türk ulusunun tanımı tartışmalı olduğundan toprak özel bir anlam
kazanmış, güvenlik dışı politika ve toprak bütünlüğünün korunmasıyla ya-
kından bağlantılı hale gelmiş, diğer pek çok vakada olduğu gibi ulusun in-
şası, henüz tamamlanmamış şiddetli bir süreç olmuştur. Bırakın kendi top-
raklarının bir kısmından vazgeçmesini, Türkiye sınırlarının *dışında*, başka
bir devletin topraklarında kurulması muhtemel bir Kürt devletinin yalnızca
düşüncesinin bile Ankara için neden bu kadar büyük bir kâbus olduğu, an-

cak Türkiye'nin ulus inşaa sürecinin yakından incelenmesiyle anlaşılabilir. Bu bağlamda son derece kilit bir faktör, Türk topraklarının da, Irak topraklarının da sınırlarının tartışma konusu olmasıdır. Sınırın iki tarafında yaşayan insanlar, var olan sınır çizgileriyle ve yurttaşlık bağıyla bağılı oldukları devletlerle özdeşleşmiş olabilirler de, olmayabilirler de. Türk devletince illeri sürüldüğü haliyle "vatana ve siyasi egemenliğe mutlak bağılılık ilkesi" zemindeki şartlarla ille de uyuşmayabilir.⁴ Cumhuriyet, kısmen Kürt ulusal özelemlerini de barındıran bir toprakta kuruldu. Bu yüzden Türk-Irak sınırı daha başından beri hassastı. Bugün bu hassasiyet içişleri-dışişleri ayrımının suniliğini de hatıra getirmektedir. Kuzey Irak'ta olanlar, Ankara için bir dışişleri-meselesi olmayıp, iç siyasetle yakından ilgilidir. "Domino etkisine," yani bir devlette vuku bulan olayların otomatik olarak komşu devletlere de yayılacağı kuralına yapılan atıflar, sınırların, vatanların ve devletlerin insanlar tarafından yapıldığı gerçeğini yansıtır. Dünya haritaları bize birbirinden ayrı ve karşılıklı olarak birbirini dışlayan birimlere ayrılmış bir dünya imgesi sunar. Gerçekteyse uluslar bir sınıra gelindiğinde birdenbire bitmezler. Her sıradan dünya haritasına, alternatif ve üst üste binen harita katmanları eklemek mümkündür. Ancak farklı bir haritanın sırf varlığı bile, bir sınırın veya bölgenin zımnen sorgulanması anlamına gelebilir. Bir harita kadar masum görünen bir şey bile, bir toprak parçasını farklı bir tahayyül etme yolu sunduğundan tehdit olarak algılanabilir. Üzerinde Kürdistan yazan bir toprak parçasını gösteren bir haritanın, Türk devleti savunucularında mutlaka ciddi bir tepkiye yol açması bundandır. Bir harita, bir halkın belli bir toprakla özdeşleşmesi ve bu yüzden de üzerinde tekel talep etmesi için çok güçlü bir araçtır. "Sadece haritalar devlet sınırlarının kesin birer imgesini iletir ve haritaların sunduğu vatan biçimleri uzamsal hafızalarımıza kazınır."⁵ Nüfusun ulusal aidiyeti uğruna yaşanan savaşta devlet rakiplere müsamaha göstermez. Türk-Irak sınırı Türkiye ile Irak'ı birbirinden ayırırken, Türk veya Irak uluslarını sadece kısmen özümsemiş bir nüfusun da ortasından geçer. İnsanların kimliği konusundaki muğlaklık sürdüğüçe, Türk ve Irak ulus devleti projeleri de tamamlanmayacaktır.

Dış politikası ve ulus inşasını konu alan bu kitap, Türkiye'nin, Irak'ın kuzeyindeki Kürt özyönetimi karşısındaki politikasının, onun nasıl kendi

iç siyasetinin ve devam etmekte olan Türk ulusunu kurma ve birliğini sağlama çabalarının bir uzantısı olduğunu işleme amacını taşıyor. Bundan sonraki bölümde ulus inşası, dış politika ve ulusal güvenliğin iç içeliği temelinde dayanan kuramsal çerçeve açıklanıyor ve ulusların ve devletlerin kurulmasında ve yeniden yapılanmasında, dış politika uygulama ve söylemi kadar dış tehdidin de, işlevsel olduğu tartışılıyor. 3. bölümde Türk devletinin, Türk ulusunun, Türk dış politikasının ve ulusa karşı tehdit algılamalarının ideolojik temellerini nasıl tanımladığı anlatılıyor. 4. bölümde Kürt sorununun ve Kürt kimliğinin teminat altına alınma süreci kısaca aktarılıyor. 5. bölümde Türk dış politikası söylemi incelenirken, bu tür söylemlerde kendi kimliğini ve iç-dış ikiliğini teyit etmenin, devleti yeniden üretmede nasıl önemli bir unsur olduğu gösterilmeye çalışılıyor. 6. bölümde, Ankara'nın, Baas rejiminin yıkılışından önceki 12 yıllık Kürt özyönetimi sırasında kuzey Irak'la ilişkileri anlatılıyor. Burada, Türkiye'nin kendini nasıl hem kuzey Irak'ta askeri bir varlık bulundurmaya, hem de *de facto* Kürt devletinin liderleriyle ilişki kurmaya mecbur kalmış bulunduğu ve bunun, Ankara'nın Irak'ın toprak bütünlüğü ve siyasi egemenliği konusundaki hassasiyeti nedeniyle aynı zamanda nasıl bir ikilem yarattığı belirtiliyor. Ankara, aynı anda hem Irak'ın egemenliğini savunup, hem de bunu çığnediğinden köşeye sıkıştı. Irak'ta 12 yıldır süregelen durum, 2003 yılı Mart'ında ABD'nin önyak olduğu bir işgalle sona erdi. 7. bölümde Türkiye'nin bu yeni şartlar altındaki politikası ve temel ilkelerinin değişip değişmediği inceleniyor. 8. bölümde ise son sözlere yer veriliyor.

ULUS İNŞASI VE DIŞ POLİTİKA

G ünümüzdeki küresel düzenin basite indirgenmiş ama popülerliği ve inandırıcılığı yüksek bir imgesi, ulusun devletten, devletin de dış politikadan önce var olduğu varsayımdır. Ulus, sanal bir anlaşma ile kendi kendini yönetmek isteyen, bir “halk” olduklarına karar vermiş bireyler topluluğu olarak tanımlanabilir. Tarih ve şartlar cömert davranmışsa, bir ulus bağımsızlık, yani devlet statüsü kazanmış olabilir.¹ Bu durumda devlet, ulusun çıkarlarını ve nihayetinde güvenliğini ve varlığını korumak için bir dış politika güder.

Bu ideal tip ulus devlet imgesine uyan devletler olsa bile, uymayanlarını bulmak çok daha kolaydır. Yukarıda betimlenen ideal tip *ulus-devlet*'in tersi, önce belli bir toprakta bir devletin kurulduğu, ulus veya *demos*'un ise sonradan geldiği *devlet-ulus*'tur.

Bu bölümün sorunsalı ulus, devlet ve dış politika arasındaki düzen ve ilişkidir. Norveçli antropolog Fredrik Barth, bundan otuz yıl kadar önce, sınırı belirleyen topluluk değil, topluluğu belirleyen sınır olduğunu öne sürmüştür. Aynı nedenle, ideal olarak kendi devletlerini kuran, objektif olarak mevcut ulusların var olduğu yolundaki özcü düşünce de gerçek olmaktan çok; bir efsanedir. Elbette belirli bir dönemde kendilerini ulus olarak tarif eden ve tanınan bir devlet çerçevesinde kendi kendini yönetmek isteyen halklar olmuştur. Ancak ulus ve ulusa ait olma tanımları, genellikle gayet keyfidir ve çoğu kez devlet ulustan önce var olmakla kalmaz, hem kendini, hem de temsil ettiği varsayılan ulusu yeniden üretme uğraşı verir. Çoğunlukla önce devlet gelir ve ulusu kurmada vasıta olur. Belli bir devletin sınırları içinde yaşayan insanların türdeşleştirilmesiyle ulusların nasıl yaratıldığı konusunda pek çok araştırma yürütülmüştür. Ulus genellikle efsanevi bir ortak tarih dayatmasının, dilin standartlaştırılmasının, baskının, şiddetin veya bazen de gönüllü asimilasyonun bir ürünüdür.

Başarılı bir ulus inşası, devletin ayakta kalması için hayati önem taşır. Devlet, itaat ve bağlılık talebini haklı çıkarmak zorundadır. Yurttaşlar, ancak kendilerini ulus devletle özdeşleştirdikleri takdirde, siyasal kurumlara ve devletin yönetme hakkını kabul edebilirler.² Güç siyaseti devletin ilk kurulma aşamasında tek başına yeterli olabilir, ama bir ulus devletin sürdürülmesi, yurttaşların devletin yargı yetkisinin ve kendilerinden talep edilenlerin meşruiyetini kabul etmelerini gerektirir. Devlet bir kez yaratıldı mı, bünyesinde bir ulus, yani tesanütçü bir topluluk barındırması gerekir.³ Devlet, içeride belli ölçüde bir kaynaşmaya bağlıdır:

Siyasi gelişmede asıl sorun, [. .] bir halkın toplumsallaşma sürecinin gerekli birlik duygusunu o halka ne derece aşılayabildiğidir; öyle ki, ciddi çatışmalar yaşansa bile sistemin istikrarı bozulmasın. Bu duygular yoksa, bir yönetim ılımlı ihtilafları bile atlatamaz. Kısacası örgütlenmelerin ihtilafa karşı durmalarını, hatta bu sayede kuvvet bulmalarını mümkün kılan, birlik ve beraberlik duygularıdır.⁴

Birlik, beraberlik duyguları ve sadakat, hukuki yurttaşlık veya aynı toprak üzerinde yaşamaktan daha esaslı şeyler ister. Bir ulusun parçası ve ulusal bir kimliğin sahibi olmak farklı insanlar için farklı anlamlar taşıyabilir ama çoğu kişi için sadece bir pasaporta sahip olmaktan öte bir şeydir. Bazı örneklerde ulusal kimlik, çok eskilere uzanan ortak bir köken gibi romantik bir fikir üzerinde yükselir. Diğer örneklerde ise ulus mensuplarınca paylaşıldığı varsayılan belirli değerlere dayanır. Etnik ulusalcılık ile yurttaşlığa dayalı ulusalcılık arasında sıkça kullanılan analitik ayrım, bir ulusun temelinde ya etnik köken ya da belirli siyasi ilkelerin olduğunu varsayar. “Etnik bir ulus” ortak bir kültüre dayalı, mensuplarının birbirine daha “yoğun” değerlerle bağlı olduğu, aynı dili, dini, tarihi, gelenekleri ve/veya kökeni paylaştığı bir ulustur. Buna karşılık yurttaşlığa dayalı bir ulus ise, anayasa ve siyasal kurumlara bağlılık temeli üzerine kuruludur. Yurttaşlık oluşuluşu, kökeni, dini ve kültürel bağlılığı ne olursa olsun vatan toprakları üzerinde yaşayan herkesin ulusa mensup olduğu anlamına gelir. Yurttaşlığa dayalı bir ulusu bir arada tutan, yurttaşların devletle yaptıkları sanal bir toplumsal rıza aktidir.

Ancak ulusa mensup olmanın sırf yurttaşlık kavramlarıyla tanımlandığı bir devleti hayal etmek zordur. Yurttaşlığa dayalı bir ulusa ait olmak da en azından bir ölçüde ortak kültüre katılım gerektirir. Will Kymlicka'ya göre, hiç kültürel ögesi olmayan bir yurttaşlık ulusçuluğu fikri inandırıcı değildir. Yurttaşlık ulusçuluğunun örneği olarak gösterilen ABD'ye göç edenlerden, sadece anayasaya bağlılık yemini etmeleri değil, yeni vatanlarının dilini ve tarihini öğrenmeleri de beklenir. Kymlicka'ya göre yurttaşlığa dayalı bir ulus ile etnik ulus arasındaki fark, ilkinde kültürel bir öge bulunmaması değil, kökeni veya ten renginden bağımsız olarak herkesin ortak kültüre dahil olabilmesindedir.⁵

Bu yüzden uluslar hiç değilse bir ölçüde ortak kültür temeli üzerine kuruludur. Ulusal bir kültür, paylaşılan bazı değerler ve ortak bir kimlik algısı gerektirir. Bu bir ulus içinde farklı ve birbiriyle çatışan değerler olamayacağı anlamına gelmez, ama her türlü soru işaretinin üzerinde olan bazı değerler vardır. Ulusun ne olduğuna ve üzerine oturduğu değerlere dair tanımlar, ulus devletin kendisi sorgulanmadan sorgulanamaz. Bir devlet, temel kimliği itibariyle liberal demokrasi, din devleti ya da pazar ekonomisi, ırk ayrımı veya laiklik ilkesi üzerine kurulmuş olabilir. Bunların hepsi de devletin temelini tehlikeye atmadan sorgulanamayacak olan temel değerlere örnektir; öyle ki, eğer sorgulanıyorlarsa devlet fiziksel olarak yaşamaya devam etse bile “yeni” bir devlet haline gelir.

Bir ulusu bir arada tutan tutkal ister “yoğun” etnik değerler, ister siyasi ya da yurttaşlığa bağlı dayanışma olsun, modern ulus devletin gereği bir *demos*'un veya halkın varlığıdır. Bir devletin sınırları içinde sadece rast gele bir insan kalabalığı değil, bir tür topluluk olması gerekir. Çoğu zaman devlet ve vatanın, daha millet var olmadan önce ortaya çıkması, ulus inşa süreçleri üzerine zengin bir araştırma ortamının doğmasına yol açtı. Bu söylem genelde karşılaştırmalı siyaset bilimi alanında, devletlerarası ilişkilerden çok iç siyasetle ilgilenen araştırmacılar arasında gelişti. Uluslararası ilişkiler kuramında devletle ulus arasındaki ilişkinin benzer şekilde sorunsallaşması zaman aldı. Söz konusu kuram, devletleri önceden var olan, kesin ve sağlam varlıklar olarak görmeye devam etti. Bu durum ancak yapısalcılığa ve kimlik konularına olan ilginin giderek artmasıyla değişti ve

uluslararası ilişkiler uzmanları ulusal kimlik yapılanmalarıyla daha fazla ilgilenir oldular. Bu bir bakış açısı değişikliği idi. Dış politikanın ulusun çıkarlarını koruyan bir faaliyet olarak görülmesi yerine, adına hareket ettiği ulusu üreten ve sürdüren bir faaliyet olarak analiz edilmesi yaygınlaştı.

William Bloom, 1990'da yayınlandığından beri sık sık alıntılanan bir eserinde, dış politikayı "ulus inşa etmek için bir araç" olarak tanımlar. Bloom, dış politikanın ulusu yeniden üretip ulusal topluluğu güçlendirmek için nasıl kullanılabileceğiyle ilgilendi. Ona göre, bir ulus kurma projesi başarılı olduğunda, yurttaşlar arasında genel bir ulusla özdeşleşme durumu vardır. Bunun yanı sıra, vatandaşlar arasında ortak ulusal kimliği savunma ve pekiştirme eğilimi de vardır. Bloom, bir ulusun hiç bir zaman tamamen oturmadığına dikkat çeker: ulus inşası, her devlet için "süre giden bir zarurettir." Dış politika, kitlelerin ortak kimliklerine yönelmiş bir tehdidi algılayabilecekleri, üstelik tüm ulusun yabancı bir aktöre kıyasla aynı tecrübeleri paylaştıklarını sandıkları bir durumu yaratmak için kullanılabilir. Bu durumda hükümet ulusal kimliği koruyan ve devam ettiren bir sembol veya baba figürü olarak hareket eder. Hükümet, devlet ve ulusal toplum, ulusal kimliği temsil eden bir semboller yumağı olarak iç içe geçer. Böylece durumlarda, hükümete muhalif her hareket yurdunu sevmemek ve vatana ihanet olarak yorumlanabilir.⁶ Bloom'a göre, modern uluslararası sistem daima mevcut olan rekabet ve tehdit imgeleri yarattığından, ulus inşası açık çatışma ve tehdit gerektirmez. Çatışma veya en azından rekabet uluslararası ortamda zaten kendiliğinden vardır. Savaştan spora kadar tarihsel ve çağdaş gerçekliklerin tümü bir rekabet senaryosu sergiler.⁷ Bloom'un dış politikanın ulusal kimliği pekiştirmede nasıl kullanıldığını açıklamak için verdiği örneklerden biri Soğuk Savaş'tır. Ona göre Soğuk Savaş'ın bir yorumu da, hem ABD, hem de Sovyetler Birliği ciddi iç çatışmalar yaşadıklarından, art arda gelen hükümetlerin ulusal duyguları harekete geçirip ülke içindeki birlik ve beraberliği güvence altına almak için Soğuk Savaş'a yatırım yapmalarıdır.⁸

Kimliği daha fazla odaklanmasıyla birlikte sınırlara duyulan ilgi de arttı. Kimlik için sınır ön şarttır. Barth'ın insan topluluklarının sınırları değil, sınırların insan topluluklarını yarattığı yolundaki fikri, devletlerarası iliş-

kiler konusunda yazan pek çok yazar tarafından kabul gördü. Sınırlar içlerindeki ulusu tanımlarken, devletler de ulusal kimliği türdeşleştirerek sınırlarını belirlemeye ve güvenli hale getirmeye çalışır.⁹ Kimliklerin ve sınırların birbiriyle ilişkilene biçimine duyulan ilgi, dünyanın sınırları kesinlikle belli ve birbirini dışlayan bölgelere ayrılmış olduğu hâlihazırdaki Westfalya düzeninin sorgulanmasından kaynaklanmıştır. Ana akım uluslararası ilişkiler kuramı (özellikle neo-liberalizm ve neo-realizm), uluslararası düzene sanki sabit ve veriliymiş gibi davrandığı için eleştirilmiştir.¹⁰ Uluslararası düzeni analiz nesnesi yerine tartışılmaz bir temel önerme olarak ele almak, Soğuk Savaş'ın bitiminden önce, bir yandan Westfalya devlet sistemi küresel düzeyde yerleşmiş, bir yandan da Sovyetler Birliği henüz çökmemişken mantıklı sayılabildi. O sırada dünya düzeni istikrarlı ve değişmez görünüyordu. 1989'dan beri, özellikle eski Sovyetler Birliği ve Yugoslavya örneklerinde, devletlerin nasıl dağılıp da yeni devletlerin ortaya çıktığına tanık olduk. Küresel bir ekonominin boy göstermesi de, bir tür kendine yeterli bir birim oluşturan ulus devlet fikrinin sorgulanmasına yol açtı.

Uluslararası ilişkiler kuramındaki “Yapısalcı yönelim” devletlerin nasıl oluştuğu veya oluşturuldukları sorusuna ilgiyi arttırmıştır. “Devletler artık, sadece birer sabit değişken olarak kabul edilmemektedir. Açık ki, dünya sahiden de –bazı bakımlardan birbirini dışlayan- devletlere bölünmüş durumdadır. Yapısalcı yaklaşımın, devletlerin varlığının inkâr edilebilirliği veya edilmesi gerektiği gibi bir iması yoktur. O sadece uluslararası sistemin temel öğelerinin nesnel değil öznel-arası olduğu gerçeğini tanıır. Yapısalcılığın pek çok farklı sürümü vardır. Ancak, “sosyopolitik dünyanın insan pratiğince inşa edildiği görüşünü beslediği ve bu inşa edişin nasıl olduğunu açıklamaya çalıştığı”¹² şeklinde bir genel tanımı yapılabilir. Devletlerarası sistem ve onu yapan parçalar (devletler, uluslar, topraklar, sınırlar, vs.), var olmaya devam edebilmek için, tatbik edilmesi gereken bir toplumsal gerçeklik meydana getirirler. Yapısalcı söylemde, kimliğin bir farklılıklar meselesi olduğunun altı çizilir. Kimlik sadece başka olası kimliklerle ilişkili olarak vardır ve başka türlü hiçbir anlam taşımaz. “Onlar” kavramı olmadan “biz” kavramı olamaz. Böyle bir zeminde, sınırlar can alıcı önemdedir, çünkü ulusal kimliğin üzerine kurulu olduğu farklı-

lıkları muhafaza ederler. Sınırlar bize bir devletin bitip diğerinin başladığı yeri gösterir. Memleketlilerin yabancılardan ayırt edilmesini sağlar. Bu kitabın çıkış noktası, devletlerin sadece birbirleriyle ilişki içinde var olduklarıdır. “Devletler, ancak diğer devletlerle fiili veya ideolojik bir çatışma YA DA mukayese sayesinde kurulur, korunur ve yeniden üretilirler.”¹³ Aşıkârdır ki, “yabancı” ülkeler veya “yabancı” halklar olmasaydı, dış politikanın da anlamı olmazdı. Onlar sınırın diğer tarafında yaşadıkları için yabancıdır ve ancak onlar sayesinde de sınırın bu yanında bir ulus vardır.

Uluslararası sistemin insan pratiğince yaratıldığı, bir bakıma sıradan bir mütalaadır, ama ciddiye alındığında devletlerarasındaki ilişkileri nasıl yorumlayacağımız hususunda önemli etkileri olacaktır. Dış politika genelde devletin çıkarlarını savunup korumayı ve onun güvenliğini sağlamayı hedefleyen bir faaliyet olarak bilinir. Devletlere, başlı başına, maddi gerçekliğin sanki birer parçasıymışlar gibi davranılır, çıkarları da *a priori* ve dışsal olarak verilmiş gibi alınır. Böyle bir çerçeve içinde dış politika “sadece önceden inşa edilmiş devletlerin dışı doğru bir yönelimi”¹⁴ olarak görülür. Farklı ve daha yapısalcı bir yaklaşımla, dış politika devleti korumaya ve yeniden üretmeye yarayan siyasi bir faaliyet olarak anlaşılabilir. Bir düzlemde dış politikayı devletler “yapsa” da, başka bir düzlemde devleti “yapan” dış politikadır. Dış politika, dur durak bilmeden, tanıdık iç ile yabancı dış arasındaki sınır çizerek, devleti tekrar tekrar yaratır. Dış politika yapıcıları dışarıya karşı içeriği temsil ederler. Bu iç-dış sınırı onların faaliyetinin ön şartıdır. Dış politika sınır *aşın*, öte yandakilere yönelen bir faaliyet olsa da, aynı zamanda bu sınırları onaylayan ve yeniden üreten bir faaliyetir veya bir başka deyişle, dış politika *sınır üreten bir siyasi faaliyettir*.¹⁵ Bir dış politika yapıcısı, örneğin bir diplomat, devletini temsil edip onun çıkarları ve değerleri adına hareket ettiğinde, aynı zamanda o devletin ve onun kimliğinin yaratılmasına ve berkitilmesine de karışmış olur.

Yapısalcı uluslararası ilişkiler kuramında, dış politika bir temsil faaliyeti olarak görülür.¹⁶ Temsil, dil ve uygulamalarda ifade edildiği haliyle anladığımız gerçeklik şeklinde tanımlanabilir. Kolektif olarak geliştirilen ve iletişim yoluyla paylaşılan inançlar, kavramlar ve bilgilerden oluşur.¹⁷ Bu, temel gerçeklerin de varlığını yadsıyan bir duruş değildir. Konu, daha ziyade dün-

yaya bazı anlamlar ve değerler yüklediğimiz ve bu anlam ve değerlerin sadece ivedi ve nesnel gözlemlerimizden kaynaklanmadığıdır. Böylelikle, onu gözlemleyenlerden bağımsız bir dış gerçekliğin mevcut olduğu varsayımı reddedilmiş olur. Dünyayı hakikaten *olduğu gibi* yansıtan gözlemler yapmak mümkün değildir. Gözlemlerimiz, bizim “kendi yarattığımız varlıklardır.”¹⁸

İnsan pratiğinin ötesinde ne bir devlet, ne de bir uluslararası sistem olduğundan, dış politika gerçekten de adına çalıştığı gerçekliği üretir. Uluslararası sistem, onun gerçekliğini oluşturan tüm temsil faaliyetlerinin devam ettiğini önceden farzeder.¹⁹ Bu yüzden dış politika çalışmaları, sadece önceden var olan bir teşekkülün diğer devletlerle ilişkisini değil, o devletin dış politikası vasıtasıyla nasıl üretildiğini ve yeniden üretildiğini de inceler.

Eğer “normal” dış politika faaliyeti ulusların ve devletlerin yeniden üretilmesine katkıda bulunuyorsa, güvenlik politikasının ulus inşa sürecine katkısı daha da fazladır. Tehlike ve tehdidin ulus inşasındaki önemine pek çok araştırmacı dikkat çekmiştir. Bir tehlike söylemiyle, “güvenli iç” ile “anarşik dış” yan yana konulur ve devlet yurttaşlarının güvenliğinin baş garantörü olarak temsil edilir. Bir devlet için nihai *raison d’etre*, onun yurttaşlarının güvenliğini sağlamasıdır, dolayısıyla bu da devletin gerçekliği, devlet sınırları içinde toplum ve düzen olduğu, tehdidin ise dışındaki anarşiden geldiği şeklinde yorumlamasına hizmet eder.²⁰ Devletler, varlıklarını, yurttaşlarının düzen ve güvenliğini sağladıkları iddiasıyla haklı gösterirler. Güvenlik her devlet için önemli bir meseledir. Açık tehditler olmasa da, saklı ve potansiyel tehditler hep vardır. Ulusal güvenlik, yurttaşların can emniyetinin sağlanması, vatanın korunması veya ulus devletin dayandığı değerler zemininin savunulması konularında olabilir.

“Ulusal güvenlik” kavramı, bireyin güvenliğini ulusun güvenliği başlığı altında kapsamaya yarar ve devleti baş güvenlik sağlayıcı olarak tanımlar. Ulusa karşı bir tehlike algısı, yurttaşların devlete olan bağlılığını ortaya çıkarma gibi bir eğilim taşır. Her bir yurttaş, devlete bağlılık yemini eder, buna karşılık devlet de yurttaşlarının güvenliğini sağlar. Bill McSweeney’ye göre, güvenliğin anlamı ifadesini devletin uygulamalarında bulur. Onun “ulusal güvenlik paradoksu” adını verdiği şeyin yeniden üretimi, devlet uygulamaları vasıtasıyla sağlanır:

Ölenlerin fedakârlıklarını yâd eden devlet ritüeli, aynı zamanda öteki tehlikesini ve devletin bunu göğüslemekteki merkeziliğini de hatırlar ve süreç içinde toplumdaki bireyleri tekrar kendi mensubu haline getirir.²¹

Tehdit dönemlerinde, tehdit yerinde olsun ya da olmasın, vatanseverlik genellikle zorunlu hale gelir ve iç farklılıklara karşı hoşgörü azalır. Hatta anarşiyle çevrili bağımsız devletlerden oluşan devletlerarası sistemin, varlık koşulu olarak tehlikeyi gereksindiğini iddia edenler bile vardır. *Güvenli iç ve anarşik dış* ancak birbirlerine ilişkin olarak var olur.²² Aynı mantığa göre tehlike algısı dönemlerinde devletin iktidarı da güçlenir. Bu durum yurttaşların sadakatindeki artıştan ileri gelebilir; bunun sonucunda devletin halk desteği güçlenir, devlete ve politikalarına muhalefet kabul görmez, devletin aldığı sıra dışı önlemlere daha fazla arka çıkılır. Devlet iktidarı, güvenlik söz konusu olduğunda bir mesele normal siyaset kurallarının ötesinde yer alır anlayışı nedeniyle de artar. Bir şey ulus devletin varlığına karşı bir tehdit olarak sunulduğunda, devlet “ulusu kurtarmak” için gereken her türlü yöntemi kullanma hakkını talep eder.

“Güvenlikleştirme” kavramı, güvenlik veya tehlikenin nesnel şartlar olarak algılanmadığını sezdirir. Buzan, Waever ve de Wilde, her kamu meselesinin siyasileştirilmemiş olandan siyasileştirilmiş ve nihayet güvenlikleştirilmiş olana kadar uzanan bir yelpazeye yerleştirilebileceğini savunur. Bir meselenin siyasileşmesi, kamu politikasının bir parçası haline gelmesi ve hükümet kararı veya başka bir umumi yönetim gerektirmesi demektir. Bundan sonraki hareket olan güvenlikleştirme, siyasileştirmenin daha uç bir sürümü olarak görülebilir, çünkü siyasi teamüllerin normal sınırları dışında kalan faaliyetleri haklı gösterir.²³ Yapısalcı bir açıdan bakıldığında, neyin tehdit olduğu, bir meselenin nasıl ve kimin tarafından yorumlandığına bağlıdır. Kimliklerine ve hassasiyetlerine bağlı olarak, bir devletin tehdit olarak algıladığı bir şeyi başka bir devlet zararsız sayabilir. Ancak dünyada gerçek tehlikeler olmadığını iddia edecek kadar ileri giden de pek olmayacaktır. Askeri gücü üstün ve düşman bir komşu, daha küçük bir devleti işgal edip topraklarına el koyduğunda, bunun işgal edilen devlet

için bir hayat memmat meselesi olup olmadığının bir tanım ve yorum meselesi olduğunu iddia etmek abestir. Nitekim dünyada da bol miktarda “gerçek” tehlike vardır: depremler, askeri taarruzlar, bombalı saldırılar, virüsler, etnik temizlik, soykırımlar, yoksulluk, trafik kazaları, kirlilik, vb. Ayrıca tehdit olup olmadıkları veya eğer tehdit iseler nasıl tehdit ettikleri pek belli olmasa da, bazı devletler tarafından tehdit olarak algılanan başka pek çok olgu da vardır: iç göç, dış göç, düşen doğum oranları, uyuşturucu kullanımı, dini simgeler, yolsuzluk, etnik kimlik, toplumsal kargaşa, ekonomik eşitsizlik, komünizm, kapitalizm, ahlaki çöküntü, kaçakçılık, vb. Bu gibi konular toplumsal bağamlarına bağlı olarak güvenlikleştirilebilir ya da güvenlikleştirilmez. Ve yukarıda değindiğimiz, daha net ve kesin bir tehlikeye arz eden olgulardan da ancak bazıları ulusal güvenliğe karşı tehdit olarak algılanır. “Teröre karşı savaş”mak için pek çok devlet normal siyaset sınırlarını aşmaya, hatta temel insan haklarını çiğnemeye hazırdır; oysa çevre kirliliği, trafik ve yoksulluk çok daha fazla insan hayatına mal olduğu halde normal siyasi süreç dahilinde değerlendirilir. Çoğu zaman bu fark, hazırdaki somut tehlikenin ölçümlerine, örneğin can kayıplarına göndermeyle açıklanamaz. Trafikten ölenlerin sayısı terörden ölenlerden kat kat fazladır, ama sadece terörizm güvenlikleştirilir, yani var oluşsal ve bu yüzden de sıra dışı önlemleri haklı gösteren bir tehdit olarak sunulur.

Güvenliğin nesnel bir koşul olmadığını ve bu yüzden her hususun potansiyel bir güvenlik meselesi olabileceğini söylemek, neyin var oluşsal bir tehdit olarak tanımlanıp neyin tanımlanmadığının tamamen rast gele olduğu anlamına gelmez. Bask ayrılıkçılığı Finlandiya’da bir güvenlik meselesi olmadığı gibi, militan Hinduculuk da Türkiye’de güvenlikleştirilemez. Mesele başkadır: bir şeyin ulusal güvenliğe karşı tehdit olarak görülüp görülmemesi, nesnel şartlar ile öznellikler-arası yorumlanmasının bileşimine bağlıdır. Genellikle devlet, devleti ve ulusunu neyin tehdit ettiğini yorumlayan taraf olarak imtiyazlı bir konuma sahiptir. Ama devletin yorumunun yurttaşları için anlamlı olması gerekir. Bazen bir devletin, ortaya bir tehdit imgesi yayıp kendini güvenlik sağlayıcı olarak sunmak suretiyle insanların korkusunu suiistimal edebilir. Ancak devlet tehlikeyi tanımlama konusunda tekel değildir. Çoğu zaman farklı yorumlar da vardır. ABD yö-

netimi terörizmi ulusal güvenliğe yönelik temel tehditlerden biri olarak tanımlayabilir. Başkaları ise, ABD yurttaşlarının karşısındaki asıl büyük tehlikenin, devletin terörle savaşmak için çıkardığı Patriot Act [Vatanseverlik Yasası] gibi önlemler olduğunu savunacaktır. Neyse ki çoğu zaman devletler, hiç değilse demokratik devletler, nüfusun çoğunluğunun desteğinden emin olmadıkça, bir konuyu güvenlik meselesine çevirmezler.

“Ulusal çıkar” kavramı gibi, “ulusal güvenlik” kavramı da önce bir ulusun var olduğunu farz eder. Bir “biz”in üyeleri kendilerini tehdit altında hissettiklerinde, mesele fiziki olarak hayatta kalmakla veya bir toprak üzerindeki kontrolle ilgili olabilir. Ama genelde tehdit altında olduğu iddia edilen, o “biz”in kimliği, değerleri, hayat tarzı, kültürüdür. Bu yüzden tehditkâr olarak tanımlanan olgular, ulusun kendini nasıl tanımladığına bağlıdır. Kendini dini terimlerle tanımlayan bir ulus laikliği tehdit olarak görebilirken, kendini laik olarak tanımlayan bir ulus da dini tehdit olarak algılamaya yatkındır. Buzan, Waeber ve de Wilde bazı başka örnekler de vermiştir: ulusal kimlik özgül kültürel alışkanlıklara bağlıysa, ABD/Batı/Coca Cola/Mc Donalds emperyalizmi gibi “küresel” bir kültür, diğerleri arasında, örneğin Bhutan, İran ve Suudi Arabistan için tehditkâr olacaktır. Eğer dil ulusal kimlik için çok önemliyse, küresel *lingua franca* olarak İngilizcenin güç kazanması sorunlara yol açacaktır (örneğin Fransa’da). Bir ulus, farklı ırkları aynı potada eritme ideolojisi üzerine kuruluysa, ulusal kimlik, ABD’deki çok kültürlülük örneğinde olduğu gibi, ırksal ve kültürel farklılıkların ve uyuşmazlıkların ön plana çıkarılmasına karşı hassas olacaktır.²⁴ Uluslar nasıl yapılandırılmış varlıklarsa, onlara yönelik tehditler de öyledir.

Kimliğe yönelik tehditler [...] her zaman belli bir “biz”i tehdit eden bir şeyin yapılandırılması meselesi olmuştur -ve bu yüzden çoğu zaman, o “biz”in yapılandırılmasına veya yeniden üretimine katkı yaparlar.²⁵

Elbette ulusun nasıl tanımlanması gerektiği, ulusal çıkarın ne olduğu ve onu neyin tehdit ettiği konusunda daima çelişen fikirler vardır. Kabul edilen farklılık içerme dozu, zamana ve ulus devlete göre değişir.

Devlet kurumlarının belli bir meşruiyete ve desteğe sahip olduğu örneklerde, tehlike algılanan dönemlerde bu sadakat ve desteğin artması olasıdır. Ancak, nüfusun çoğunluğunun temsil edilmediğini, hatta muktedirlerce baskı altında tutulduğunu hissettiği devletler için aynı şey geçerli olmayabilir. Ancak bu bölümün başında da belirtildiği gibi, genellikle devletlerin asgari bir iç uyuma ihtiyacı vardır; bu yüzden birlik, beraberlik sağlama ve ulusu türdeşleştirme çabaları, devlet kurmanın ve bekasının ayrılmaz parçalarıdır.

Soğuk Savaşın bitiminden bu yana, önceden askeri-siyasi meselelerle sınırlı olan güvenlik tanımı, başka alanları da kapsayacak şekilde genişletildi. Güvenlik kavramının ilk “genişleticileri”nden olan Buzan, güvenliği sektörlere ayırdı: askeri, çevresel, iktisadi, toplumsal ve siyasi sektör. Bu kitabın konusuyla en ilgili olan ikisi, yani toplumsal ve siyasi sektörler, birbirlerine sımsıkı bağlı olsalar da gene de belirgin şekilde farklıdır. “Kimlik güvenliği” olarak da adlandırılabilir olan toplumsal güvenlik, “kabul edilebilir şartlar altında geleneksel dil, kültür, dini ve ulusal kimlik ve geleneklerin sürdürülebilirliği” olarak tanımlanır. Siyasi güvenlik ise “devletlerin, hükümet sistemlerinin ve onlara meşruiyet kazandıran ideolojilerin örgütsel istikrarı” ile ilgilidir.²⁶ Buzan’a göre toplumsal güvenlik siyasi güvenlikten ayrı olarak ele alınmalıdır, çünkü toplumun (ulusun) sınırları genellikle devletinkilerle aynı değildir. Oldukları zaman bile, ikisi gene de farklı şeylerdir. Toplum kimlikle ve bir ulusun (veya başka bir topluluğun) kendini nasıl gördüğü ile ilgilidir. Bu kimlik de, devlet ve onun siyasi kurumlarıyla iç içe geçmiş olsa da onlardan farklıdır.²⁷

Güvenlik kavramının bu şekilde genişletilmesi, devletlerin tıpatıp birbirinin aynı birimler olmadığını görmemizi sağladı. Hassasiyetleri farklı olduğundan, her birine az ya da çok hitap eden konular da farklıdır. Kimileri güvenliğini ağırlıklı askeri terimlerle tanımlarken, diğerleri iktisadi, toplumsal veya başka bir alanla daha çok meşgul olur. Askeri açıdan güçlü, ama iç toplumsal kaynaşması zayıf bir devletin hassasiyeti, birlik ve beraberliğe sahip ama askeri açıdan zayıf bir devletinkinden farklıdır. Bu yüzden her devletin dış ve güvenlik politikaları, ele alınan devletin kendi özgül şartları ışığında incelenmelidir. Eğer incelemenin odak noktası toplumsal

veya siyasi güvenlikse, o devletin ulusal kimliğinin ve devleti taşıyan siyasi ideolojilerin incelenmesi gerekir.

Uluslararası ilişkiler araştırmalarında kimlik konusuna ilginin artması sonucunda, dış politikaya ve devletlerin davranışlarına ilişkin anlayışımız konusunda değerli bilgiler elde edildi. Ancak devletin yapılandırılmış doğasının fazlaca vurgulanması ve sadece kimlik inşasına odaklanması konularında dikkatli olunmasını gerektiren sebepler var. Dış politika sadece kimliğin yeniden üretimine indirgenemez. Wilson ve Donnan'ın hatırlattığı gibi, devletin kurumları ve birimleri "kendilerini somut, sınırlı ve tek doğrultuda hedefleri olan nesnel varlıklar olarak görürler."²⁸ Bu yüzden dış politika yürütülürken, iki ayrı sürecin aynı anda işlediğini unutmamak gerekir. Dış politika bir düzeyde devletin daimi yeniden üretiminde kilit önem taşıyan siyasi bir faaliyettir. İnsan faaliyetleri vasıtasıyla sürdürülmeselerdi, devletler var olmaktan çıkardı. Bir diğer düzeyde ise, her ne kadar devletler toplumsal olarak yapılandırılmış olsalar da, vardırırlar ve dış politikayı çıkarlarını ve nihayetinde var oluşlarını korumak için yaparlar. Wilson ve Donnan'ın sözleriyle:

Eğer sadece onun temsiliyetlerinin yapıbozumuna odaklanacak olursak, devlet gerçekliği yadsınacak bir nesnedir [...]. uluslar ve onların bireysel üyeleri devamlı bir oluş halinde bulunabilirler, ama bu devlet için ancak kısmen doğrudur. Devlet vardır.²⁹

Bu açıdan Türkiye'nin kuzey Irak'a karşı dış politikası üzerine yapılan bu ampirik çalışma, devletin yeniden üretiminin -devlet ve dış politika yapıcıları tarafından hem nesnel, hem de gerçek olarak görülen- ulusal çıkarların korunmasıyla yan yana yürüdüğü gerçeğini göz önünde bulunduracaktır. Dış politikanın bir kimlik inşa etme faaliyeti olduğunu iddia etmek, onun aynı zamanda akılcı ve çıkarları azamiye çıkaran bir eylem olduğunu yadsımak anlamına gelmez. Ancak ulusal çıkarların korunması ve ulusal kimliğin yeniden üretimi, bazı şartlar altında bir devletin dış politikasını ters yöne çekebilir. Türk devleti kuzey Irak'ta güvenliğini ve çıkarlarını korurken, ulusal kimlik, aynı anda ve aynı politikayla onaylanacağına

sorgulandı. Önümüzdeki bölümlerde Türkiye'nin dış politikası, devletin kendi politikasının devlet kimliği üzerinde yaptığı yıkıcı etkiyi gidermeye çalıştığı bir denge oyunu olarak yorumlanacaktır.

Bu kitapta ulusal kimlik Türk vatandaşları ortaklığının benlik-anlayışı anlamına gelmemektedir. Analizin esas nesnesi, *devletin tanımladığı şekilde* Türk ulusal kimliğidir. Hakikatte insanların kendilerini ne ölçüde devletin “koyduğu” şekilde tanımladığı, ya da Türk ulusunun başka hangi şekillerde tanımlanabileceği araştırılmamıştır. Araştırılacak olan, ulusal kimliğin resmi tanımı ve bunun dış politikayla ilgisidir. Devletin tanımladığı ulusal kimlik, devlet ideolojisi veya devleti taşıyan ideoloji demektir. Bundan sonraki bölümde görüleceği gibi, Türk devleti “Türk ulusu”nun kimliği hakkında kesin olarak belirlenmiş bazı fikirler üzerine kuruludur. Devlet tarafından tanımlanmış olan bu ulusal kimlik devletin ideolojik temelidir ve onu muhafaza etmek devletin ölüm-kalım meselesi anlamına gelir.

Türk dış politikasını anlamak için Cumhuriyetin temelini oluşturan değer ve ilkeleri bilmek gerekir. Bundan sonraki bölümün amacı Türk ulus inşa etme projesinin temel ilkelerini açıklamak ve bunların Türk devletin dış politika ve güvenlik kaygularıyla ilişkisini göstermektir.

TÜRK ULUSUNUN TANIMLANMASI VE SAVUNULMASI

VATAN TOPRAĞININ GÜVENCEYE ALINMASI

Türk devletini kuranların en kutsal değerlerinden biri vatanın ve mevcut sınırların mutlak bütünlüğüdür. Bir siyaset bilimciye göre, şimdiki anayasa “devletin, ulusun ve vatanın bölünmez bütünlüğü konusundaki aşırı hassasiyeti” yansıtmaktadır.¹ Dolayısıyla, Türkiye’nin ulusal güvenlik düşüncesi, büyük bir toprak kaybı ve parçalanma korkusuyla doludur. Bu korku bazen dışarıdan bakan birinin anlamakta zorlanacağı tepki ve ifadelere yol açar. Bunun bir örneği, Batı Avrupa ve ABD parlamentolarının, Ermenilerin 1915-16’da kitleler halinde katledilmesinin soykırım olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı konusunu her ele alışında, Türkiye’nin şiddetle ifade ettiği öfkedir. Bu öfkenin bir nedeni, Ermeni soykırımının tanınması için mücadele edenlerin nihai hedefinin Türkiye’den toprak tazminatı istemek olduğuna dair kesin inançtır.² Başka bir örnek, Kürdistan kelimesinin kullanılmasının bile Türk devletinin şiddetli tepkisini uyandırmasıdır. Türkiye, Irak ve İran hudutlarının kesişme noktasındaki Kürt bölgesinin stratejik konumunu gözden geçiren McDowall şu sonuca varmıştır:

Türkiye’nin Kürdistan sınırı konusunda özel bir tutumu vardır. Türkiye’de, sınırlarının (Irak’la olan hariç), cumhuriyetin temellerini tehdit etmeksizin değiştirilemeyeceğine dair duygusal ve ideolojik bir görüş hâkimdir. [...] Türkiye’nin var olan sınırları içindeki bütünlüğü konusu, modern Türkiye’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ün mirasına bağlı olanlar için neredeyse mistik bir özelliğe sahiptir. Bu yüzden, olanca yoksulluğuna rağmen Kürdistan’ın kaybı Türkiye’nin uzamsal kimliğine ağır bir darbe olarak algılanacaktır.³

Genelde “Sevr sendromu” diye adlandırılan vatanın parçalanması korkusu, Batılı devletlerin Türk topraklarını paylaşma planları yaptığına dair bir şüphe anlamına gelir.⁴ Bu şüphenin kökleri, Avrupa devletlerinin 19. yüzyılın başlarında Balkanlardaki Hıristiyan nüfus arasında boy gösteren ulusalcı hareketlere destek vermiş olmasında yatmaktadır. Bu ulusalcılık dalgası, bir dizi isyana ve Osmanlı devletinin yavaş yavaş parçalanmasına yol açmış ve 1920’de Sevr Anlaşması’yla son bulmuştur. Birinci Dünya Savaşı’nın bitişinden sonra meydana gelen olaylar, pek çok Türk için Avrupa devletlerine karşı beslenen derin güvensizliğin kaynağıdır. Osmanlı devleti, Almanya’nın müttefiki olarak savaşa katıldı. 1918’de İmparatorluk kesin olarak yenilgiye uğradığında, İttifak Devletleri’nin niyeti, Anadolu dahil kalan toprakların çoğunu aralarında paylaşmaktı. Bu planlar 1920’de Sevr Anlaşması’nda ifade edildi (ancak bu anlaşma onaylanmadı ve sonradan yerine Lozan Anlaşması yapıldı). Bu anlaşmaya göre, İngiltere, Fransa, Yunanistan ve İtalya’nın Anadolu toprakları üzerinde hak iddia etmesinin yanı sıra, Ermenilere Doğu Anadolu’da kendilerine ait bir devlet vaat edilirken, Kürtlere de muhtemelen tam özerkliğe varacak olan bölgesel özerklik veriliyordu. Gelecekteki bir Türk devleti için geri kalan sadece “İstanbul ile orta ve kuzey Anadolu’yu kapsayan bir artıktı.”⁵ Eski Dış İşleri Bakanı Mümtaz Soysal, bu kırılıp kuşa dönmüş vatanın zihinlere nasıl kazındığını şöyle ifade etti:

Hepimizde bir Sevr saplantısı vardır. Dışişleri Bakanlığından ordunun üst kademelerine kadar hepimiz, Sevr haritasıyla daha ilkokulda tanıştık. O haritayı asla unutamayız.⁶

Parçalanma tehlikesi karşısında oluşan direniş hareketi Avrupa devletlerini Anadolu’dan çekilmeye mecbur etti. Bu başarıya rağmen savaştan hemen sonra yaşanan olaylar, devletin bölünmezliği konusunda zaman zaman saplantıya varabilen bir miras bıraktı. Türkiye’de, ülkenin bir bölümünün ayrılmasını savunmak suçtur.⁷ Vatanın dokunulmazlığı her türlü tartışmanın üstündedir. Dolayısıyla, resmi söyleme göre aynı şey diğer devletlerin toprakları için de geçerlidir. Dışişleri Bakanlığı, sık sık komşu dev-

letlerin bağımsızlığı, egemenliği ve toprak bütünlüğüne saygının Türk dış politikasının temel direklerinden biri olduğunu ifade eder. Anayasa Mahkemesi'nin eski başkanlarından biri, bir söylevinde "Türkiye Cumhuriyeti'nin başka bir ülkenin tek bir karış toprağında gözü yoktur"⁸ diye konuşmuştur. Öte yandan Türkiye'nin verecek bir tek çakıl taşı olmadığını ifade etmek de adettendir. Var olan ülke sınırlarının dokunulmazlığı, en azından sembolik açıdan, çakıl taşlarına ve karışlara kadar uzanır.

Pek çok Türk'ün korkusu, bölgesel statükoda küçük de olsa her değişimin süre giden bir toprak kaybına ve bölünmeye yol açabileceğidir. Bir uzman bu durumu şöyle ortaya koymuştur: "Toprak kaybı tıpkı bir kol ya da bacağı kaybı gibi, ulusun bedeninden bir parçanın kesilip alınması gibi görülüyor. Türkiye'de çok sayıda etnik ve dini azınlık olduğundan, Türkler bir uzvu kaybını hemen bir diğerinin takip edeceğinden ve devlet bedeninin kan kaybindan öleceğinden korkuyorlar."⁹

ULUSUN İNŞASI

Türk devleti, Osmanlı devletinden oldukça farklı bir devlet ideolojisi üzerine kuruldu. Osmanlı devleti asimilasyoncu olmayan, etnik kökenlerin üstünde bir yapıyken, Cumhuriyet, yurttaşlarını ortak bir ulusal Türk kimliği çerçevesinde birleştirmeye çalıştı. İmparatorluğun tebaası dinlerine göre tanımlanan Ortodoks, Ermeni, Musevi ve Müslüman gibi farklı milletlere ayrılmıştı. Gayrimüslimler, özel bir vergi ödemek zorunda olmaları ve askere alınmamaları açısından ikinci sınıf vatandaş olsalar da, ibadet özgürlüğüne ve bir ölçüde özerkliğe sahiptiler. Eğitim, din ve kültür işleri milletlerin kendi meselesiydi, hatta gayrimüslimlerin asli hukuk için kendi mahkemeleri de vardı.¹⁰

Dini esaslara dayanan bu düzenleme, anayurt ve dil gibi başka bağlılıkları dışlamıyordu. Mamafih bu bağlılıklar da, 18. yüzyılın sonlarında Balkanlardaki Hıristiyanlar arasında etnik ulusalcılık fikirlerinin boy göstermeye başlamasına kadar siyasi bir önem arz etmedi.¹¹ Fransız devriminin etkileriyle birleşen bu fikirlerin, ulusal bağımsızlık taleplerine dönüşmesiyle başlayan süreç, dini cemaatlerin etnik birimlere ayrılmasına ve sonunda ulus devletlerin oluşmasına yol açtı.

İmparatorluk, etnik ulusalcılığın siyasi bir güç olarak ortaya çıkmasından çok önce zayıf düşmeye başlamıştı. 16. yüzyıl sonlarından itibaren yavaş yavaş ekonomik, teknolojik ve askeri açıdan Avrupa devletlerinin gerisinde kalmış ve bu devletlerin sınırlarını genişletmeleri, kendi varlığını sürdürmesi açısından bir tehdit haline gelmişti.¹² Osmanlı devleti ayrıca merkezi hükümet iktidarının parçalara ayrılmasından da mustarıptı. Hükümet, imparatorluk periferisi, hatta kendi ordusu üzerindeki denetiminin çoğunu yitirmişti.¹³ Ancak 19. yüzyılın başından itibaren Osmanlı devletinin parçalanmasındaki asıl belirleyici unsur, Balkanlarda Avrupa devletleri tarafından desteklenen ulusalcılığın yayılması oldu.¹⁴

Gerileme ve parçalanma sürecini durdurmak için birçok önemli reform yapıldı. 1820'lerde başlayan ve 50 yıl kadar süren bir toparlanma süreci yaşandı. 1839'daki Gülhane Hattı Hümayunu, genelde Tanzimat olarak bilinen dönemi başlattı, ama aslında reform süreci bundan çok daha önce başlamıştı; Tanzimat Fermanı aslında çoktan olup bitmiş değişikliklerin yasal ve siyasi açıdan tanınması anlamına geliyordu.¹⁵ Reformların genel hedefi, devleti, askeri gücünü artırarak güçlendirmektir, bu da daha etkili bir bürokrasi ve vergilendirme sistemi gerektiriyordu. Böylece ordu büyütülerek tekrar düzenlendi, modern teçhizatla donatıldı ve zorunlu askerlik hizmeti başladı. Merkezi yönetimin taşradaki iktidarını yeniden sağlamlaştırmayı, vilayet yönetimlerinde ve vergi sisteminde değişiklikler yaparak vergi gelirlerini arttırmayı hedefleyen başka reformlar da vardı.¹⁶ Bunların yanı sıra daha rasyonel, ilerici ve modern bir hayat tarzına yönelik kültürel değişiklikler de yapıldı. Laik bir eğitim sistemine geçildi, Avrupa'ya ve Avrupa dillerine aşina olmak, yeni seçkinler için önemli bir değer sayılmaya başladı.

Reformcular, ayrılıkçılığın yayılmasını durdurmak için Hıristiyan ve Müslüman tebaaya eşit davranılacağına vaat ettiler. Merkezi hükümet bu şekilde Hıristiyan kullarının bağlılığını tekrar kazanmayı ve Osmanlı Hıristiyanları için haklar talep eden Avrupa devletlerini susturmayı ümit ediyordu.¹⁷ Devlet, uygun bir bütünleşme temeli olacağı beklentisiyle Osmanlıcılığı resmi ideoloji olarak benimsedi.¹⁸ Osmanlıcılık, dini veya etnik aidiyetten bağımsız olarak vatanseverliğe dayalı bir kimliği ve eşitliği savunuyordu. Böylece, modern yurttaşlık fikri ve hukuk karşısında eşitlik doğmuş oldu.¹⁹

Reformlar, yürürlüğe konmalarındaki niyetlere rağmen Hıristiyanlar arasında ayrılıkçılığın yayılmasını durduramadı. Hatta aksine bölünme sürecine katkıda bile bulundular:

Aslında Tanzimat reformlarıyla uygulanan merkezileşme politikası birleşmiş bir Osmanlı ulusu yaratma arayışı olarak başladı ve Türkler ve Araplar dahil tüm dini ve etnik grupların ulusal uyanışının canlanmasına yol açtı.²⁰

Osmanlı yurttaşlığı bireyler için millet üyesi olmanın üstüne çıkan yeni bir statü yaratmıştı. Sonuçta devletin yasal, kültürel ve eğitsel sorumlulukları üzerine almasıyla, milletler basit birer dini topluluğa dönüştü. Millet sisteminde yapılan diğer değişikliklerle yavaş yavaş bu sistem etnik-dilsel birimlere ayrıldı.²¹ Ortodoks milleti, Yunan devletinin ve ardından Yunan kilisesinin kırılmasıyla bölündü. Sırbistan'ın bağımsızlığıyla ayrı bir Sırp kilisesi, derken Bulgar ve Romanya kiliseleri kuruldu. Bu kiliseler de karşılığında ayrı etnik kimliklerin ortaya çıkmasına hizmet ettiler.²² Sonunda millet sistemi iyice zayıfladı. Bu da kişilerin kimliklerini dini topluluk yerine ulusta aramaya başlamalarının yolunu açtı. 19. yüzyılın ortalarından itibaren hem kişilerin kendilerini tanımlama hem de devletçe sınıflandırılma şekilleri değişti. 1831 ve 1844'te yapılan ilk sayımlarda, nüfus dini aidiyete göre tasnif edilmişti. 1870-71'den sonra ise tasnif hem dini, hem de dilsel ve etnik aidiyet bazında yapıldı.²³

Ulusalçılıkla birlikte, devletin ve toplumun nasıl düzenlenmesi gerektiğine dair yeni fikirler ortaya çıktı. Osmanlı İmparatorluğu'nda siyasi bağlılık ayrı, etnik ve dini aidiyet ve sadakat ayrıydı. Yurttaşların siyasi bağlılığı devlete, etnik, dini veya diğer sadakatleri ise kendi gruplarına aitti. Avrupa'dan ithal edilen yeni ideal ise siyasi bağlılıkla etnik aidiyeti çakıştıyordu.²⁴ Bir "Osmanlı ulusu"nun yaratılması, imparatorluktan modern devlete geçiş için bir adımdı, ama ayrılıkçı mücadeleleri durduramadı. İçeride ayrılıkçılık, dışarıda emperyalizm, devam eden parçalanma ve toprak kaybı sürecini daha da hızlandırdı.²⁵ Önce Rum ve Sırlar arasında başlayan isyanlar, Romenler, Bulgar ve Makedon Slavları ve Ermenilerin ayaklanmalarıyla devam etti.²⁶

Neticede bu hareketlerin çoğu ulus devletlerin kurulmasıyla sonuçlandı. Yunan devletinin bağımsızlığı 1829'da tanınırken, 1878'de Sırbistan, Karadağ ve Romanya bağımsızlık, Bulgaristan ise özerklik kazandılar.²⁷

Tanzimat reformları 1876-77'de ilk anayasanın kabulü ve seçilmiş bir parlamentonun açılmasıyla doruğa ulaştı. Ancak anayasanın ömrü kısa oldu. II. Abdülhamid 1878'de, anayasayı yürürlükten kaldırırken, parlamentoyu da açılışından bir yıl sonra feshetti ve sonraki 30 yıl boyunca imparatorluğu mutlak bir hükümdar olarak yönetti. Bu sırada Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'de ve Harbiye Mektebi'nde eğitim gören bürokratlar ve genç subaylar arasında başlayan huzursuzluk büyüdü. Bu yeni Osmanlı aydınları, ne gariptir ki, Abdülhamid'in genişletip geliştirdiği eğitim sisteminin bir ürünüydü. Bu genç subaylar ve memurlar, anayasanın ve parlamentonun tekrar yürürlüğe girmesini istiyor, padişahın geleneksel ve İslami değerlerinin tersine, laik ve liberal ilkeleri savunuyorlardı. 1889'da İstanbul'da gizli bir örgüt kurdular. Bazıları tutuklanırken, bazıları da Paris'e kaçtı; orada kendilerine "Genç Türkler" adını verip "İttihat ve Terakki Cemiyeti"ni kurdular. İmparatorluğun içinden ve dışından yandaş kazanmaya devam eden ve 1908'de devrim yapacak güce ve birliğe erişen Cemiyet, bu tarihte anayasayı tekrar yürürlüğe koyup yeni meclisi açtı.²⁸

19. yüzyılın önceki reformcularında olduğu gibi Genç Türklerin öncelikli hedefi de Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmaktı. Bunun için de İmparatorluğu oluşturan tüm farklı etnik ve dini gruplar arasında devletle özdeşleşmeyi sağlamaları ve bir dayanışma duygusu yaratmaları gerekiyordu. 19. yüzyıl başlarında başlamış olan reform süreciyle yeni bir yönetim sistemi ortaya çıkmış, devletin yerel cemaatlerin işine karışmaması geleneği yıkılmıştı. Devletin birçok yeni sorumluluk üstlenmesiyle farklı etnik ve dini topluluklar, önceleri sahip oldukları özerklikten mahrum kalmışlardı. 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı devleti artık merkezi yönetime sahip, modern bir devlettir. Ancak bu yeni siyasi yapı, tüm yurttaşların paylaştığı toplumsal ve kültürel kaynaşmışlıktan, ideolojik birlikten ve ortak bir siyasi kimlikten yoksundu.²⁹

Abdülhamid, yönetimini meşrulaştırmada Pan-İslamcılığı kullanmış, Halifelik rolünün ve imparatorluğun İslami karakterinin altını çiz-

mişti. Bu, bir bakıma Balkanlardaki toprak kaybının ve sonrasında yeni Balkan devletlerinden Osmanlı topraklarına kitleler halinde akan eden Müslüman nüfusun yarattığı demografik değişimlerin bir kabulü sayılabilir. Bu olaylar, imparatorluktaki Hıristiyanların oranını düşürürken, Müslümanların oranını önemli ölçüde artırmıştı. İslamcı politika, hükümetin, Türk olmayan Müslüman nüfusun, özellikle Arapların bağlılığını kazanmasına yardım etti.³⁰

Genç Türkler ve İttihat Terakki'nin devletle başka bir özdeşleşme temeli bulması gerekiyordu. Birlik zemini olarak dini kullanmak onlara için bir seçenek değildi. İslamiyet'e saygıları ya azdı ya da hiç yoktu ve dinin yerine bilimi koymak istiyorlardı. Ancak İslam'a atıfta bulunmadan kitleleri harekete geçirmenin imkânsız olacağını düşünerek kendi siyasi fikirlerini İslami bir kılığa sokup, modernleşme politikalarını dini bir söylemle yürütmek istediler.³¹

Hareketin yeni şekillendiği yıllarda, Genç Türkler dönemin ırk konusundaki popüler biyolojik kuramlarından etkilendi. İttihat Terakki yayınları 1907'ye kadar Türk ırkı hakkındaki makalelerle doldu taşı. İdeolojik olarak Genç Türklerin çoğu Türkçülüğe inanıyor ve İmparatorluğun Türkçülük öğesini ön plana çıkarıyorlardı. Gazetelerinde "Osmanlı" kelimesinin yerine muntazaman "Türk" kelimesini kullanıyorlardı; ancak Türk halkının "ulusal hissiyat"tan yoksunluğu yüzünden Cemiyet liderleri arasında büyük hayal kırıklığı yaşıyordu. Ne var ki Türkçülük netameli bir konuydu, çünkü Cemiyet üyelerinden bazıları Türk değildi. Üstelik Türklerin hâkim olacağı bir sistemi savunmak, birçok etnik ve dini grubun yaşadığı bir devlette beraberlik ve dayanışma yaratmak için pratik bir yol değildi. Bu yüzden 1907'de, devrim arifesinde Türkçü ideolojinin üstü örtülüp Osmanlılık ön plana çıkarıldı.³² İdeoloji olarak Osmanlılık, ne Türk olmayanları, ne de gayrimüslimleri dışladığından, en azından kâğıt üzerinde etnik ve dini farklılıkların arasını kapatma şansı vardı. Cemiyet, imparatorluğun tüm yurttaşlarını eşitlik ve meşruti yönetim ilkeleriyle bir arada tutmayı umuyordu.

Ama resmi ideolojileri Osmanlılık olsa da, Genç Türkler pragmatistler ve imparatorluğu kurtarma gayesiyle Türkçü, Osmanlı ve Pan-İslamcı politikaları, bazen de aynı anda kullandılar. Ayrıca Osmanlılık kâğıt

üzerinde etnik kökene göre hiçbir ayrım yapmasa da, bunun İttihat Terakki yorumu hâkim rolü gene Türklere veriyordu. Doğal olarak Türk olmayan pek çok üye Türklerin liderliğindeki bir Osmanlı devleti fikrine karşı çıktı; Cemiyet yönetimi her ne kadar tüm Osmanlıları temsil ettiğini iddia etse de, Türk olmayan örgütler onların sadece Türkleri temsil ettiği kanısındaydı. Cemiyet'te Türk olmayan üyelerin bulunması, bu ulusalcılar için fark etmiyordu, çünkü onlar bu üyeleri Türklerin uşağı olarak görmekteydiler.³³

İttihat Terakki liderleri dili bir ulusu tanımlayan ölçütlerden biri olarak görseler de, bir yandan da "Osmanlı ulusu" diye bir şeyin var olduğunu iddia ediyor ve bu ulusu "Türk, Arap, Arnavut, Kürt, Ermeni, Rum, Bulgar ve Musevi halkı gibi çeşitli halkları birleştirerek ortaya çıkan bir bütün" olarak tanımlıyorlardı. Bu halkların her birinin kendi anadili olsa da, İttihat Terakki'ye göre Osmanlı devletinin bir parçasıydılar, çünkü "resmi dilleri aynıydı ve bu da Osmanlıca"ydı. Ancak sorun, Hanioglu'nun belirttiği gibi, Osmanlıcanın özünde Türkçe olmasıydı.³⁴ Yani "Genç Türkler var olan çokuluslu Osmanlı devletini muhafaza etmeye ve Türkçenin kullanımını genelleştirerek onu Türkleştirmeye çalışıyorlardı."³⁵

Bu durumda, tüm yurttaşları Cemiyetin Osmanlıcılık yorumu aracılığıyla bir arada tutma girişiminin başarısız olmasına şaşmamak gerek. Belki bu, her cemaate gerçekten eşit statü tanınsa bile başarılı bir strateji olmayacaktı. O zamana kadar, Balkanlardaki çoğu Türk olmayan örgüt kendi cemaatini ulus olarak görmeye başlamış ve yurttaşlığa dayalı bir Osmanlı devletinin parçası olmaktansa, bağımsızlık ya da en azından özerklik talep eder olmuştu. İttihat Terakki'nin savunduğu türden Osmanlıcılığa karşı çıkanlar federalizm ve daha fazla özerklik için bastırıyor, ama bu öneriler Cemiyet liderleri tarafından reddediliyordu.³⁶ 20. yüzyılın başlarında ulusalcılık Müslümanlara da sıçradı. 1910'da Arnavutlar arasında bir isyan patlak verdi. Arnavutlar başlangıçta ayrılmak değil, özerklik istiyorlardı, ama Cemiyet ödün vermek niyetinde değildi. Balkanlardaki Osmanlı hâkimiyeti Balkan savaşlarıyla kesin olarak sona erdi. 1912'de Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ birlik olup Osmanlı devletine saldırdı; savaşın sonunda Osmanlı devletinin Avrupa'da hemen hemen hiç toprağı kalmamıştı. Yeni batı sınırı şu andaki hat olarak çizildi ve imparatorluk

Makedonya, Arnavutluk ve Trakya'yı da yitirdi. Bu topraklar 500 yıl boyunca imparatorluğun nüvesinde yer almıştı; nitekim Cemiyet üyelerinden çoğu buralıydı. Arnavutluk 1912'de bağımsızlığını kazandı.³⁷

Osmanlı İmparatorluğu'nu oluşturan halklar arasında ulusal kimliğini en son geliştirenler Türklerdi. Türk ulusalcılığı 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında kültürel bir hareket olarak başladı. Bunda önemli bir ilham kaynağı, Türklerin İslamiyet öncesi tarihini ve dilini inceleyen Avrupalı Türkologlardı. Avrupa'daki üniversitelerde okumaya giden Osmanlı öğrencileri onların fikirlerini devraldılar. Bu ilk Türkologların çalışmaları, Türklerin bir halk olarak kendilerinin farkına varmalarına ve bir ulusal bilinç geliştirmelerine yardımcı oldu. Türkçe konuşan halkların diline, kültürüne, tarihine ve edebiyatına ilginin artmasıyla Türkçü kulüpler ve yayınlar ortaya çıktı.³⁸

Yukarıda da belirtildiği gibi Genç Türk entelektüelleri Türkçülüğün etkisi altındaydı; mamafih hareket entelektüel bir hareketten siyasi ve pragmatik bir harekete dönüştükçe, bu ideoloji arka plana itildi.³⁹ Ancak Osmanlıcılığın halk arasında rağbet görmediği kesin hale gelince Türkçülük hız kazandı. Müslüman Arnavutlar ve ardından Osmanlı Arapları arasında baş gösteren huzursuzluk, hem Türklerdeki ulusal bilinci geliştirdi, hem de Türkçülüğün gelişmesiyle daha da alevlendi.⁴⁰

Osmanlı devleti sonunda çöktüğünde, Anadolu Türklerinin geniş bir kesiminde, bir Türk kimliği gelişmiş bulunuyordu. Ancak bu ulusal kimlik henüz belirli bir toprakla bağlantılı değildi. Türkçülük, Türklerle etnik bir topluluk olarak ilgilenen, vatansız bir ideolojiydi. Birinci Dünya Savaşı civarında, Türklerin vatani olarak Anadolu'ya bağlılık besleyen başka bir tür Türk ulusçuluğu geliştirdi.⁴¹

Demek oluyor ki, Türk ulusalcılığının toprağına kavuşması, imparatorluktan Anadolu ve Doğu Trakya dışındaki bölgelerin kopmasıyla aynı döneme denk geldi. İmparatorluğun teslim bayrağını çektiği 1918'deki Mondros Ateşkesi imzalandığı sırada, Ortadoğu'da Arap nüfusun oturduğu topraklar İngiliz ve Fransız işgali altındaydı. Ama parçalanma bununla kalmadı. Batılı devletler yaklaşan barış müzakerelerinde avantajlı pazarlık, konumları temin etmek amacıyla yayılmaya devam ettiler. Bu yüzden Ana-

dolu bile bölünüp paylaşıldı. 1918'de İngiliz, Fransız ve İtalyan savaş gemileri İstanbul'a demir attı; bir yıl sonra ise şehir resmen İtilaf devletlerinin işgali altına girdi. 1919'da Yunan birlikleri İzmir ve Ege bölgesini işgal etmeye başladılar. İtalyan birlikleri Antalya'ya girdi. Fransızlar Adana'yı, İngiliz güçleri ise güneydoğu'da Antep, Birecik, Maraş ve Urfa'yı, kuzeydoğu'da Batum ve Kars'ı, Karadeniz'de de Samsun'u işgal etti.⁴²

Bu yeni şartlar, Osmanlı İmparatorluğu ile İtilaf devletleri arasında imzalanan Sevr Antlaşmasıyla resmîyet kazandı. Bu anlaşmaya göre imparatorluk tüm Arap vilayetlerini İngiliz ve Fransızlara terk edecekti. Ama kayıplar bununla bitmiyordu. Doğu Trakya Yunanistan'a verilecek, İzmir ve çevresi beş yıl Yunanistan tarafından yönetildikten sonra bir plebisite tabi olarak Yunanistan'a bağlanacaktı. Doğu Anadolu'da, Erzurum, Trabzon, Van ve Bitlis vilayetlerini kapsayan bir Ermeni devleti kurulacaktı. Güneydoğu Anadolu'da, bir yıl içinde bağımsızlık için Cemiyet-i Akvam'a başvurma hakkına sahip özerk bir Kürt bölgesi oluşturulacaktı. İtalya nüfuz alanı olarak Anadolu'nun batısını alacak, Fransa da güney Anadolu'daki bazı bölgeleri kontrol edecekti.⁴³

Günümüz Türkiye'sini oluşturan topraklar, ancak Türklerin Anadolu'daki diğer Müslüman topluluklarla birlikte işgal kuvvetlerine karşı silaha sarılmasıyla kazanılabildi. Mustafa Kemal önderliğinde 1919'da kurulan "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adlı ulusalcı direniş örgütü, 1920'de İstanbul'daki Osmanlı hükümetine kafa tutarak Ankara'da alternatif bir hükümet kurdu. 1923'e gelindiğinde direniş hareketi tüm işgal kuvvetlerini topraklarından başarıyla sürmüş ve Anadolu'yu tekrar ele geçirmiş bulunuyordu. Aynı yılın Temmuz ayında imzalanan Lozan Antlaşması'yla Ankara'daki hükümet bağımsız bir Türk devleti olarak uluslararası düzeyde resmen tanındı. Ekim ayında Cumhuriyet ilan edildi ve Mustafa Kemal ilk cumhurbaşkanı seçildi.⁴⁴

Devleti kuran yeni çekirdek kadro için bir sonraki adım yeni vatanında bir ulus inşa etmek olacaktı. Devlet sınırları, dil veya din sınırlarıyla aynı değildi. Çözülmesi gereken düğüm, Türk ulusunun nasıl tanımlanacağı ve bu sınırlar içinde yaşayan nüfusun destek ve bağlılığının nasıl kazanılacağıydı. Siyasi seçkinleri, yurttaşları bir Türk ulusu kalıbına dökmek

ve onları sınırdan öte tarafında yaşayan ve başka ulus kurma projelerinin parçası olmuş veya olmakta olan halklardan ayırmak gibi bir görev bekliyordu. Yeni cumhuriyetin benimsediği ulusçuluk, “devlet kurma ulusçuluğu”⁴⁵ olarak tarif edildi. Devlete temel oluşturacak bir ulusçuluğun tanımlanması gerekiyordu. Ülkede pek çok farklı etnik grup yaşıyordu. Yeni devletin yurttaşlığa dayalı ulusçuluk üzerinde yükseldiğini açıklayan önderlik, böylelikle etnik farklılıklara rağmen birliği sağlamayı ümit ediyordu. Bugün bile anayasada “Türk devletine yurttaşlık bağıyla bağlı olan herkesin Türk olduğu” belirtilir. Bu tanıma göre Kıbrıslı bir Türk veya Iraklı bir Türkmen Türk değilken, bir Kürt etnik bir Türk kadar Türktür. Öyle görünüyor ki, ulusal kimlik sınırlarda sona ermekte ve Türk devleti ile Türk ulusu çakışmaktadır.

Ulus kurma projesinin ideologlarından biri olan Ziya Gökalp, 1920’de yazdığı *Türkçülüğün Esasları*’nda milliyetin ırk, etnisite veya kandaşlık ile ilgisinin olmadığını açıkladı. Ancak onun etnik bir topluluğu, aynı kültürü paylaşan bir topluluk olarak tanımladığının altı çizilmelidir. Ona göre etnik grup “ortak bir atadan gelen, yabancı kanın karışmadığı, kandaşlardan oluşan”⁴⁶ bir gruptu. Ancak etnik bir ulus, ortak bir kültürü (dil, edebiyat, gelenek, ritüel, din vs) paylaşan bir topluluk olarak tanımlanacak olursa, o zaman Gökalp’in ulus tanımı yurttaşlıktan ziyade etnik kökene dayanan bir ulus olur. Gökalp’e göre ulus “ortak bir dili, dini, ahlakı ve estetiği paylaşan kişilerden kuruludur.”⁴⁷ Bu değerler eğitim yoluyla edinildiğinden Türk olarak eğitilen herkes Türk ulusunun bir parçasıdır. Gökalp’in ifadesiyle, “Ben Türküm’ diyen herkesi Türk olarak tanımamız gerekir.”⁴⁸

Türk ulusunu inşa etme projesinin önce ulusu yurttaşlığa dayalı kavramlarla tanımlamaya çalıştığı, ama sonradan etnik aidiyete dayalı fikirlerin ağır bastığı sık sık iddia edilir. Türklüğün etnik bir kimlik olup olmadığı hâlâ tartışılmaktadır.⁴⁹ Eğer yurttaşlığa dayalı ulus, kültürel açıdan nötr bir ulus anlamına geliyorsa, Türk ulusçuluğunun yurttaşlığa dayalı ulusla aynı şey olmadığı kesindir. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana, belki gayrimüslim azınlıklar hariç tüm yurttaşlara Türk dili ve kültürü dayatılmıştır. Nüfusu türdeşleştirme girişimleri, Türk olmayan kültürel kimliklerin kenara itilmesi ve bastırılmasıyla sonuçlandı. Dinin ulus tanımındaki

rolü konusuna gelince, burada da resmi öğretiyle uygulama arasında aynı tutarsızlık söz konusudur. Laiklik resmi olarak Cumhuriyetin temel ilkelelerinden biridir. Ancak gayrimüslimler Türk vatandaşı olsalar da ulusun bir parçası sayılmazlar. Bu yüzden, kimin ulusa dahil, kimin hariç olduğunu belirlemede etnik aidiyet de, İslam da farklı şekillerde işin içine girer: “Bu yüzden, yeni ve yapay olarak inşa veya “imal” edilen Türk kültürü, dil ve kültür bakımından Türk kültürüyle bütünleşmeyi veya benzeşmeyi kabul ettikleri sürece ulusun ve devletin bir parçası olarak kabul edilen, Türk olmayan Müslüman topluluklara açıldı.”⁵⁰

Esas olarak Türk ulusunun parçası olmak için Türk ve Müslüman olmak şarttır. Türk olmayanlar, Türk dilini, kimliğini ve kültürünü kabul etmeleri şartıyla Türk olabilirler. Türk ulusçuluğu, dışlama yöntemiyle değil zorla içine alma yöntemiyle türdeşleşmeyi hedefler. Türk olmayan Müslümanlar ancak asimile olmayı ve Türklüğü kabullenirlerse Türk ulusunun parçası sayılırlar. Bu yüzden pratikte etnik aidiyet Türk ulusunun tanımlanmasında önemli bir öğedir. Ancak resmi devlet ideolojisi, hâlâ, Türkiye'nin siyasi manzarasında etnik aidiyetin yeri olmadığı biçimindedir.⁵¹

ULUS İNŞASI OLARAK DIŞ POLİTİKA

İmparatorluktan Cumhuriyete geçişte, Osmanlıcılık ve Pan-İslamcılığın yerini milliyetçilik ve laiklik alırken, yeni devlet kimliği ve yeni ulus tanımını da dış politikaya yeni bir biçim verdi. İçeride, Cumhuriyet'in tarihi boyunca önündeki en büyük görev, çok sayıdaki farklı etnik grubu bir ulus altında toplayıp aralarında ortaklık duygusu yaratmak oldu. Türk dış politikasını, bu içerideki ulus inşa etme projesinin ayrılmaz bir parçası olarak görmek mümkündür. Türkiye, dış politikasında da, içeride devletin temeli olarak görülen ilkelere bağlı kaldı. Türk dış politikasının ayrıncı özelliği Türkiye sınırları içinde yaşayan ve Türk vatandaşı olarak tanımlanan Türkler ile Türk olmayanlar, yani Türkiye sınırları dışında yaşayanlar arasındaki ayrımın mütemadiyen beslenmesi olarak tanımlanabilir. İçerisi-dışarısı ikiliğinin devamlı olarak yeniden üretimi, her devletin dış politikasının esasi bir parçasıdır. Ama bu ikiliğe karşı verilen mücadelenin derecesi, devletten devlete de, zaman içinde de farklılık gösterir. Türkiye örneğinde içerisi ile

dışarıları arasındaki farkın tartışma konusu olmasının nedeni, ülke sınırlarının dil, etnik köken ve hatta belki ulusal aidiyet duygusu ile çakışmamasıdır. Türkiye'ye komşu ülkelerin çoğunda etnik Türkler yaşamaktadır. Bulgaristan ve Yunanistan'da Türkçe konuşan azınlıklar vardır. Kıbrıs'ta Kıbrıslı Türkler yaşar; Türkiye, Sovyetler'in dağılmasından sonra Kafkasya ve Orta Asya'daki, Türk diller konuşan koca bölgeyi "yeniden keşfetmiştir." İran'daki geniş Azeri Türk nüfusunun yanı sıra kuzey Irak'ta da bir Türkmen azınlık vardır. Bu bağlamda, Türk vatandaşları ile sınırın öte tarafında Türkçe konuşan topluluklar arasındaki farkı sürekli olarak koruyan bir etken olarak dış politika uygulamalarının rolü daha büyük bir önem kazanır. Ulusun çerçevesinin (sadece kâğıt üzerinde olsa bile) siyasi ve vatandaşlığa bağlı terimlerle çatılması, son derece karışık bir etnik peyzajın ortasında kalmış olan içerideki "biz" in sınırlarını çizmenin en aşikâr yoludur. Türkiye dışındaki Türkçe konuşan toplulukların yanı sıra, Türkiye'de de 30'dan fazla etnik grup vardır.⁵² Bunların büyük bir bölümü Türk kimliğini tamamen veya kısmen özümsemiş olabilir. Ancak Kürtlerin aynı potada eritme şeklindeki resmî ideolojiye hâlâ itirazları vardır. Ülkenin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde nüfusun çoğunluğu Kürt'tür ve ülkenin İran, Irak ve Suriye ile olan sınırları da nüfusun çoğunluğunun Kürt olduğu bir bölgeden geçmektedir. Mevcut devlet sınırlarının, aynı zamanda ulusları birbirinden ayıran sınırlar olduğunun pekiştirilmesinin bir nedeni de budur. Ulusal aidiyet konusunda alternatif fikirlerin var olması, "sınır üreten siyasi bir davranış" olarak dış politikanın rolüne daha da aciliyet kazandırmaktadır.

Başka ülkelerdeki Türkçe konuşan ya da Müslüman olan azınlıklar yönetimleriyle ters düştüğünde ve/veya Türkiye'deki kamuoyu harekete geçmesi için hükümete baskı yapmaya başladığında, Türkler (Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları) ile Türk olmayanlar (başka devletlerin vatandaşları) arasındaki ayrımı bulandırmamak için Türkiye bu toplulukları desteklemekten genellikle kaçınmıştır. 1991'de Yugoslavya dağılma sürecine girdiğinde, Türk hükümetinin Bosna'yı korumak için harekete geçmesi yönünde yurt içinde ciddi bir kamuoyu baskısı oluştu. Pek çok Türk'ün Bosna ile kültürel, etnik, tarihi ve dini bağlantıları vardı. Ancak hükümet Bosna'nın toprak bütünlüğünü destekledi ve tavrını ancak çatışmalar savaşa

dönüştüğü zaman değiştirdi. Ama o zaman bile sadece uluslararası toplum ile eşgüdüm içinde ve çok yönlü bir çerçevede hareket etti. Sovyetler Birliği dağılıp da, Orta Asya'da Türk devletler olarak kabul edilen devletlerin tanınması siyasi bir sorun olduğunda, Türkiye bu devletlerin tanınması sürecini Moskova'yla yakın işbirliği içinde düzenlemeye karar verdi. Dönemin cumhurbaşkanı Turgut Özal gerek Bosna, gerek Orta Asya örneklerinde kamuoyunun "etnik dayanışma" duygularına hitap etmeye çalıştı. Örneğin Bosna'daki Batı politikalarına karşı büyük bir miting düzenledi. Ancak onun daha etnik temelli politika tercihleri, Dışişleri Bakanlığı'ndan ve hükümetin geri kalanından destek görmedi.⁵³ Tam tersine, Ankara, Yugoslavya ve Sovyetler'deki statükoyu, neredeyse bu devletlerin çöküşüne dek desteklemeyi sürdürdü. Çöküşten sonra ise halef devletlerin toprak bütünlüğünü savundu.⁵⁴

Yurtdışındaki "etnik akrabaları" desteklemek için tantanasız bazı politikalar da güdüldü; Bosna'ya ve Irak'taki Türkmenlere insani yardım yapılması, Türkçe konuşan azınlıklara karşı tutumlarından ötürü Yunanistan ve Bulgaristan'daki hükümetler nezdinde şikâyette bulunulması gibi. Örneğin 1980'lerin sonunda Türk yetkililer, Bulgaristan'ı ülkede yaşayan etnik Türklerin kendilerini Türk olarak tanımlama ve kendi dillerini konuşma hakkını tanımaması nedeniyle eleştirdiler.⁵⁵ Ancak Türk dış politikası için diğer devletlerin içişlerine karışınama politikası, genelde pek çok Türk'ün akrabalık hissettiği toplulukları destekleme politikasından daha önemli olmuştur. Bu dış politika içeride türdeş bir ulus yaratma çabalarının bir yansımasıdır. Eğer etnik köken yurt içinde siyasi açıdan ilintili bir etken olarak kabul edilmiyorsa, dış politikada da yol gösteren bir ilke olarak sunulamaz. Dış politika, Türk ulusu ile diğer uluslar arasındaki farkı pekiştirerek ulusun ve devletin bekasına hizmet ettiğine göre, dış politika uygulamalarının içerideki ulus tanımına aykırı olmasına izin verilemez.

Yukarıda öne sürüldüğü üzere, dış politika devlet sınırı dışındakilere karşı yürütülen politikadır. Eğer yabancılar farklı bir dile, dine, kimliğe ya da onları sınırın bu tarafındakilerden ayırt etmeye yarayan başka bir özelliğe sahiplerse, bu görevin muğlaklığı azalır. Ama bu farklılık içeride, kendi devletiyle yabancı devlet *arasındaki* kadarsa ya da daha fazlaysa, sınırı

nın memleketlilerle yabancılar arasındaki ayırıcı çizgi olma statüsünü pekiştirmek daha da önem kazanır. Bu bağlamda anti-irredantist* ve statüko ya dönük bir dış politika, Türkiye'nin çıkarları için en uygun yol olarak görülmüştür.

Türkiye ile Irak'ı, dolayısıyla da "Türk ulusu" ile "Irak ulusu"nu birbirinden ayıran sınır da biraz muğlak bir statüye sahiptir. Kürt milliyetçi emelleri nedeniyle kırılgan bir sınırdır bu. Çünkü Kürt milliyetçileri için bu, Türkiye ile Irak'ı ayıran bir sınır olmaktan çok kuzey Kürdistan'ı güney Kürdistan'dan ayıran bir sınırdır. Sınırın kırılganlığının bir nedeni de, geride Türkiye'nin hâlâ gizli yayılmacı emeller beslediğine dair bazı şüpheler bırakmış olan sınırın belirlenmiş yöntemidir. Bugün Türk devleti bu sınırı, ülkenin güneydoğusundaki vatandaşların kendilerini Kürt ulusuna değil de Türk ulusuna ait görmeleri mücadelesinin bir parçası olarak doğrulamakta ve savunmaktadır. Ancak 1920'lerde, sınır çizildiği sırada Türkiye, bu sınırın geçtiği yere ve Musul'u Türkiye'den ayırmasına itiraz etmişti. Misak-ı Milli'ye göre,⁵⁶ Osmanlı İmparatorluğu'nun çoğunluğu Türklerle Kürtlerden oluşan toprakları imparatorluktan koparılamazdı. Ülkenin yeni liderleri, Birinci Dünya Savaşı yenilgisinin ardından Osmanlı İmparatorluğu tasfiye edilirken devletin Arap topraklarının kaybını kabullenerek Orta Doğu'da Türk egemenliğini yeniden kurma peşinde olmadıklarını ilan ettiler. Ancak serpilmekte olan Cumhuriyet Musul'u olduğu kadar, İskenderun ve Hatay sancaklarını da yeni ulus devlete katmakta kararlıydı. Bu yüzden İngiltere ile anlaşmazlığa düşüldü. İngilizler Musul'un Irak'ın parçası olması konusunda kararlıydılar. Lozan görüşmeleri sırasında Türk delegasyonu başkanı İsmet İnönü, Musul talebinden vazgeçmeyi reddetti; nitekim anlaşma 1923'te imzalandığında konu hâlâ karara bağlanmamıştı. Türkiye için Musul'dan vazgeçmek Misak-ı Milli hedeflerine ulaşmada başarısızlık olarak görülebilirdi ve 1923'ten 1926'ya kadar Musul sorunu Türk dış politika-sının en önemli sorunu oldu. 1924'te sorunu çözmek için Türkiye ile İngiltere arasında yapılan ikili görüşmeler, başarısızlıkla sonuçlanınca İngiltere konuyu Cemiyet-i Akvam'a götürdü. Cemiyet-i Akvam Meclisi 1925'te böl-

* Kaybettiği eski toprakları geri istemeyen –ed.n.

geyi Irak'a verdi. Cemiyet üyesi olmayan Türkiye bu kararı tanımadı ve Meclis'in karar yetkisine karşı çıktı. Bunun üzerine sorun Daimi Uluslararası Adalet Divanı'na havale edildi; Divan, Meclis kararının geçerliliğine hükmetti ve Cemiyet-i Akvam Meclisi 1925'te oybirliğiyle İngiltere lehine karar verdi. 1926'da tekrar başlayan ikili görüşmelerde Türkiye Cemiyet'in kararını kabul etti. Musul Irak'a verildi, Türkiye tazminat olarak 25 yıl boyunca bölgenin petrol gelirlerinin yüzde onunu alacaktı. İngiltere ile anlaşma dışındaki tek yol savaşa girmektir ve bu da savaş yorgunu genç devlet için bir seçenek değildi.⁵⁷ Yine de Musul Atatürk'ün tasarladığı Türk ulus devleti topraklarına dahildi ve Türkiye ondan hiç istemeyerek vazgeçti.⁵⁸

Konunun en sonunda karara bağlanmasından bu yana, Türkiye en azından resmen Musul'u "geri alma" emelinden vazgeçmiştir. Pek çok araştırmacının da doğruladığı gibi Türk devleti, sık sık, komşu ülkelerin bağımsızlığına, egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygının Türk dış politikasının ana ilkelerinden biri olduğunu açıklamaktadır.⁵⁹ Ancak Türk dış politikasında irredantist bir damarın var olduğunu gösteren işaretler de bulunmaktadır. Örneğin 1991'deki Körfez Savaşı'ndan sonra hem Cumhurbaşkanı Turgut Özal, hem de halefi Süleyman Demirel sınırın "bir ölçüde suni" olduğunu ve Musul ile Kerkük'ün haksız yere Türkiye'nin elinden alındığını ima etmiştir.⁶⁰ Bu gibi durumlarda "resmen ilan edilmiş 'savunmacı ulusalcılığın' ne kadar kırılğan olduğu ve onun yerini alacak saldırgan ulusalcılığın yükseliş potansiyeli"nin⁶¹ bulunduğu fark edilmektedir. Ancak şimdiye kadar resmi politika değişmemiştir ve Türk dış politikasının geleneksel temel taşı olan toprak *statükosu* da yerli yerinde durmaktadır.

ULUS İNŞASI VE TEHLİKE

Türkiye, zihni ulusal güvenliğe karşı tehditlerle aşırı derecede meşgul bir devlet olarak tanımlanabilir. Batıdaki hükümetlerin Türkiye'nin toprak bütünlüğünü bozma planları yaptığına, bazı komşularının PKK'yı desteklediğine,⁶² Ermenistan gibi diğerlerinin Türk vatanından toprak talebinde bulunmak için fırsat kolladığına ve ABD yönetiminin, aksi yöndeki teminatlarına rağmen Kürt devleti çabalarına destek verdiğine dair, az çok yerinde sayılabilecek birçok korku vardır. Soğuk Savaş'ın bitimine kadar

Türkiye'nin güvenliğine en büyük tehdit olarak Sovyetler Birliği görülüyordu. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte ortaya çıkan yeni tehdit ise Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıyla Türkiye'nin Batı için stratejik değerini kaybetmesi ihtimali oldu.

Ulusun daimi tehlikelerle yüz yüze olduğu imgesi, hem askerler, hem siyasi liderlik tarafından desteklenmektedir. Türkiye'nin dört bir yanının düşmanlarla çevrili bir ülke olduğu anlayışı, ilk ve ortaokul müfredatının temel bir unsurudur. 1930'lardan bu yana Türkiye'deki ders kitaplarında "Türkün Türk'ten başka dostu yoktur" ifadesi yer almakta ve böylelikle öğrencilere kendilerini tehdit altında hissetmeleri için geçerli nedenlerin bulunduğu, düşman bir dünyada yaşadıkları ve hem içeriden, hem dışarıdan gelen çeşitli tehditlerin farkında olmaları gerektiği öğretilir. 1980'lerde, dördüncü ve beşinci sınıf ders kitaplarında "tehdit" diye ayrı bir konu yer alıyordu. Şimdi de öğrencilere "Türkiye'nin jeopolitik konumu" ve "dünyanın güçlü bir Türkiye istememesi" nedeniyle ülkelerinin tehdit altında olduğu öğretiliyor. Orta öğretimde, 1926 yılından (kız öğrenciler için 1937'den) bu yana, lise öğrencilerine ordunun Türk tarihinde ve güncel siyasetteki rolü üzerine zorunlu bir ders okutulmaktadır. Şu anda adı "Milli Güvenlik Bilgisi" olan, Genelkurmay tarafından hazırlanan ve sadece subaylar tarafından verilen bu derste öğrencilere, Türkiye'yi dışarıdan gelecek tehditlere ve ayrıca ülkelerinin birliğini de "düşmanlarına," yani "başka bir ırka mensup olduklarını iddia eden bölücü mihraklara" karşı korumaya hazır olmaları gerektiği öğretilir.⁶³

Siyasi ve genel kamusal söylem de her zaman tehdit, tehlike ve güvenlik konularıyla meşguldür. 2001'de Türkiye'deki gazetelerde Genelkurmay Başkanlığı'nın yeni bir Milli Güvenlik Politikası Belgesi hazırladığı ve bunun 1997'de hazırlanan eski belgenin yerini alacağı haberleri yayınlandı. Bu belge o zaman başbakan yardımcısı olan Mesut Yılmaz ile ordu arasındaki bir tartışmanın tam ortasında yayınlandı. Yılmaz, orduyu ulusu dış tehditlerden savunmak yerine iç meselelerle uğraşmakta suçluyor ve "milli güvenlik sendromu"nun⁶⁴ demokrasi ve insan haklarını engellediğini ileri sürüyordu. Peki, milli güvenliğe yönelik temel tehditler nelerdi? Kamuyunda, o sıradaki ağır ekonomik krizin bir toplumsal patlama tehlikesine

yol açabileceği tartışılıyordu. Yolsuzluğun da önemli bir tehdit olduğu görüşü hâkimdi: bir gazeteci, “Cumhuriyetin ve sistemin korunmasından yana olanlar, şu anda hâkim olan yolsuzluklar ve aksaklıklar sisteminde her şeyin dağılabileceğinin farkına varmalı” diye yazmıştı.⁶⁵ Genelkurmay Başkanlığı’na göre ise ulusal güvenliğe yönelik en büyük tehlike İslami köktendincilik ve ayrılcılıktı.⁶⁶

Bu münakaşa, önceki bölümde değinilen, Buzan, Waever ve de Wilde’in sözünü ettiği belirli bir meselenin bir güvenlik meselesine nasıl dönüştüğü tartışmasına örnek olabilir. Bir olguyu güvenleştirmek, onu ulusun var oluşuna karşı bir tehdit olarak göstermek demektir. Bu yapıldığında, onunla baş etmekte kullanılacak sıra dışı önlemler mazur gösterilebilir. Buzan, Waever ve de Wilde güvenleştirmenin öznel-arası bir süreç olduğunu da öne sürmüşlerdir: çünkü bir şeyin güvenlik meselesi olması için onu var oluşsal bir tehdit olarak göstermek yetmez, bunun bir ölçüde benimsenmesi de şarttır. Eğer bu olmazsa, sadece bir *güvenleştirme hamlesi* yapılmış demektir. Ancak Buzan, Waever ve de Wilde’a göre benimseme, ille de hiç zorlama olmadığı anlamına gelmez. Onlara göre, “var oluşsal tehdit tartışılmalı ve acil önlemlerin meşru gösterilebileceği bir platformun yaratılmasına yetecek ölçüde yanlı yaratmalıdır.”⁶⁷ Bir güvenleştirmeye hareketinin kabul edilip edilmediğinin veya “yeterli yanlı”yı yaratıp yaratamadığının nasıl anlaşılacağı -en azından zora dayanan otoriter devletlerde- belli değildir. Ancak eğer bir yönetim belli bir meseleyi var oluşsal bir tehdit olarak göstermeye çalışır da nüfusun büyük çoğunluğu aynı meseleyi zararsız görürse, o yönetimin alınacak olağanüstü önlemleri haldı göstermesinin zor olacağını varsayabiliriz.

Türkiye’de, ulusal güvenlik hakkındaki yeni politika belgesi konusunda dönen iç tartışmada, gördüğümüz gibi, çeşitli güvenleştirmeye hamleleri yapıldı. Genelkurmay’ın köktendincilik ve ayrılcılığın ulusal güvenliğe karşı tehdit oluşturduğunu belirtmesi, bunlardan biriydi. Diğerleri ise yolsuzluğu ve yaygın ekonomik krizi güvenleştirmek isteyen bazı gazeteciler tarafından yapıldı. Başbakan yardımcısının demokratik reformların engellenmesini kendi başına bir ulusal güvenlik tehdidi olarak mı, yoksa sadece siyasi bir sorun olarak mı gördüğü de tam olarak belli değil. Ulusal güven-

liğin ve ulusa karşı tehditlerin nasıl tanımlanacağı konusunda her zaman tartışmalar olsa da, bu kitabın odak noktası *devlet* söylemidir. Yurttaşların bir ölçüde rızası gerekse de, sıra güvenlik tehditlerini tanımlamaya gelince devlet aktörleri belirli bir güç konumundan konuşur. Bu yüzden devletin temsilcileri tarafından yapılan güvenikleştirme hareketlerinin başarı şansı diğer yerli aktörlerinkinden daha fazladır. Ayrıca, önceki bölümde de belirtildiği gibi, uluslararası sistem, “devletsiz” bir insanın dünyada hiçbir aidiyetinin bulunmadığı anarşik bir sistemde, devletlerin güvenli bileşimler olduğu varsayımı üzerine kuruludur. Güya güvenli içerisiyle, anarşik dışarıları arasındaki ayrım yakın bir incelemeye dayanacak nitelikte olmasa bile, ulus devletlerin yeniden üretiminde tehlike işlevseldir. Dış tehditler söz konusu olduğunda devlete genellikle ulusun ve yurttaşların koruyucusu rolü verilir. Kimliği ve üzerine kurulu olduğu değerler tartışma konusu olduğunda, devlet alternatif değerleri iç istikrara ve sonuçta ulusal güvenliğe zararlı tehditler addedip bertaraf ederek kendi hegemonya isteğini haklı çıkarabilir.

Türkiye’de radikal solculuk, etnik Türk milliyetçiliği, ayrılıkçılık ve İslamcılık gibi farklı değer ve ideolojiler ulusal güvenliğe karşı tehditler olarak görülmüştür. 1980’lerden beri bunlardan özellikle son ikisi en acil tehdit sayılmaktadır. Ayrılıkçı tehdidin farklı boyutları vardır. Birincisi toprak bütünlüğüne ve Türk vatandaşlarının fiziki güvenliğine yönelen askeri tehdittir. 1980’lerin başından 1990’ların sonuna kadar Güneydoğu Anadolu’da bağımsız bir Kürt devleti kurulması için yapılan silahlı mücadelede 30 binden fazla insan ölmüştür. Ancak resmi güvenlik söyleminde ayrılıkçılığın tanımını şiddet ve can kaybından çok daha geniştir. Kürt kimliğinin şiddetten uzak ifadesine de devlet güvenliği meselesi muamelesi yapılmaktadır. Resmi ulusal kimlik etnik olmadığı ve dolayısıyla tüm ulus altı kimlikler bölücü sayıldığı için, Kürt kimliği devlete karşı bir meydan okuma olarak görülmektedir. Çoğu zaman ifade edildiği gibi devlette önemli konumlara gelmiş ve özellikle 1960’lardan sonra sosyo-ekonomik konumu yükselmiş pek çok Kürt olmasına rağmen, Türk milliyetçiliği aynı zamanda “Kürt kimliğine karşı dışlayıcı,” Kürtlere karşı da massedici” olmuştur.⁶⁸

Kürt ulusal kimliğinin ulusal güvenliğe karşı tehdit olarak algılanmasının nedeni, devletin üzerine kurulu olduğu ideolojiye bir alternatif ol-

ması ve böylelikle bu ideolojiyi görelileştirerek tartışma üstü olma özelliğini elinden almasıdır. Sadece şiddet eylemlerinin değil her tür Kürt kimliği ifadesinin tehlikeli sayılması bu yüzdendir. Kürt milliyetçiliği sadece bir hoşnutsuzluk ifadesi değil, “Türk ulus devletinin üzerine kurulu olduğu tüm ilkelere bir meydan okumadır.”⁶⁹

Şimdiki kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurulması fikrinin neden bu kadar büyük bir tehdit olarak görüldüğü, bu bağlama yerleştirilmenden anlaşılabilir. Bölgede bağımsız bir Kürt devletinin, Türkiye'deki Kürtlerin bağımsızlığını ilan etmesi ihtimalini arttırması hiç de kaçınılmaz bir şey değildir. Irak'ın kuzeyinde bir Kürt devleti kurulmasının Türkiye için doğuracağı olumsuz sonuçların çok sınırlı olacağı da öne sürülmüştür. (Türkiye'nin şiddetle karşı olmasına rağmen) bölgedeki petrol zenginliğini eline almış böyle bir devlet, ekonomik olarak güçlü bir aktör haline gelip Güneydoğu Anadolu'nun kalkınması üzerinde muhtemelen olumlu etkiler yapabilir. Ayrıca Iraklı Kürtler, Avrupa'nın eşliğindeki güçlü bir komşu olan Türkiye'yle iyi ilişkiler içinde olmayı herhalde isteyeceklerdir.⁷⁰ Ancak, Türkiye'nin dışındaki bağımsız bir Kürt devletinden duyulan korku, içerideki “merkezkaç güçler” korkusundan ayrılamaz. Veya bir Türk gazetecinin ifade ettiği gibi, Türk devlet erkânının güvenlik algılayışında “kuzey Irak ile Güneydoğu Anadolu arasında gerçek bir fark yoktur: ikisi birbirinin coğrafi ve etnik-kültürel uzantısıdır.”⁷¹

TÜRKİYE CUMHURİYETİNDE KÜRT KİMLİĞİ

Türkiye'nin kuzey Irak'a ve Irak Kürtlerinin işlerine karışmasının başlıca nedeni kendi ülkesindeki Kürt kimliği sorunudur. Ankara'nın sınırın öte tarafındaki bir Kürt özyönetimi korkusunun arkasında, Kürt direnişi ve Türkiye'deki iç hoşnutsuzluklar yatmaktadır. Bu bölümde Cumhuriyetin kuruluşundan beri devlet ideolojisi ve Kürt kimliği arasında yaşanan gerilimler ve çatışmalar incelenecektir. Amaç, Türkiye'nin 1990'lardan itibaren Irak'taki Kürt oluşumuna yönelik dış politika-sıyla ilgili izleyen bölümlere bir arka plan teşkil edebilmektir.

21. yüzyılın başlarında, gündemde yine bir Kürt devletinin kurulup kurulamayacağı var. Bundan yüz yıl kadar önce Osmanlı devleti parçalanı-yorken, sınırların çizilmesi ve devletlerin oluşması konusunda birkaç farklı seçenek su yüzüne çıktı. Seçeneklerden biri, Anadolu'da bir Kürt devletinin oluşturulması, bir diğeri ise Güneydoğu Anadolu'daki Kürt bölgesinin (Türkiye Kürdistan'ı) İran'a bağlanmasıydı. Türkiye, Suriye ve İran devletlerinin kurulmasıyla devlet yapıları ve ülke sınırları konusu kapandı. Aradan yüz yıl geçtikten sonra ise Irak devletinin geleceği belirsizliğini korumaktadır ve kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devleti kurulması ihtimali dışlanamaz.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Irak Kürdistan'ı Musul vilayetinden oluşuyordu. Bağdat ve Basra vilayetleri de imparatorluğun bir parçasıydı, ama nüfusları baskın bir şekilde Araplardan oluştuğundan, bunlar ulusal-cı Türk emelleri arasında yer almadılar. Ancak Musul vilayetinde nüfusun çoğu Kürtler ve Türkmenlerden oluştuğundan, Mustafa Kemal Atatürk ve Türk yönetiminin gözünde Musul, Osmanlı Devleti'nin yerini alacak olan devletin kapsamasını hedefledikleri toprakların doğal bir parçasıydı. Türkiye-Irak sınırı konusunda Türkiye ve İngiltere arasında yaşanan anlaşmazlık 1926 Haziran'ında sona erene kadar Musul'un geleceği belirsizdi. Bir yandan Türkiye, bir yandan da İngiltere kendi aralarında bölünmüş olan

Kürtlerin desteğini kazanmaya çalışıyordu. Cemiyet-i Akvam tarafından 1925'te bölgeye gönderilen bir heyet, Musul vilayetinin kuzeyinde (Zap suyunun kuzey yakasında) yaşayan Kürtlerin, hem dil, hem de kişisel ve ekonomik ilişkiler açısından Türkiye'nin Hakkâri ve Mardin vilayetlerindeki Kürtlerle akraba olduğu sonucuna vardı. Buna karşılık vilayetin güney kısmında yaşayan Kürtler, İran Kürtlerine daha yakındı.¹

Buna rağmen, Türkiye ile Irak arasındaki yeni sınır çizilirken, Musul Kürtleri ile Güneydoğu Anadolu Kürtleri ayrı ülkelerde kaldılar ve farklı ve ayrı ulus kurma süreçlerinin birer parçası oldular. Bununla birlikte bu durum, iki grubun uzun süredir var olan ekonomik ilişkilerinin veya akrabalık ve karşılıklı çıkar bağlarının tamamen kesilmesi anlamına gelmiyordu. Irak'ta yaşanan olayların sınırın kuzeyinde yaşayanları sık sık etkilediği oldu. Irak Kürtlerinin milliyetçiliği veya siyasi kazanımları, Türkiye'deki Kürtleri cesaretlendirirken, Türk devlet erkânını da rahatsız etti. Kemalistlerin 1920'lerde Musul'u elden çıkarmak istememesinin bir nedeni, sınırın öte tarafındaki Kürt milliyetçiliğinin kendi Türkleştirme politikalarına zarar vereceği endişesiydi.² Mustafa Kemal Atatürk, 1923'te gazetecilerle konuşurken, İngilizler Musul'da bir Kürt yönetimi kuracak olurlarsa bu fikrin Türkiye'ye de sıçrayabileceğini söyledi.³

Türk milliyetçiliği de, Kürt milliyetçiliği de Osmanlı devletinin parçalanmasıyla doğdu. 20. yüzyılın başlarına kadar Orta Doğu toplumları etnik olmaktan ziyade, dini ve sosyo-ekonomik hatlarla bölünmüştü. Kürtler de, Türkler de etnik kategoriler olarak değil cahil, köylü halk olarak görülüyordu.⁴ 1925'te Musul'da etnik aidiyetler ve ulusal kimlikleri araştıran Cemiyet-i Akvam heyeti, Kürt milliyetçiliğinin pek yaygın olmadığı sonucuna vardı. İnsanlar göçebelerle köylüler veya kabileler ve kabile içi gruplar olarak ayrılıyordu. Milliyetçi duygular ancak dışarıdan yapılan müdahalelere karşı veya İstanbul veya diğer bölgelerdeki, artık Doğu Anadolu'daki Kürtlerle bağlantısı kalmamış Kürtler tarafından ağza alınmaktaydı.⁵

Kürt ve Türk milliyetçiliği birbirine koşut olarak ve aynı siyasi bağlamda birbirini etkileyerek gelişti. Resmi Türk milliyetçiliği bir ulus devlet kurup güçlendirme çabasının ayrılmaz bir parçası olarak oluşturulurken, Türkiye Kürtleri arasındaki Kürt milliyetçiliği de bu devletin baskıcı ve tür-

deşleştirci politikaları bağlamında ortaya çıktı. Yirminci yüzyıl boyunca bu iki ideoloji birbiriyle bağlantılı ve çoğu zaman birbirine karşıt şekilde gelişti. Kemalistlerin birlik ve bölünmezlik üzerine kurulu olan “tek devlet, tek millet, tek dil” ideolojisi resmi Türk ulusalcılığının belkemiği oldu. Bu, etnik olarak bölünmüş halk arasında bir birlik duygusu yaratmak için düşünülmüş bir strateji olsa da hedefine ulaşamadı. 1920’ler ve 1930’larda bir dizi Kürt ayaklanması meydana geldi.

1925 Şeyh Sait ayaklanmasının arkasındaki can alıcı olay 1924’te halifeliğin kaldırılmasıydı. O sırada Kemalist devlete karşı direniş içinde Kürtçü ve İslamcı öğeler arasında belirgin bir ayrım yoktu. Nakşibendî tarikatının bir lideri olan Şeyh Sait kendisine yanaşan bir grup Kürt milliyetçisinin davasına yakınlık duyarak, onların milliyetçi emellerini İslamiyet’le harmanlayarak, halifeliğin geri getirilmesinin talep eden, “cihat” görüntüsünde bir ayaklanma başlattı. İsyancılar Şeyh Sait kumandasında Diyarbakır’ın kuzeyindeki bir bölgeyi ele geçirmeyi başarsalar da kısa sürede yenildiler. Sait ile diğer liderlerin 47’si idam edildi.⁶

Cumhuriyetin ilk 15 yılında 30 civarında Kürt ayaklanması oldu. Son büyük olay 1937’de Dersim’de yaşandı. Burada Alevi Kürtler yaşıyordu ve yöredeki 60 kadar aşiret her zaman merkezi yönetime ayak diremişti. Ankara hükümeti burayı yasa tanımayan, anarşik, eşkıyalar tarafından yönetilen ve dolayısıyla reform ihtiyacı olan bir bölge olarak tanımlıyordu. Meclisin 1934’te kabul ettiği İskân Kanunu, ulusun türdeşleşmesini sağlamak amacıyla insanları etnik kökenlerine göre farklı bölgelerde iskân etmeyi hedefliyordu. Ülke üç bölgeye ayrılırken, Dersim, boşaltılması gereken yörelerden oluşan üçüncü bölgede kaldı. Bu yasayı 1935’te Tunceli Kanunu izledi (Dersim’in adı 1935’te resmen Tunceli olarak değiştirildi). Tunceli Kanunu’yla valiye olağanüstü sürgün ve tutuklama hakları verildi. Bir yıl sonra sıkıyönetim ilan edildi. Askeri birlikler yöreye hareket etti; silahlar toplandı. Gençlere Türklüğü öğretmek için yatılı okullar kurulurken, Kürt veya Kürt yanlısı olan yerel görevliler bölgeden sürüldü.⁷

Dersim halkı bu önlemlere ortak bir karşılık vermedi. Aşiretler, devletin müdahalelerine yanıt verme konusunda bölünmüş haldeydiler ve teker teker tepki gösterdiler. Yarım düzinesi isyana karar verdi, ancak bu

isyan da öncekiler gibi başarısız oldu ve liderleri 1937’de idam edildi. Ancak Dersim “temizliği” bununla da bitmedi. Bir sonraki yıl devlet otoritesini kesinkes sağlamak için bir harekât daha yapıldı. Bu harekâta 7954 kişi “bölgeden çıkarıldı;” bunların çoğu öldürülürken 3500’ü ise ülkenin başka bölgelerine göçe zorlandı.⁸ Bundan sonra ayaklanmaların arkası kesildi. 1930’ların sonlarında devlet artık direnişi ezip tüm bölgeyi kontrolü altına almış gibi görünüyordu.

Nicole Watts, Dersim ayaklanmasıyla ilgili vaka çalışmasında Kürt ayaklanmalarının değişken karakterine dikkat çekerek, Türk devlet politikalarına karşı olan Kürt direnişinin, iki ayrı etnik grubun durağan bir çatışması olarak değil, pek çok farklı Kürt grubu ile oluşmakta olan bir devlet arasındaki bir dizi ihtilaf olarak görülmesi gerektiğini belirtiyor. Önceki Kürt ayaklanmalarının çoğu hudut boylarında meydana gelip devletin toprak bütünlüğünü tehdit etmişti, oysa Dersim Anadolu’nun ortasında yer aldığı için farklıydı; üstelik Türk devletinin kuruluş sürecinin farklı bir aşamasında meydana gelmişti. 1920’lerdeki Cumhuriyet savaştan yeni çıkmış, kurulma aşamasında bir devletti, oysa 1930’ların devleti daha istikrarlıydı. 1930’lar, devleti ve ulusu güçlendirme dönemiydi ve yönetim dikkatini “yeni ulusu, onu haritada komşularından ayıran sınırlar kadar belirgin ve temiz bir şekilde ortaya çıkaracak bir ‘iç sınır’ çizmeye” çevirmişti.⁹

GERİLİKLE MÜCADELE

Cumhuriyetin kurucuları bilim, çağdaş eğitim, akılcılık ve laiklik gibi kavramları ön plana çıkarıyorlardı.¹⁰ Onlara göre Doğu Anadolu ve Kürtler aşiretçiliği, geriliği ve eşkıyalığı temsil ediyordu. Yeni bir devlet yaratabilmek için Kürt yöreleri devletin modernleştirici çabalarına direnen toplumsal yapılardan ve kişilerden arındırılmalıydı. McDowall’ın belirttiği gibi, Kemalistlerin hedefleri ve idealleri, bu anlamda, 1930’lar Avrupa’sındaki bazı yönetimler ve entelektüellerinkinden farklı değildi.¹¹

Güneydoğu bölgesi hakkında, devletin kuruluş sürecinin ilk günlerinde ortaya çıkan görüşlerin benzerlerine resmi söylemde hâlâ rastlamak mümkün. 2001’de, dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem gerilik, Kürtlük ve “ayrılıkçı terörü” şu şekilde bağdaştırıyordu:

Öte yandan ayrılıkçı terör ile Güneydoğu Anadolu'daki geri kalmış feodal yapı arasında bağlantı da göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrılıkçı terör özellikle Kürt kökenli feodal toprak ağalarından güç buluyor. Bu başta tezat gibi görünebilir. Onlarca köye sahip olan ve topraksız köylüleri sömüren bu son derece zengin toprak ağalarının, ayrılıkçılarla ve teröristlerle ne gibi bir ortak yöne sahip olduğunu insan anlayamayabilir. Ancak aynı değerleri ve kavramları paylaştıklarından feodal sistemle ayrılıkçı terör örgütü de facto müttefik haline gelmiştir. Var olmaya devam edebilmek için ikisi de “ırk,” kan bağı” ve “aşiret bağları” gibi feodal kavramları korumak ve savunmak zorundadır. Terörist hareket özünde ırk prensibi temellidir. İrkçı bir harekettir; feodal sistem gibi, bu sistemi koruyanlar ve ondan yararlananlar gibi ırkçıdır.”¹²

Kürt kimliğinin yadsınmasının ve dışlanması, kendi başına bir hedef olmaktan çok, modern, merkezi ve laik bir ulus devleti kurma projesinin bir sonucu olduğu da öne sürülmüştür. Andrew Mango'ya göre Atatürk, enerjisini kültürel devrime vermişti ve Kürtlere ayıracak zamanı yoktu.¹³ Onun 15 yıllık Cumhurbaşkanlığı dönemi boyunca “muasır” ve modern bir devlet yaratmak için bir dizi radikal reform yapıldı. Halifelik kaldırıldı, dini mahkemeler, tarikatlar, tekkeler ve İslami okullar kapatıldı. Yeni laik yasalar yürürlüğe girdi. Gregoryen takvim kabul edildi, Arap harfleri yerine Latin alfabesinin kullanımına başlandı. Resmi tatil günü cuma yerine pazar oldu. Atatürk'e göre “cehaletin, yobazlığın, ilerleme ve uygarlık düşmanlığının” simgesi olduğundan geleneksel fes yasaklandı.¹⁴ Mesut Yeğen, merkezi hükümetin İslamiyet'i, aşiret siyasetini ve çevreyi baskı altına almasının, Kürt kimliğini dışlamayı *hedeflemediğini*, ama buna *yol açtığını* belirtir. Laiklik ilkesinin uygulanması için dini gelenekler ve kurumlar kaldırılıp yasaklandı; Kürt milliyetçiliği ve din iç içe geçmiş olduğundan, dinin dışlanması Kürt milli kimliğinin dışlanmasıyla sonuçlandı. Yeğen'e göre periferi ekonomisi incelenmesi gereken bir başka noktadır. Cumhuriyet ulusal bir ekonomi yaratmaya çalışıyordu. Türkiye, Irak ve Suriye arasındaki yeni sınırlar ise Osmanlı Kürdistanı'nın geleneksel ekonomik ağla-

rını yok etti ve “normal” ekonomik hareketleri “kaçakçılığa,” yani suça çevirdi. Yeğen’in ifadesiyle Kürtlerin etnik kimliğini kaçakçılık belirledi ve merkezileşme projesi bu yüzden etnik-ulusal bir içerik kazandı.¹⁵

Türkiye devleti 1920’lerin ortasından 1980’lerin sonuna kadar topraklarında Kürtler yokmuş gibi davrandı. Ancak Kürt kimliğini ortadan kaldırıma çabaları boşa çıktı. Otoriter merkezi politikalara direnen diğer gruplar gibi Kürtler de devlete ve Kemalist ideolojiye kafa tutmaya devam ettiler. İçeride, tesanütçü bir cemaat doğmayı inatla reddediyordu. Etnik veya dini, solcu veya sağcı olsun, muhalefetin sebatla devam ettiğinin en belirgin işareti 1960, 1971 ve 1980’de yaşanan askeri darbelerdi. 1980’deki son darbe, 1970’lerde aşırı solcu gruplarla sağcı köktendincilerin ve Bozkurtlar’ın sokaklarda ve üniversitelerde kavgaya tutuşmasıyla ortaya çıkan siyasi karışıklığa bir tepkiydi: sadece 1979’da 1200 ila 1500 kişi öldürülmüştü.¹⁶

GÜNEYDOĞU’NUN SAVAŞ ALANINA DÖNMESİ

1980 yılındaki askeri darbeden sonra Kürtler üzerindeki baskılar yoğunlaştı. Darbenin getirdiği acımasız önlemler, açıktır ki herkesi etkiledi. Silahlı kuvvetler iktidara el koyar koymaz, ülke genelinde sıvayönetim ilan etti. Siyasi parti liderleri tutuklandı. Meclis feshedildi. Hatta belediye başkanları ve meclisleri bile görevden alındı. Yüz bini aşkın insan tutuklandı.¹⁷ Kürtçe konuşulmasını yasaklayan yeni yasayla Kürt nüfus özellikle hedefteydi. Çocuklara “milli kültüre, ahlaka ve geleneklere aykırı olan ve halka hakaret niteliği taşıyan” isimler, yani Kürtçe isimlerin verilmesi yasaklandı.¹⁸ Artan baskılara rağmen ya da belki onlardan ötürü, Kürt milliyetçiliği 1980’lerin başında Doğu Anadolu’da güçlendi ve PKK yavaş yavaş küçük bir eylemci ve sempatizan grubu olmaktan çıkıp geniş bir örgüte dönüştü. Olaylı 1970’li yıllarda Ankara Üniversitesi’nde öğrenci olan Abdullah Öcalan, Marksist-Leninist ideolojiden esinlenerek bağımsız ve sosyalist bir Kürdistan kurma mücadelesi yolundaki fikirlerini burada geliştirmişti. Geldiği Güneydoğu Anadolu bölgesine döndükten sonra, 1978’de Kürdistan İşçi Partisi PKK’yı kurdu.¹⁹ 1980’de diğer PKK liderleriyle beraber Türkiye’den Suriye’ye kaçıp, Suriye yönetiminin yardımıyla gerilla eğitim kampları kurdu. 1982’de İran-İrak savaşı başlayınca Mesut Barzani’nin

Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) PKK'ya kuzey Irak'ta da hareket etme izni verdi. Bu şekilde PKK, Türkiye'ye sızmak için biri doğrudan Suriye'den, diğeri kuzey Irak'tan olmak üzere iki yola sahip oldu.²⁰ PKK 1984 yılında Güneydoğu'daki saldırılarına başladı ve Öcalan'ın 1999'da yakalanmasına kadar süren 15 yıl boyunca PKK ile Türk ordusu arasındaki şiddetli çatışmalarda 30 bin kişi hayatını kaybetti.

Devletin PKK'ya karşı kullandığı ilk taktiklerden biri, köylülere onlara karşı savaşmaları için para vermektir. Irak sınırı yakınlarındaki köylerde, PKK'nın erişim ve tedarik yollarını kesmek için korucu sistemi kuruldu. Bu ücra ve dağlık bölgedeki lojistik sorunlar nedeniyle köylülere silah dağıtıp onların kendilerini korumalarını sağlamak mantıklı görünüyordu. Ancak bu sistem şiddetin daha da tırmanmasına neden oldu. PKK köylülere vahşice katlediyor, çoğu zaman sadece korucuları değil ailelerini ve çocuklarını da öldürüyordu. Korucular kendilerini öyle bir durumda buldular ki, eğer silahlarını bırakmazlarsa PKK'nın hedefi olacaklardı, ama silahları bırakmak da PKK'nın misillemelerinden korunmak anlamına gelmiyordu. Ayrıca sisteme katılmayı reddedenler de çoğu zaman PKK'yı destekledikleri zannı altında kalıyordu. PKK'nın Irak ve İran sınırları yakınındaki köyleri kullanmasını önlemek için ordu bu köylerin çoğunu boşaltıp yakmaya başladı. 1996'ya gelindiğinde 3000 civarında köy boşaltılmıştı.²¹

Devlet, Türkiye'nin sınırın öteki tarafından saldırıya uğradığı iddiasında ısrar etse de PKK'nın yerel halk arasında destek bulduğu ve Türkiye'den üye topladığı giderek daha açıklık kazandı. Eric Zürcher'e göre ordu klasik bir gerilla durumuyla karşı karşıyaydı ve bu durumda olan pek çok ordu gibi hırsını bölgedeki sivillerden çıkardı.²² Sıradan hale gelen kitlesel tutuklamalar, dayak ve işkence, sadece PKK'lıları değil, yardım ve yataklık etme şüphesi altındaki herkesi hedef alıyordu. Bu sert ve acımasız politikanın ters teptiği ve sadece Kürtleri radikalleştirip Kürt milliyetçiliğini alevlendirmeye yaradığı sık sık dile getirilmiştir -ve bunu yadsımak da pek mümkün görünmemektedir.²³

PKK'ya karşı savaşın başarıya ulaşamamasına rağmen, gelen her hükümet askeri çözüm arayışını ve PKK askeri güçle ezilmedikçe siyasi bir çözümün düşünülmemeyeceğini ilan etmeyi sürdürdü. Daha liberal bir poli-

tika taraftarı olan tek önemli politikacı Turgut Özal'dı (1983-1989 dönemi başbakan; 1989-1993 dönemi cumhurbaşkanı). Özal, devletin sert tavrını değiştirmeye ve radikal bir siyaset değişikliği getirmeye çalıştı. 1991'de Kürtçe yasağını kaldırıp Kürtçe konuşmayı yasal hale getirdi. Ayrıca Güneydoğu'daki ihtilafa askeri değil siyasi çözüm bulunmasına da açtı ve PKK ve diğer Kürt yanlısı partilerle diyalog kurulması gerektiğine inanıyordu.²⁴ Abdullah Öcalan 1994'te bağımsız devlet hedefinden vazgeçip federal çözümü kabul etmeye razı olduğunu duyurduğunda, Özal federal sistem konusunu en azından konuşmaya hazır olduğu yanıtını verdi. Ayrıca PKK'nın siyasi bir aktör olarak tanınması ve siyasi sistemde yer alması gerektiğini de öne sürüyordu.²⁵ Özal'ın 1993 yılında kalp krizinden ani ölümü daha liberal politika girişimlerine son verdi, çünkü ne yerini alan Süleyman Demirel, ne de diğer liderler Özal'ın öngördüğü yolda ilerlemeye yanaştı. Arada bir Tansu Çiller, Mesut Yılmaz ve Süleyman Demirel gibi önde gelen politikacılar Kürtlerin kültürel hakları ve Güneydoğu'daki şiddete siyasi çözüm gibi beyanlarda bulunsalar da, resmi çizgiden bu kısa süreli ve geçici sapmalar ordu, diğer devlet aktörleri ve kendi partileri içindeki sertlik yanlıları tarafından itirazla karşılandı.

“KÜRT REALİTESİ”NİN TANINMASI

Yine de, 1990'larda söylem düzeyinde bir değişimin vuku bulmakta olduğu belli oldu. Kürt kimliğinin toptan bir inkârı artık mümkün değildi. 1990'ların başına kadar resmi belgelerde veya medyada Kürtlerden söz etmekten kaçınılırdı. Hatta “Kürt kökenli Türk” veya “Türk Kürdü” gibi kavramların kullanılması bile olağandışıydı. Gazeteci Murat Somer'in belli başlı bir günlük gazetede çalışması, değişimin özellikle 1991 ve 1992'de meydana geldiğini ortaya koydu. 1984 ve 1985'te Türkiye'de etnik Kürtlerle ilgili toplam 25 makale yayınlanır ve bunlardan sadece üçünde Kürt kelimesi geçerken, 1991 ve 1992'de Kürtlerle ilgili makale sayısı 658'e, içinde Kürt kelimesi geçeni ise 304'e yükselmişti. “Kürt gerçeği”nin tanınması da bu dönemde oldu. Ancak Kürt kavramı, 1990'lardan önce Türkiye dışındaki Kürtler için oldukça rahat bir şekilde, örneğin “Iraklı Kürt liderler” olarak kullanılabilirdi. Soru, böyle bir değişimin bu kadar

kısa bir zamanda nasıl meydana geldiğidir. Somer'in çalışmasının bir sonucuna göre bu, insanların Kürtlüğü kişisel ve bireysel düzeyde kabullenmeleri yüzünden olabildi. Daha önce Kürt kategorisinin tanınmasının önünde duran, "etnik-dini bölünmeleri körükleyebileceği" zemininden hareketle Kürt kimliğinin siyasi düzeyde ifadesine karşı çıkan kurallardı, ama Körfez Savaşı ve 1991-1992'de Irak'ta yaşanan gelişmeler Kürt kategorisinin inkârını olanaksız kıldı.²⁶

Abdullah Öcalan'ın 1999'da yakalanmasından sonra Güneydoğu'daki şiddet sona erer gibi oldu. 1998 Ekim'inde Türkiye ile Suriye arasında kriz patlak vermiş ve Türkiye Suriye'de bulunan Öcalan'ın derhal sınır dışı edilmesini, Suriye'nin de PKK'ya desteği kesmesini talep etmişti. İki ülke de sınıra yığınak yapar ve savaş ihtimali yükselirken, bir arabuluculuk girişimi sonucunda Suriye, PKK'ya desteği kesmeyi kabul etti. Anlaşmanın imzalandığı gün ise Öcalan'ın artık Suriye'de olmadığı duyuruldu.²⁷ Bir hafta Rusya'da kalan Öcalan, iltica talebiyle önce Avrupa'ya, sonra da Afrika'ya kaçtı ve sonunda 1999 Şubat'ında Kenya'da Türk güvenlik güçleri tarafından yakalanıp tutuklanarak cezaevine kondu. Bunun üzerine silahlı mücadeleyi bıraktığını açıklayan PKK, bağımsız devlet talebinden Türkiye içinde kültürel haklara doğru hedef küçülttü.²⁸ PKK ateşkesinden sonra Güneydoğu'da nispi bir barış dönemi başladı. 1987'de ilan edilmiş olan olağanüstü hal, kalmış olduğu illerde de 2002 Kasım'ında kaldırıldı.

Bu umut vaat eden gelişmeler iki önemli olayla aynı döneme denk geldi. Bunlardan biri Türkiye-Avrupa Birliği (AB) ilişkilerindeki yeni ivmeydi. AB, 1999 Aralık ayında Helsinki'de yapılan Avrupa Konseyi'nde Türkiye'ye aday statüsü tanındı ve böylelikle Türkiye'nin üyeliğe hazırlanması için bir reform süreci başlamış oldu. Diğer olay ise İslami eğilimli Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) Kasım 2002 seçimlerinde elde ettiği büyük zaferdi. 1997'de kapatılan İslamcı Refah Partisi'nin devamı olan AKP oyların yüzde 34,4'ünü ve 550 meclis sandalyesinden de 363'ünü alarak bir tek parti iktidarı kurdu.

AK Parti, Kürt sorununa ordu ve önceki katı laik hükümetlerden daha yumuşak yaklaştı. Seçim zaferinin nedenlerinden biri, onun kurulu düzen karşıtı bir parti olarak görülmesiydi. Kürt nüfusun yoğun olduğu

bölgelerdeki seçim kampanyasında resmi devlet ideolojisine karşı olduğunu vurgulamış ve Kürtlerin de, İslamcı grupların da Kemalist devlet ideolojisi ve askeriye tarafından dışlanıp baskı altına alındığını öne sürerek Kürt oylarına talip olmuştu.²⁹

Yeni hükümet kurulur kurulmaz, Avrupa Birliği üyelik kriterlerine uyum göstermek için çok iddialı ve radikal bir reform programına girişti. AB'nin beklediği reformların çoğu Kürt sorunuyla doğrudan bağlantılıydı ve Türkiye'nin Birliğe girmesine en büyük destek Kürtlerden geliyordu. 2002'de yapılan bilimsel bir araştırma Türklerin çoğunluğunun AB üyeliğinden yana olduğunu gösterdi. "Türkiye'nin AB'ye tam üye olması konusunda referandum yapılırsa üyelikten yana mı, karşı mı oy kullanırsınız?" sorusuna, yüzde 64 üyelikten yana oy kullanacağı yanıtını verdi. Kürtçe bilenler ve Kürt yanlısı HADEP'e oy verdiğini belirtenler arasında ise destek ortalamasının önemli ölçüde üstündeydi. Doğu ve Güneydoğu illerinde, deneklerin yüzde 72'si AB yanlısı olarak görünüyordu.³⁰ Üyelik sürecinin Türk devletini demokratik reformlara ve insan haklarına tam riayete zorlayacağı umuduyla pek çok Kürt'ün AB'den büyük beklentileri vardır.

AB'nin demokratikleşme şartları, gerçekten de bazıları özellikle Kürt nüfusla irtibatlı bir dizi büyük yasal değişikliğe yol açtı. Öncelikle Milli Güvenlik Kurulu'nun (MGK) rolü daraltıldı. Ordunun siyasi karar sürecine nüfuzunun bir kanalı olan MGK, anayasal bir kurumdur. Hem hükümet, hem de ordu temsilcilerinden oluşan bu kurum "ülkeyi yöneten asıl kurum" olarak da tanımlanmıştır.³¹ Pek çok meselenin güvenlikleştirildiği bir siyasi kültürde, MGK'nın yetki alanı televizyon kanallarının yayın saatlerinden terör ve idam cezası yasalarının içeriğine kadar hemen her konuya uzanmaktaydı.³² Kürt kimliğinin az çok her tür ifadesi bir ulusal güvenlik meselesi olarak ele alındığından, MGK Türkiye'nin Kürtlere karşı politikasını belirlemede baş aktör olmuştu.³³ Ordunun Türkiye'de sahip olduğu güçlü rol düşünüldüğünde, bu gücün kısıtlanması ve önceden orduya ait alanların sivil kontrole geçmesi gerçekten de takdire şayandır. AB'nin ileri sürdüğü şartların karşılanabilmesi yolunda, evvelce icracı bir kurum olan MGK bir danışma kurulu özelliği kazandı ve ayrıca üzerindeki sivil denetim genişledi. Ama bu reformların etkisini değerlendirmek için hâlâ

çok erkendir. MGK'nın bir karar organı olarak yetkisi kısıtlanmış olsa da, ordunun hâlâ çok büyük bir gücü vardır.

Kültürel haklarla ilgili olarak yapılan yasa değişiklikleriyle 2002'de Kürtçe yayına ve kurslara izin verildi. Yayın yasasına "yayınlar Türk vatandaşlarının günlük hayatta kullandığı çeşitli dillerde ve ağızlarda yapılabilir. Bu yayınlar anayasada belirtilen Cumhuriyet'in niteliklerine ve ülke ve ulusun bölünmez bütünlüğüne aykırı olamaz" ibaresi eklendi.³⁴ Bu programların kesin zaman sınırlamaları vardı. Televizyonda programlar haftada dört saati, günde ise 45 dakikayı geçmeyecekti. Sonradan kaldırılan bir kurala göre sunucuların "çağdaş giyimli" olmaları da gerekiyordu. Çocuk programlarına izin yoktu. Kürtçe yayınları denetleyen Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) Kürtçe yayın yapan TV kanallarına pek çok kez para ve kapatma cezası verdi. Diyarbakır'da yerel bir TV istasyonu iki Kürtçe aşk şarkısı yayımlayınca, ülke ve ulusun bölünmez niteliğine aykırı davrandığı gerekçesiyle kapatıldı. Yeni yasanın yürürlüğe girişinden sonraki ilk iki yıl boyunca sadece özel TV ve radyolar Kürtçe yayın yaptı. Devlet televizyonu TRT Kürtçe program yayımına ancak 2004 Haziran'ında başladı. Yeni bir düzenlemeyle Kürtçe dil kursları da yasal hale geldi. Bu kurslara sadece 15 yaşını doldurmuş ve temel eğitimini tamamlamış olanlar katılabilmektedir. Müfredat, öğretmen alımı, ders çizelgesi ve öğrencilerle ilgili kısıtlamalar da vardır. Bu kısıtlamalara rağmen 2004'te altı kursta Kürtçe eğitimine başlanmıştır.³⁵

Türk otoritelerinin bu yeni yasaları uygulamadaki isteksizliği, kültürel çeşitliliğe karşı muhalefetin hâlâ ne kadar güçlü olduğunu ve Kürt kimliğinin hâlâ ne denli güvenleleştirildiğini göstermektedir. Bu reformların ne sonuç vereceğinin ve bunlara ne derece önem atfedildiğinin görülmesi için henüz bellemek gerekmektedir. Bazıları reformları "makyaj" diye adlandırırken,³⁶ diğerlerine göre bunlar "ileri doğru atılmış büyük adımlardır."³⁷

Diğer bir soru, Kürt talepleri kapsamının ne denli geniş olacağıdır. AB, şimdiye kadar Ankara'nın, Lozan Antlaşması'nda gayrimüslim azınlıklar olarak tanınan Rumlar, Yahudiler ve Ermeniler dışında hiçbir topluluğa resmi azınlık statüsü tanımaya yanaşmayacağını kabullenmiştir. Türkiye Kürtlerinin daha ileri bir demokratikleşme ve sivil özgürlüklerin tam

olarak tanınmasıyla mı yetineceğini, yoksa azınlık statüsü veya federal devlet modeli mi talep edeceklerini zaman gösterecektir. Bazı Kürtler azınlık olarak tanınmayı değil, eşit vatandaş olmayı istediklerini söylemektedir. Kürt yanlısı diye yaftalanan her tür kültürel, sivil ve siyasi talep bastırıldığından, Kürt grupların siyasi hedeflerini ve planlarını açık bir şekilde tartışma ve ilan etme fırsatları çok kısıtlı olmuştur. Etnik temele dayalı parti kurulması yasak olduğundan, açıkça “Kürtçü” partiler yoktur, ancak Kürt yanlısı denebilecek partiler vardır. Bunlar da sık sık kapatılmakta ve başka bir isim altında tekrar kurulmaktadır. 1990’larda toplam altı Kürt yanlısı parti kapatılmış, yöneticileri tutuklanıp yargılanmıştır. Kürt yanlısı partiler her zaman PKK’nın siyasi kolu olmakla suçlanmaktadır, ama PKK’ya uzak duran ve Kürt sorununa ülke içinde çözüm aramaktan yana olan ılımlı partiler de kapatılmıştır. 1999’dan beri devletin siyasi partileri kapatmasını zorlaştıran reformlar yapılmış olsa da, örgütlenme özgürlüğü Türkiye’de hâlâ çok kısıtlıdır. Kürtler solcusundan sağcısına, dincisinden laîğine kadar her partide temsil edilseler de, genel seçimlerdeki yüzde on barajı yüzünden dışlanma sorunu devam etmektedir. Bu, Güneydoğu’da yerel bazda büyük destek gören bazı partilerin meclise girememesi anlamına gelmektedir. 1995’te Doğu ve Güneydoğu’da 20 ilden 18’inde oyların yüzde 20’sini alan, Diyarbakır ve Hakkâri’de oy oranı yüzde 50’ye yaklaşan Kürt yanlısı HADEP, ülkenin batısından oy alamadığı için meclise girememiştir.³⁸

BAŞARI VE HAYAL KIRIKLIĞI

2004’ün Aralık ayında Ankara’ya üyelik müzakerelerinin başlaması için tarih verilmesiyle Türkiye’nin AB üyeliği yolunda önemli bir adım atıldı. AB komisyonu Türkiye’nin istenen reformları yaptığı ve bu şekilde Kopenhag kriterlerini yerine getirdiği kararına vardı. Ancak başlangıçtaki bu başarının getirdiği sevinç, ufukta yeni engellerin belirmesiyle söndü. Avrupa’da Türkiye’nin üyeliğine itirazlar gitgide daha yüksek sesle söylenmeye başladı. Ankara’ya, sözcelimi Kıbrıs’ın tanınması gibi ilave şartlar getirildi. Tutucu ve ulusalcı gruplar reformlara başından beri karşıydı, ama AB üyeliği şansı azaldıkça eleştiriler sertleşti. 2005’te reform süreci belirgin şekilde yavaşladı. PKK 2004’te ateşkesi tek tarafı olarak sona erdirmişti. Türk mil-

liyetçiliğinin yükselişi PKK saldırılarının artmasıyla birleşince Güneydoğu'da durum vahimleşti. Başbakan Erdoğan'ın, 2005'te Diyarbakır'da yaptığı bir konuşmada Kürt sorununu askeri güç yerine daha fazla demokrasiyle ele alma vaadinde bulunması, Kürtler arasında büyük bir heyecan yarattı; PKK bir aylık ateşkes ilan etti. Ancak barış kısa sürdü. Ordu da AKP hükümetine teröristlere teslim olmaması yönünde baskı yapıyordu. Erdoğan kısa süre sonra ağız değiştirerek bu defa "güvenlik güçlerinin, ister kadın, ister çocuk olsunlar terörün maşalarına müdahale edeceğini" açıkladı.³⁹ Hükümet yüzde 10'luk seçim barajını indirmeye de yanaşmamakta ve bu nüfusun büyük bir bölümü ulusal düzeyde temsil edilememesi anlamına gelmektedir. Çok sayıda Kürt'ün dışlanması doğurduğu en belirgin risk, Kürt milliyetçiliğinin radikalleşmesine yol açılması ihtimalidir.

UYUŞAN KİMLİKLER

Kürtlerin siyasi çıkarları açısından da, kimlik açısından da yekpare bir grup oluşturmadıklarını unutmamak gerekir. Etnik veya ulusal kimlik düzeyleri gibi, Türk çoğunlukla bütünleşme düzeyleri de değişkendir. Pek çok Kürt çoğul kimliktir. Kimi kendini Türk sayarken, kimi de Türk olmaya karşı çıkmak biçiminde tanımlanan bir Kürt kimliğine sahiptir. Dil bakımından, grameri birbirinden Almanca ile İngilizce kadar farklı lehçeler konuşurlar. Dini açıdan Sünni, Şii, Alevi ve Yezidi ayrımları vardır. Bazıları geleneksel aşiret yapıları içinde yaşarken bazıları kentlidir.⁴⁰ Bruinessen, bir kişinin değişen ölçülerde Kürt olabileceğini göstermek üzere "potansiyel Kürt" kavramını kullanır. Kendisi gerçekten Kürtçe konuşabilenlerin yanı sıra, Kürtçe bilen bir anne ve/veya babası, büyükanne ve/veya büyükbabası ve daha uzak akrabaları olanlar da vardır. Bu "uzaktan Kürtler," Kürtlüklerini ortaya çıkarmayı da, gizlemeyi de seçebilirler.⁴¹ Kolektif kimlikler yapılandırılmış ve değişebilir kimlikler olduğundan Kürt kimliği de, Türk kimliği de sabit ya da durağan kategoriler değildir. Asıl hayati önem taşıyan şey, Türklüğün ve Kürtlüğün uyuşan kimlikler yönünde mi, yoksa rekabet eden kimlikler yönünde mi gelişeceğidir.⁴² 1980'lerin başından beri yaşanan şiddetli çatışmalar ve sertlik politikası hem Türk, hem Kürt milliyetçiliğinin sertleşmesine ve Kürt ile Türk kimliklerini birbirlerini karşılıklı dış-

layan kategoriler olarak algılama eğiliminin güçlenmesine neden olmuş olabilir. Hakan Yavuz ve Nihat Ali Özcan'a göre Türkiye etnik açıdan daha çok kutuplaşmış ve Kürt sorunu askeri alandan toplumsal ve siyasi alanlara kaymıştır. "Artık Kürtlere Türk devleti karşı çıkmıyor, Türkler ve Kürtler birbirine karşı çıkıyor."⁴³ Ancak Türkiye'deki Türkler ve Kürtler arasındaki evliliklerle ilgili olarak yakın zamanda yapılan bir araştırma bir bakıma bu iddiayı yalanlamaktadır. Araştırmaya göre Kürtlerle Türkler arasındaki evlenme oranı düşük olsa da, her iki grubun da (anadile göre tanımlanan) kendi etnik grubu içinden biriyle evlenme eğilimi 1960'ların başından 1990'ların sonuna doğru belirgin ölçüde azalmıştır. Bu Güneydoğu'daki çatışmaya-rağmen Kürtler ve Türklerin bir biçimde iç içe geçtiğini göstermektedir. Araştırma dışarıdan evlenme eğiliminin Kürtler arasında Türklerinkinden daha yüksek olduğunu da göstermektedir: Evli Kürtlerin neredeyse yüzde 10'unun eşi Kürt değildi ve Türk olan eşlerin oranı yüzde 8,4'tü. Ankara'da ve büyük şehirlerde ise, evli Kürtlerin neredeyse dörtte birinin eşi Türk'tü. Bu arada çoğu Kürt Türklerle evlenmezken, yine çoğunun akraba olmayan Kürtlerle de evlenmediğini belirtmek gerekir. Kürtler arasındaki evliliklerin yüzde 39,2'sinde eşler arasında kan bağı da vardı.⁴⁴

Türkiye'nin Kürt kimliğiyle ilgili iç sorunlarıyla Irak'ın kuzeyindeki gelişmeler arasındaki bağlantı, etnik kimliklerin ne kadar karmaşık olduğu düşünüldüğünde daha içinden çıkılmaz bir hal alır. Murat Somer'e göre kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurulmasının Türkiye'deki ayrılıkçılığı güçlendirerek Türkiye'ye karşı tehdit oluşturacağı varsayımı, etnik aidiyet hakkında, her biri eleştirel olarak değerlendirilmesi gereken bir dizi varsayımına dayalıdır. Bunlardan biri, Kürt kimliğinin Türkiye'de de, kuzey Irak'ta da yekpare bir kimlik olduğu ve kuzey Irak'ta bir Kürt devleti kurulması durumunda Türkiye'deki Kürtlerin, kendilerini sınıfsal, dinsel, bölgesel kimliklerden veya Türk ulusal kimliğinden daha çok, Kürt kimliğiyle özdeşleştirecekleri varsayımdır. Irak'ın kuzeyinde bir Kürt devleti kurulmasının Türkiye'ye karşı tehdit oluşturacağı fikrinin altında yatan bir başka varsayım da, Iraklı Kürtlerin Türkiye'deki ayrılıkçılığı destekleyecekleri, yani Türkiye ile barış ve işbirliği içinde olmaksızın "etnik kardeşleri"yle birleşmeyi tercih edecekleri varsayımdır.⁴⁵ Bu açıdan, Irak'ta kurulacak bir

Kürt devletinin, hemen sınırın karşı tarafına sıçramasını bekleyen Türk dış politika yapıcılarının bu korkularının temelinde, bir anlamda Kürt kimliğinin çoğu Türkiye Kürdü için öncelikli **kimlik** olduğu varsayımı yatmaktadır. Ama önümüzdeki bölümde göreceğimiz gibi, öte yarıdan da, Türkiye'deki Kürtlerin güçlü bir etnik kimliği olduğu fikri resmi dış politika söyleminde şiddetle reddedilmektedir.

ULUS İNŞASI VE TEHLİKE SÖYLEMİ

İkinci ve üçüncü bölümlerde varılan netice, dış politikanın ulus inşasında, tehlikenin de ulusu yeniden üretmede bir araç olarak hizmet edebileceğidir. Ayrıca tehlike nesnel bir olgu da değildir; sadece tehdit edilen şey itibarıyla vardır. Türk devleti türban takmayı tehdit sayarken, İran devleti türban takmamayı tehdit sayar. Bunun nedeni elbette Türkiye'nin kendini laik bir devlet, İran'ınsa bir İslam devleti olarak tanımlamasıdır. Dolayısıyla ulusa yönelen tehditleri tanımlamak, bir şeyi "bize" karşı bir tehdit olarak tanımlama ve bu yolla da "biz'in oluşumuna ve yeniden üretimine katkıda bulunma meselesidir." Bu yüzden devlet aktörleri bir şeyi devlet için tehlike olarak tanımladıklarında, aynı zamanda devletin kimliğini, yani değerlerini ve devleti taşıyan ideolojiyi de ifade etmiş olurlar.

Bu bölümde, dış politika söyleminin nasıl ulusal kimliği yeniden onaylama işlevi görebileceği anlatılacaktır. Burada ele alınan, *devletin tanımladığı şekliyle* ulusal kimlik olup bireylerin kendilerini tanımlamalarıyla örtüşmeyebilir. Bu açıdan ulusal kimlik devletin üzerinde yükseldiği fikre denktir. Ayrıca incelenecek olan genel dış politika söylemi değil, tehlike konusundaki söylemdir. Bir ulusa yönelen tehditlerin tanımlanmasının devleti ve o devletin siyasi kimliğini pekiştirmede çok önemli bir rolü olduğu varsayımıyla Ankara'nın terör konusundaki dış politika söylemi incelenecektir. Türk devleti Kürt sorununu bir terör meselesi olarak ele almaktadır, dolayısıyla resmi terörizm söylemi devletin hem silahlı PKK eylemlerini, hem de genelde Kürt sorununu algılayışını gösterebilir. Bu bölümdeki amaç, Türk politika yapıcılara yol gösteren zihin haritalarını anlamak ve Türkiye'nin Irak'ın kuzeyindeki Kürt özyönetimi karşısındaki dış politikasının altında yatan algıları incelemektir.

Terörizm devletlerin, ulusun karşı karşıya kaldığı bütün tehlikelelerin en habisi olanını tanımlamak için ayırdığı bir kavramdır. Terör olayları olarak değerlendirilen şiddet olayları, sadece *bizatihi* şiddetin kendisinden dolayı değil, bir hayat tarzına veya bazı temel ulusal değerlere yönel-

miş tehditler olarak algılandıkları için tehlikeli görülürler. Bir şey devlet tarafından terörizm olarak tanımlandığında, sadece tek tek potansiyel kurbanlara karşı değil, tüm ulusa karşı bir tehdit olarak algılanır. Bu yüzden terör konusundaki söylem, belirli bir devlet projesinin altında yatan ideolojiyi ve temel değerleri ortaya çıkarabilir. Bu bölümün ana ilgi alanı, Türk siyaseti bağlamında terörün nasıl tanımlandığı ve anlaşıldığıdır. Bu devlet söylemi analizinde, Türk devletinin temsilcisi olarak alınan Türk politika yapıcılarının bakış açısını anlamakta, Türk Dışişleri Bakanlığı'nın resmi internet sitesinde yayınlanan metinler kullanılmıştır. Bu sitede ayrıntılı bir terörizm tanımı bulunmaktadır; ne olduğu, sorunun köklerinin neye dayandığı, çözümler, vb gibi. Dışişleri Bakanlığı metinlerinin yanı sıra, 1997–2002 yılları arası Dışişleri Bakanlığı görevinde bulunmuş olan İsmail Cem'in Türkiye'nin dış politikası üzerine yazdığı bir kitaptan alınan bir bölüm de söyleme dahil edilmiştir. Bu bölümün başlığı "Hiç bir şey terörü haklı çıkaramaz" şeklindedir. Dışişleri Bakanlığı internet sitesinin içeriği zaman zaman değişmektedir. Bu bölümde kullanılan ve 2002 Kasım ayında erişilen metinler, sitede "Terörizm" başlığı altında bulunan ve basıldıklarında 200 sayfa bulan tüm metinleri içermektedir.² Yani metin seçimi terörizmin kuramsal bir tanımına değil, Dışişleri Bakanlığı'nın bu kategoride ele aldıklarına dayalıdır. (Aynı şekilde bu bölümde kullanılan "terörist" kavramı da Dışişleri Bakanlığı'nın kavramı kullanımını yansıtmaktadır.) Görüleceği gibi, "Terörizm" başlığı altındaki tüm metinler PKK, ayrılıkçı terör ve Kürt sorunu ile ilgilidir. Dışişleri Bakanı veya Bakanlık başka meselelere değinmemiş,³ İslamcı, aşırı solcu, aşırı milliyetçi veya başka herhangi bir gruptan gelen "terörist tehditler"den hiç söz edilmemiştir.

Çözümünecek olan söylem, Dışişleri Bakanlığı sitesinden edinilen 200 sayfa ile Cem'in kitabından alınan bölümden oluşmaktadır. Blok halinde bir metne söylem muamelesi yapıldığında, sorun öncelikle içeriğin doğru veya gerçek olup olmadığının değerlendirilmesi değildir. Ne de ona "gerçek" eylemlerden önce veya sonra gelen içi boş bir konuşma dekoru gibi de davranılabilir. Metin, gerçeğe çerçeve oluşturup ona özel bir anlam kazandıran, başlı başına bir eylem olarak ele alınır. Gerçekliğin algılanış ve

anlaşılma biçimi, hangi karar ve politikaların uygun, meşru ve hatta mümkün olacağına sınırlarını çizer. Bu yüzden dış politika söylemi gerçekliği betimleyerek kontrol etme çabası olarak görülebilir. Resmi söylem, alternatif söylemlere egemen olabildiği ölçüde içeride var olan düzeni pekiştirip alternatif düzenleri zayıflatabilir. Dışişleri Bakanlığı, bilinçli olsun olmasın, ulusa karşı tehditleri tanımlamakla, bir ulusal kimlik tanımını diğerlerine egemen kılma girişiminde bulunmaktadır.

Peki, daha özgül olarak, tehlike konusundaki dış politika söylemi, belli bir devlet kimliğini korumaya ve savunmaya nasıl hizmet edebilir? Siyaset bilimci David Campbell, güvenlik ve ABD dış politikası söylemi konulu bir analizde şu sonuca varmıştır:

- a) Beklenenin tersine, tehdit değerlendirmeleri her zaman kültüre, ideolojiye ve genelde ABD toplumuna dair düşüncelerle, yani “daha geleneksel analizlerin bir başka olguya eşlik eden ve onun tarafından belirlen tali bir olgu sayabileceği”⁴ meselelerle başlamıştır. Söylemde ABD toplumunun değişmez karakterinin teyidi söz konusu olmuş ve bu belli bir kimliğin ve iç düzenin çerçevesini çizmeye ve bunları sürdürmeye yaramıştır.⁵
- b) ABD dış politika söyleminin önemli bir özelliği, *içerideki* farklılıkların üzerini örtmek ve onları dışarıyla *aradaki* farklılıklara dönüştürmek suretiyle içeride türdeşlik yaratma çabaları olmuştur.⁶
- c) Üçüncüsü, ülke içindeki düzeni sorgulayan kişiler veya gruplar ya da Campbell’in sözleriyle “içeride güvenli bir kimliğe direnen öğeler,” “dışarıda tanımlanan ve dışarıya yerleştirilen tehditlerle bağlantılı hale getirilmiştir.”⁷

Türk devletinin terörizm konusundaki söyleminin analizi, Campbell tarafından tanımlanan üç söylemsel uygulamayı izleyecektir: a) *Türk toplumunun karakterinin teyidi*, b) *İçeride türdeşlik yaratılması* ve c) *Tehlikenin dışsallaştırılması*. Özellikle belirtilmedikçe, bu bölümdeki tüm alıntılar Dışişleri Bakanlığı’nın resmi internet sitesinden alınmıştır.⁸

TÜRK TOPLUMUNUN KARAKTERİNİN TEYİDİ

Terörizm konusundaki resmi Türkiye söylemi, bekleneceği gibi, Türkiye'ye ve Türk vatandaşlarına yönelmiş, geleneksel ve somut tehditlerin tespiti ve takdiriyle uğraşır. Altyapıya ve kamu mallarına verilen zarar, uyuşturucu, silah ve insan ticareti, organize suçlar, çocuk kaçırma vakaları ve benzerleri sayfalarca anlatılır. "Türk hükümetine sıkıntı veren", "turistleri kaçıran", "dirlik ve düzeni ciddi biçimde tehdit eden" bu faaliyetlerin "bölgeyi yaşanmaz hale getirmek için tasarlandığı," "Türk ekonomisini zayıflatıp imajına gölge düşürdüğü," "maddi zarara" yol açtığı ve siyasi istikrarı bozduğu belirtilir. Ele alınan bir başka konu da can kaybıdır. PKK tarafından öldürülenlerin listeleri, genellikle sivil halk, güvenlik güçleri, devlet memurları, korucular, diplomatlar ve yurtdışında öldürülen diğer Türk vatandaşları biçiminde kategorilere ayrılmış halde sitedeki yerini alır. 15 yıllık bir dönemde "çoğu Kürt kökenli, 5000'den fazla sivil teröristlerce katledilmiştir."

Söylem, bu aşikâr tehlike ve zararları sayıp döktükten başka, Türk toplumunu ve onun etnik bileşimini tanımlamaya da girişir –özellikle terör ile Kürt kimliği sorunu arasındaki bağlantının tamamen reddedildiği düşünüldüğünde bu olgunun terör konusuyla bağlantısı pek belli değildir. Ancak, söylemin bir parçasını da bu tanımlamaların oluşturması, hakikatte ulusal kimlik meseleleri ile terörizm arasında bir bağlantı kurulduğuna gösterir. Teröristlerin ideolojisinin, devletin siyasi kimliğini tehdit ettiği açıkça belirtilmese de, onların Türk devletinin değerlerinin tam tersi olan değerleri temsil ettikleri belli edilir. Tek başına bu bile tehdit oluşturmak için yeterli gibidir. Bazen, alternatif bir kimliğin ya da alternatif bir gerçeklik anlayışının varlığı bile, bir tehdit algısı yaratmaya yeter. Bu tür bir alternatifin sırf varlığı bile "farklı kimliklerin mümkün olduğuna örnek oluşturarak belli bir kimliğin *tek* gerçek kimlik olma iddiasının genel geçerliğini yok eder."⁹ Dolayısıyla *tek* gerçek kimlik resmi söylemde teyit edilmiş ve savunulmuş olur ve bu da Türk ulusunun karakteri tanımlanarak ve teröristlerce savunulduğu söylenen değerler reddedilerek yapılır: yani ırkçılık, etnik milliyetçilik ve Türk halkından farklı bir Kürt halkının var olduğu fikri.

Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin bir pota olduğunu ve "asırlardır paylaşılan hayat tarzının" ortak bir Türk kimliği yarattığını tekrar tekrar vurgular. Anadolu insanı ortak bir geçmişe sahiptir. Kurtuluş Savaşı'nda beraber savaşmış, birbirinden kız alıp vermiştir. Farklı etnik grupların akrabalığı o kadar vurgulanır ki, iş artık bir kimsenin, sözgelimi Kürt olup olmadığını tespit etmenin mümkün olmadığını söyleme noktasına kadar varır:

Binlerce yıldır çeşitli aşiretlerce istila edilmiş, pek çok uygarlık görmüş ve farklı dinlere, dillere ve kökenlere mensup insanların vatanı olmuş bir ülkede yaşayan insanları birbirinden ayırt etmek bilimsel olarak bile mümkün değildir. Bu insanlar çayın içindeki şeker gibidir: o kadar uzun süre birlikte yaşamış ve öyle iç içe geçmişlerdir ki, artık onları ayırmanın imkânı yoktur.

Ortaya çıkan, etnik farklılıkları adeta tamamen ortadan kalkıp türdeş bir "Homo Turkus"a dönüşmüş bir halk imgesidir. Buna karşılık PKK, sözde "Türkiye'deki Kürtlerin farklı bir ırktan geldiğini" ileri sürmektedir.

Farklı etnik grupların ortak bir Türk kimliğinde eridiği ifade edilse de, aynı zamanda Türkiye'de pek çok farklı etnik kimliğin var olduğu, bunların hepsinin tanınıp kabul edildiği de teyit edilmektedir. Ancak bu söyleme göre, etnik aidiyet bir devlet meselesi değil, kişisel bir konudur. Türkiye, zengin etnik, kültürel ve dini mirasından gurur duyan bir pota olarak tanımlanmaktadır. Oysa devlet vatandaşlarını etnik hatlara göre sınıflandırmayan, üniter bir yapı olarak tasavvur edilir. "Etnik köken, Türkiye'nin siyasi coğrafyasında bir etken değildir." Anayasal yurttaşlık kilit kavram olarak sunulur. Türkiye'deki anayasal düzen Türkiye'de "Türk halkı"ndan ayrı bir "Kürt halkı" olduğu iddiasını reddeder. Türk kelimesi, güya etnik kökeni yansıtmayıp Türk vatandaşı olma kavramını ifade etmektedir. Türk demokrasisi "vatandaşlığa dayalı milliyetçilik" üzerinde yükselen bir sistemdir. Buna karşılık söylenene göre PKK'nın "etnik milliyetçiliğe dayalı" bir model yaratmayı hedeflediği varsayılır. Etnik milliyetçilik "diğer etnisitelerin dışlanmasına dayalı" olduğu için reddedilir. Oysa vatandaşlığa dayalı milliyetçilik, yurttaşlara etnik kimlikler üstü bir

kimlik vermekte, ama aynı zamanda bireylerin etnik kimliklerini de reddetmemektedir.

Vatandaşlığa dayalı milliyetçilik Türk devletinin üzerine kurulu olduğu ilkelerden biridir. Türkiye Cumhuriyeti anayasası, devletin ve ulusun bölünmez bir bütün olduğunu ve yurttaşların hepsinin etnik kökenine, ırkına veya dinine bakılmaksızın yasalar önünde eşit olduğunu taahhüt eder.

Sitede azınlıklar konusu da tartışılmaktadır. Buna göre Cumhuriyetin kuruluş belgesi olan 1923 Lozan Antlaşması, yeni kurulan devletteki Müslümanları bir bütün olarak görmekteydi. Azınlık statüsü yasal olarak Hıristiyanlara ve Musevilere ayrılmış olup, onların dini haklarını koruma maksadını taşıyordu. Bu yüzden azınlık kavramı Cumhuriyet'te hep bu özel anlama gelmiştir. Bu, Rumlara, Ermenilere ve Musevilere has bir kavramdır. Müslümanların herhangi bir kesimini azınlık olarak görmenin, Türkiye bağlamına "tamamen yabancı" olduğu söylenir. "Kürt kökenli Türk vatandaşlar" ayrı bir topluluk oluşturmamaktadır:

Etnik kökeni Kürt olan vatandaşlarımız ayrımcılığa uğramamakta ve kendilerini toplumun eşit üyeleri olarak hissetmektedir. Pek çoğu Cumhuriyet'te en üst konumlara kadar yükselmiştir. Nüfusun geri kalanıyla aynı fırsatları ve aynı kaderi paylaşılırlar.

Terör ve devlet güvenliği ile ilgili belgelerde, vatandaşlık ve ulusal kimlikle ilgili ayrıntılı açıklamalara neden gerek duyulduğu merak konusu olabilir. Devlet ve ulus kavramlarının tanımlarına, belki de, özellikle Kürtler, ama bazen başkaları tarafından da sık sık dile getirilen, PKK terörüne Türk devletinin Kürtlere uyguladığı baskının ve Kürt kimliğini reddetmesinin neden olduğu iddialarına bir tepki olarak yer verilmiştir. Cumhuriyetin temelini oluşturan değerleri açıklamak, bu suçlamalara karşı savunmacı bir yanıt olabilir. Ancak bu, anayasal ve etnik meseleler konusundaki uzun bahisleri açıklamaya yetmez. Bir yanda PKK terörü ile öte yanda Türk

devletinin değerler temeli arasındaki açıklanmayan bağlantı, PKK'nın tam da bu değerler temeline, yani Cumhuriyet'in ideolojik temeline karşı bir tehdit olarak görülmesidir. Bu bazen satır aralarında ortaya çıkar. Örneğin PKK'nın "Kürt kökenli vatandaşlara ve Türkiye devletine, terörist bir zorlamayla 'etnik milliyetçilik' yaklaşımını ve bu yaklaşıma dayalı çözümleri kabul ettirmeye" çalıştığı söylenir. Yani terör, aynı potada erime ideolojisini ve anayasal yurttaşlık ilkesini tehdit etmekte ve devlet ile onun siyasi kimliği ise bu "terörist ideolojinin" tam karşısını teşkil etmektedir.

Bu söylem terörle ilgili olduğuna ve terör de PKK'nın "ayrılıkçı-terörist" eylemleri anlamına geldiğine göre, muhtemel bir bölünme ve Güneydoğu'da bağımsız bir Kürt devleti kurulması ihtimalinin de, bu metinlerin ana temasını oluşturması beklenir. Dışişleri Bakanlığı da PKK'nın nihai amacından gayet emindir: PKK, Türkiye'nin toprak bütünlüğünün bozulmasının, etnik bazda bölünmesinin ve Güneydoğu'da bir Kürt devletinin kurulmasının peşindedir.

Ancak bu söylemin en ilginç yanlarından biri, hiçbir ayrılma endişesinin dile getirilmemesidir. Ayrılıkçılık devletin karşı karşıya olduğu en büyük tehditlerden biri olarak tanımlanmakla birlikte, böyle bir ayrılmanın gerçekten de vuku bulacağı tehlikesinden pek söz edilmez. Edildiğinde de yalanlanmak için edilir. Dışişleri Bakanlığı, Güneydoğu'da ayrı bir Kürt devleti kurulmasının "tamamen gerçek dışı" olduğunu ve bölge halkının devlet olmaya zaten hiç heves etmediğini açıkça belirtmektedir:

Öcalan'ın kendisi bile, Kürt kökenli Türk vatandaşlarının yarısından fazlası Güneydoğu dışındaki bölgelerde yaşadığından ve bölgede yaşayanların yarısı da Kürt olmadığından, halk arasında böyle bir devlet için istek olsa bile, ayrı bir devletin tamamen gerçek dışı olduğunu kabul etmiştir, kaldı ki böyle bir istek de söz konusu değildir.

Başka bir yerde ise PKK'nın tüm Türkiye'yi ele geçirip mevcut siyasi partilerin tümünü ortadan kaldırmayı hedeflediğini belirttiği ifade edilmekte, ancak yine böyle bir tehlike yalanlanmaktadır: "Bu terörist faaliyetin hiçbir zaman başarılı olamadığını söylemek bile gereksiz."

Böylelikle ayrılma tehlikesi bizzat devletin kendisi tarafından açıkça bertaraf edilmekte, öte yandan kuzey Irak politikası “toprak bütünlüğü için meşru müdafaa” sayılarak, aynı söylemin bir başka yerinde yalanlanan bir tehlike karşısında Türkiye’yi savunma gerekçesiyle haklı çıkarılmaktadır.

Bu paradoksal mantık iki türlü açıklanabilir. Birincisi, gerçekten de bölgenin ayrılmasından korkulmakta, ama bunun ağza alınması bile tehlikeli görülerek hafifseyip görmezden gelinmektedir. Diğer ihtimal ise Türk dış politika yapıcılarının gerçekten ciddi bir ayrılma riski olduğuna inanmadıkları, ama böyle bir tehlikenin varlığının devlet kimliğini bütünleştirme amacına yaradığıdır. Ulusa yönelik bir tehdit algısı karşısında, insanlar kendilerini devletle daha sağlam bir biçimde özdeşleştireceklerdir. Bu kuşkusuz ancak, nüfusun çoğunluğunun kendini öncelikle devletle özdeşleştirmesi durumunda olabilecek bir şeydir. Söylem, gerçekliği somutlaştırmak için onu belli bir şekilde tarif etmek olarak alındığı takdirde, bu terör söyleminin, küçük bir silahlı terörist grubun tehdidindeki birleşmiş bir Türk ulusu fikrini pekiştirmeye çalıştığı aşikârdır. Eğer devlet tehlikenin nasıl anlaşılması ve yorumlanması gerektiği konusunda galip gelirse, tehlikenin varlığı onun kimliğini teyit edecektir. Bir başka ön koşul da iç/dış farkının korunmasıdır. Ulusal birliğin ileri götürülmesi için, tehlike dış âleme oturtulmalı ve tüm ulusa yönelmiş bir tehdit olarak sunulmalıdır.

İÇERİDE TÜRDEŞLİĞİN YARATILMASI

Devlet kimliğini yeniden üretmeye yarayan ikinci bir söylem uygulaması da farklılıkları yurt içindeki toplumun *içine* değil devletlerin *arasına* yerleştirmektir. Terörizm hakkındaki bu söylemde, Türkiye içindeki Türk-*lük-Kürtlük* ayrımı kesinlikle yadsınır ve devletlerarası farklılıklara dönüşür. Devletin sınırlarını bulanıklaştıracak her türlü pan-Kürtlük ya da ulus-aşırı bir Kürt kimliği fikrinin çürütülmesi için elden gelen her türlü çaba gösterilir. Ulus-aşırı bir Kürt kimliği fikri hem gerçekçi olmayan, hem de var olmayan bir olgu olarak bir kenara bırakılır.

Dışişleri Bakanlığı metinlerinin ana mesajı, Türkiye içinde bir Kürt sorunu olmadığıdır. PKK terörünün etnik bir çatışmanın ifadesi, ya da Kürt halkının herhangi bir baskıya uğratılmasının bir sonucu olmadığı tekrar tek-

rar vurgulanır. Terörün Kürt meselesiyle bağlantısı olduğu mütemadiyen reddedilir: “Can alıcı nokta, sistematik olarak teröre başvuran militan Kürt ayrılıkçılığı ile geniş Kürt etnikliği olgusunu bir birinden ayırt etmektir.”

“Sadece aşırı uçta yer alan kişilerden oluşan küçük bir azınlığı” temsil ettiği belirtilen PKK’nın “bölge halkının desteğini alamadığı” ve Türkiye’de yaşayan Kürtleri kesinlikle temsil etmediği vurgulanır. Terör ile Kürt etnikliği veya Kürtlerin hoşnutsuzluğu arasında herhangi bir bağ katıyetle reddedilir. “PKK sorunu tamamen terör tabiatlıdır.” Bu tür herhangi bir bağlantının varlığının reddiyle de, Türkiye’deki terörün nedeninin herhangi bir iç etnik çatışma olmadığı ve olamayacağı da ifade edilmiş olur.

Söylenenlerden PKK’nın “bir avuç etnik eylem girişimcisinden ibaret” olduğunu öğreniriz. Bu tanımlamayla PKK’lılar toplum genelinden kopuk, yoldan çıkmış tekil vakalar olarak seçilirken, terörün de Türkiye’nin iç siyasi düzeniyle bağlantısı kesilir. PKK üyeleri terörü kullanarak sözde “grupları için yeni bir kimlik geliştirmeye çalıştıklarından” “etnik eylem girişimcileri” olarak adlandırılır. Yani PKK etnik bir gerçeğin sonucu olmayıp, etnik bir kimlik yaratmaya ve onu siyasileştirmeye çalışan bir örgüttür. Bu da PKK terörünün, Türk toplumundaki herhangi bir etnik çatışmadan kaynaklanmadığını ve böyle bir çatışmanın bir yansıması olmadığını teyit eder. Böyle bir çatışmanın yaşanması için, önce yaratılması gerekir.

Bu söylemde Kürtler arasında devlete karşı yaygın bir hoşnutsuzluğun olmadığını göstermek için 1995 seçimlerine de gönderme yapılmıştır. Seçimlere katılan partilerden biri olan HADEP Kürt yanlısı bir partiydi. Dışişleri Bakanlığı’na göre PKK seçimleri, PKK’nın “etnik milliyetçiliğiyle” yürürlükteki “vatandaşlığa dayalı milliyetçiliğin” yarışacağı bir referandum olarak sunmuş, ancak HADEP Türkiye’deki Kürt kökenli seçmenlerin sadece yedide birinin oylarını alabilmiş, yedide altısı diğer partilere oy vermiştir. “Bu, Türkiye’deki Kürt kökenli yurttaşların etnik milliyetçiliği reddettiklerinin kanıtıdır.” Böylelikle etnik olarak parçalanmamış, üniter bir ulus fikrinin, Kürtler dahil nüfusun tümünden tartışmasız destek gördüğü bir kez daha vurgulanmış olur.

Potansiyel PKK üyelerinin ve sempatanlarının sayısı ise hassas bir konudur. Yüksek bir sayı, içeride hoşnutsuzluğun yaygınlaştığını ve

türdeşliğin olmadığını gösterecektir.¹⁰ Ayrıılıkçıların, desteği sınırlı önemsiz bir grup teröristten ibaret olduğu ileri sürülebildiği müddetçe, Türk ulusu içinde etnik bir bölünme olduğu da yadsınabilir. Gerek Dışişleri Bakanlığı'nın, gerekse Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in sık sık PKK'nın pek az yandaşı olduğunu öne sürmesinin sebebi muhtemelen budur. Yukarıda görüldüğü gibi Dışişleri Bakanlığı "bir avuç" eylemciden veya "aşırı uçta yer alanlardan oluşan küçük bir azınlık"tan bahsederken, Cem dört ila altı bin terörist ve ayrıılıkçıdan söz etmektedir."

Etnik gruplar arasında herhangi bir çatışma ya da farklılık olduğu reddedildiğine göre, bazı kişilerin PKK'ya katılması neyle açıklanabilir? Türkiye'de kültürel ve siyasi herhangi bir ayrımcılık olduğu reddedildiğine göre, insanların "terörist örgüte" katılma nedeninin kültürel ve siyasi ayrımcılık olması ihtimal dışıdır.

PKK iddialarının tersine, Türkiye'de Kürt kimliği reddedilmemekte, sadece "Türk halkından" ayrı bir 'Kürt halkı' olduğu yaklaşımı reddedilmektedir. Bunun dışında "Türkiye'de hiç kimse kendini Kürt olarak tanımladığı veya Kürtçe konuştuğu için ceza görmez ya da toplumdan dışlanmaz." Aynı şekilde, "Kürtlerin güya siyasete katılma özgürlüğünün olmadığı yolundaki iddialar, gerçeğin çarpıtılmasından ibarettir." Herkese eşit muamele edilir ve herkes bir diğeriyle aynı haklara sahiptir. Türkiye Cumhuriyeti'nde hiçbir kişi veya topluluk ayrımcılığa uğramaz.

Eğer herkes Kürt kimliğini ifade etmekte ve siyasete katılmakta özgürse, o halde PKK'nın varlığını nasıl izah etmeliyiz? Eğer Türkiye'deki Kürtler diğer vatandaşlarla aynı haklara sahipse ve ayrımcılık yoksa niçin ayrılıkçı bir Kürt hareketine katılıyor veya onu destekliyorlar? Dışişleri Bakanlığı buna, PKK'nın "kandırılan ve tuzağa düşürülen" insanları saflarına kattığı yönünde bir açıklama getiriyor. Öcalan eylemlerine etnik bir boyut katmaya başladığında, bu boyutun "bölge halkına genelde şiddet içeren yöntemlerle kabul ettirilmesi gerekti ki bu yöntemlerin arasında delikanlıları silah zoruyla kaçırap beyinlerini yıkamak ve harekete katılmaya zorla-

mak da vardı.” Demek oluyor ki, bir Kürt etnik hoşnutsuzluğunun varlığı kabul edilmektedir, ama bu hoşnutsuzluk ancak ve ancak beyin yıkama yoluyla aşılacaktır.

Terörün, zorbalık ve beyin yıkamayla beraber az gelişmişlik ve gerilikle de bağlantılı olduğu belirtilir. Sık sık, var olmayan “Kürt sorunu”ndan ayrı tutulan bir “Güneydoğu sorunu”na değinilir. Türkiye’nin bir “Kürt sorunu” yoktur, ama Güneydoğu’nun az gelişmişliğiyle ilgili bir sorunu vardır. “PKK’nın faaliyet gösterdiği alanın, aynı zamanda Türkiye’nin ekonomik açıdan en az gelişmiş bölgesi olması tesadüf değildir.” Başka bir sav da PKK’nın “safalarına daha fazla militan kazanabilmek için, bölgenin ekonomik ve toplumsal olarak geri kalmasını” istediğidir. Eğitim eksikliği de terörün beslendiği zeminlerden biri olarak gösterilir. PKK bu yüzden öğretmenleri öldürmekte, okulları kundaklamaktadır. “Onlar, yıkıcı ve sapkın ideolojilerinin ancak cahil kişiler arasında kök salabileceğinin bilincindedirler.” Temel kaygı, PKK’ya katılanların bunu etnik nedenlerden yapmadığını ortaya koyabilmektir. Onlar bunu, kandırıldıkları, beyinleri yıkandığı, fakir ve cahil oldukları için yapmaktadırlar.

Gerçekliğin nasıl tanımlandığı ve oluşturulduğu söylemi, hangi çözümlerin uygun ve haklı görüldüğünü de belirler. Sorun, ön şartları ve bağlamı bakımından bir kez belli bir şekilde tasvir edildikten sonra bazı çözümler mantıklı görünecek, diğerlerinin ise lafı bile edilmeyecektir. Terör eylemleri, (Kürt vatandaşların desteğine sahip olmayan) “bir grup aşırı uçtaki kişi” tarafından yapıldığına göre, sorunun çözümü bu kişileri bertaraf etmektir. Ayrıca terörün ekonomik geri kalmışlıkla da bağlantılı olduğu söylendiğine göre, bir başka çözüm de bölgeye ekonomik yatırımlar yapmaktır.

Hükümet, ülkenin Güneydoğu Anadolu bölgesindeki PKK eylemlerinin önüne geçmek için iki başlı bir yaklaşım benimsemiştir: birincisi, PKK’lı teröristlerin kesinlikle yasalara uygun şekilde bertaraf edilmesi, ikincisi de hizmetlerin aksamasından ve ekonomik gelişmenin yavaşlamasından muzdarip yerel halkın hayat standardını yükseltecek etkin önlemlerin alınması.

İkinci stratejinin şimdiden hedeflenen etkileri göstermeye başladığı söylenmektedir: “Güneydoğu Anadolu’nun, ekonomik ve toplumsal gelişmenin belli bir düzeye ulaştığı illerinde terör belirgin şekilde azalmıştır.” Ancak teröristlerin ortadan kaldırılması da son derece önemli görülmektedir. “Durmadan sözü edilen Yeni Dünya Düzeni’nin Yeni Dünya Düzensizliği’ne dönüşüp ortadan kalkmasının önüne, ancak kendimizi bu belayla (neye mal olursa olsun) yılmadan savaşmaya adanarak geçilebilir.” Yani, Türkiye barış ve güveni “PKK’lı teröristleri içinden silip atarak” sağlamakta kararlıdır. Terör sorununa bir çözüm olarak, kültürel ve siyasi hakların genişletilmesinin hiç sözü edilmemektedir. Eğer Kürtler, Kürt olmayanların sahip olduğu tüm haklara sahipse, onlara yeni haklar tanımasından söz etmenin anlamı yoktur.

Terör ve az gelişmişlik arasındaki nedensellik açıklanmadan bırakılır. Acaba insanlar sadece yoksul ve cahil oldukları için mi terörist olur? Acaba yoksulluk insanları hüsrana uğratarak terörist eylemlere daha yatkın hale mi getirir? Böyle olsa bile, bu hüsranın neden etnik ayrımcılık şeklini aldığı hâlâ açıklamaya muhtaçtır. Eğer yoksulluk ve hüsrana teröre yol açıyorsa, neden insanlar aşırı sağcı ya da solcu, köktendinci, aşırı milliyetçi ya da başka bir şey olmayıp da ayrımcı Kürt militanı olurlar?

Ayrıca eğer insanlar PKK’yı sosyo-ekonomik az gelişmişlik nedeniyle destekliyor ise, PKK’nın Güneydoğu’da geniş bir halk desteğine sahip olması gerekirdi ki bu “PKK bölge halkının desteğine sahip değildir,” denilerek reddedilmektedir. Hem ayrı bir kolektif Kürt kimliği, hem de PKK’ya genelde halk desteği reddedildiğine göre, resmi açıklamayı yorumlamanın bir tek yolu vardır: düşük sosyo-ekonomik gelişme, bazı insanları beyin yıkama faaliyetlerine daha yatkın hale getirmekte –PKK da sapkın ideolojisini” yeni devşirdiklerine “dayatmak için da bu yatkınlığı kullanabilmektedir. Yani etnik ayrımcılık şeklindeki terör, az gelişmişlikle, PKK’nın zorbalık ve beyin yıkama yöntemlerinin bir bileşimidir. Devlete karşı Kürt direnişinin neden ortaya çıktığı yine açıklanmadan kalır. Bu açıklamadan anlaşılan, devletin siyasi kimliğinde daha fazla farklılığa izin verecek herhangi bir değişikliğe gerek olmadığıdır. Tutulacak yol, teröristleri ortadan kaldırırken Güneydoğu’daki sosyo-ekonomik durumu geliştirmektir.

Tüm bunlardan, *içerideki tüm farklılıkların* gizlenmesinin gerekmediği sonucuna varabiliriz. Herhangi bir iç etnik bölünmenin olduğu kesinlikle reddedilse de, toplumsal ve ekonomik gelişmede farklılıklar olduğu da, *modern, Batılı Türkiye ile geri kalmış Güneydoğu* arasındaki fark da reddedilmez. Kimi iç farklılıklar diğerleri kadar tehlikeli değildir. Bunlar devletin bölünmez bütünlüğünü tehdit etmediği varsayılan ve dolayısıyla ulusal güvenliğe karşı tehdit olarak görülmeyen farklılıklardır. Türk devletine göre, sağlam bir kimlik için etnik türdeşlik şartken, sosyo-ekonomik türdeşlik şart değildir. Etnik çeşitlilik eğer toplumsal ve ekonomik çeşitliliğe dönüştürülürse, tehlikesinden kısmen arındırılabilir. Ekonomik ve toplumsal uçurumlar gerçekten sorun olarak gösterilse de, başlı başına değil, bazı kişileri “etnik teröre” sürükledikleri için sorun addedilmektedir.

Pan-Kürtçü kimlik fikrini bir çürütme çabası da, insanların tanımlanma şeklinde kendini belli eder. Kürtlerden, ya “Kürt kökenli vatandaşlar” ya da “Kürt etnik kökenine sahip vatandaşlar” olarak bahsedilir. Sadece Kürtler dendiği nadirdir. Bu kavramların kullanımıyla vatandaşlığın etnik kökene dayalı olmayan resmi tanımı vurgulanmış olur. Birini Kürt diye adlandırmak, etnik kimliği devlete vatandaşlık bağıyla bağlı olmanın üzerine koymak ve Türkiye’de Türk ve Kürt olmak üzere iki ayrı tür vatandaş olduğunu ima etmek anlamına gelebilir.

Demek oluyor ki, iç türdeşliği yaratma girişimleri, devlet sınırlarını aşan kolektif bir Kürt kimliğinin varlığının reddedilmesi ve Türkiye’deki Türk-Kürt ayrımının yadsınması yoluyla gerçekleştirilmektedir.

TEHLİKENİN DIŞSALLAŞTIRILMASI

Türk devleti için PKK militanları ve yandaşları “sağlam bir kimliğe direnen ögeler” anlamına gelmektedir. İç birliği zayıflatan bu dahili bölünmeleri dönüştürebilmek için, PKK’nın dışarıya yerleştirilmesi gerekir. Eğer sorun iç değil de dış kaynaklı olarak gösterilebilirse, içteki toplumsal düzen temiz kalır. Bu yüzden terör, dış güçlerle Türk halkından bariz bir şekilde ayrılmış, sınırlı bir grup aşırı uç eylemcinin işbirliği yapmasının bir sonucu olarak tanımlanır.

Eski Dışişleri Bakanı'na göre teröristler sadece sayıca az olmakla kalmaz, ayrıca çoğu yabancıdır: "Toplasanız ulaşacağınız sayı 4-5 bin terörist ve ayrılıkçıdan ibarettir. Üstelik çoğu Türk vatandaşı da değil, kuzey Irak'tan, Suriye'den veya İran'dan gelmedir."¹²

PKK'nın varlığını sürdürebilmesinin nedeni olarak, en az üçü bu eylemlerin ön şartı olarak dış kaynaklı etmenlere işaret eden dört etmen gösterilir. Bunlardan birincisi "bazı komşu ülkelerin" PKK'ya verdiği destek, ikincisi "uyuşturucu kaçakçılığında elde edilen gelirdir." Üçüncü olarak, PKK Batı Avrupa'daki ifade özgürlüğü ve diğer demokratik hakları sömürerek ve dördüncüsü de, yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarından büyük miktarda para toplayarak hayatta kalabilmektedir.

Terörün kaynağı sınırların içinde değil de dışında gösterildiğinde, Kürt kimliği sorunu etrafındaki iç çekişmelerden kaçınılabilmektedir. Resmi söyleme göre Güneydoğu'daki çatışmalar halk ve güvenlik görevlileri arasında değil, "bir yanda güvenlik güçleri, diğer yanda ise Batı Avrupa'dan siyasi destek, doğu/güneydoğu komşularımızdan da lojistik destek alan son derece örgütlü bir terörist grup" arasında geçmektedir.

Gerek bütün halkımız, gerekse tüm dünya PKK terör örgütünün "Kürt kimliği" ile bir ilişkisinin olmadığını bilmelidir. Örgütün kişisel çıkar peşindeki liderleri, bölgedeki barışı ve güvenliği bozmak üzere dış antidemokratik güçler tarafından kiralanmışlardır.

Dolayısıyla Türkiye'de terörün varlığının ana nedeni, "Türkiye'yi istikrarsızlığa sürüklemekten çıkar sağlayacak olan komşu ülkeler" olarak açıklanır.

SON SÖZLER

Türkiye'nin kuzey Irak karşısındaki politikası, ancak devletin içeriğinde belli bir kimliği pekiştirme çabaları dikkate alındığında anlaşılabilir. Bu söylem tehlike, dış politika ve ulusun inşası arasındaki bağlantıyı sergiler. Çoğu araştırmacı ve uzmana göre, Ankara'yı en çok korkutan, Irak'ın kuzeyindeki durumun Türkiye'ye sıçraması ve Irak'taki Kürtlerin faaliyet ve

kazanımlarının Türkiye'deki Kürtlere örnek olmasıdır. Yarı-bağımsız bir Kürt devletinin kurulup, bir tür domino etkisiyle Türkiye'nin güneydoğusunda benzer gelişmeler doğurması ihtimali, özellikle ürkütücü görülmektedir. Yukarıda analizi yapılan resmi metinler, Türk topraklarının parçalanıp ayrı bir Kürt devletinin kurulması ihtimaline kesinlikle değinilmemesi açısından özellikle ilginçtir. Bu husus bir ya da iki kez ağza alındığında da, hemen geçiştirilmiştir. Birçok tehlike ve tehdit enine boyuna anlatılmakta, ancak metnin konusu *ayrılıkçı* terör olduğu halde, potansiyel bir bölünme tehlikesi yokmuş gibi davranılmaktadır. Yani ayrılıkçı teröristler, ayrılma biçimindeki nihai hedeflerine ulaşabileceklerinden değil de, başka pek çok nedenden ötürü tehlikeli sayılmaktadır.

Metinler, fiili bölünme tehlikesini ölçüp biçmekten çok, devlet kimliğini savunmakla ilgilidir. Tehlikede görülen, iç sosyo-politik düzen ve devlet projesinin ideolojik temelidir. Sınırın iç tarafında türdeşlik yaratırken, tehlikeyi sınırın öte tarafına koyma çabaları belli ki dış politika söyleminin birer parçasıdır. PKK'nın başka devletler tarafında korunup kollandığı doğru olmakla birlikte, Türkiye içinde etnik hoşnutsuzluk olduğu da yadsınamaz. Ancak bu gerçek, içerideki farklılıkları hafifseyip devletlerarası farklılıklara dönüştürülebilme için görmezden gelinmektedir.

KÜRTLERİN DE FACTO DEVLET OLMA DURUMUNA İMKÂN TANINMASI VE KARŞI ÇIKILMASI

Bu bölümde, Türkiye'nin, 1991 Körfez Savaşı'nın sonundan Amerika'nın başını çektiği 2003 Irak işgaline kadar olan süreçte kuzey Irak karşısındaki politikası anlatılmaktadır. Amaç, Ankara'nın, bir yandan ulusal çıkar olarak gördüğü şeyleri korumaya çalışırken, bir yandan da bu gerçekçi ve çıkar koruyucu politikasının istenmeyen sonuçlarıyla nasıl başa çıkmak zorunda kaldığını göstermektir. Ankara, Irak'taki Kürt bölgesine karşı politikasıyla sadece Irak'ın toprak bütünlüğüne zarar verme ve gelecekte merkezi bir Irak devletinin kurulma potansiyelini riske atmamakla kalmadı, bu politika yüzünden Türk Devletinin, toprak bütünlüğünün mutlaklığı ve siyasi açıdan etnik kökene önem vermeme ideolojisi üzerine kurulu olan temellerini de sorgulattı. Ankara bu yüzden, devlet kimliğine çok fazla zarar vermeden devlet çıkarlarının savunulabileceği bir dengeleme hareketine girişmek zorunda kaldı.

IRAK'IN KUZEYİNDE DE FACTO KÜRT ÖZYÖNETİMİNİN KURULMASI

Irak'ın kuzeyinde yaşayan Kürtler, Irak'ın yenilgiye uğradığı 1991 Körfez Savaşı'nın amaçlanmamış bir sonucu olarak *de facto* bir bağımsızlık kazandılar. Savaş sonrasında Bağdat'taki rejime karşı başkaldırmayı denediler, ancak ayaklanma başarısız oldu ve Irak ordusundan kaçan 1,5 milyonu aşkın Iraklı Kürt evlerini terk ederek Türk ve İran sınırlarına doğru aktı. Bunlardan bir milyon kadarı İran'a, beş yüz bin kadarı ise Türkiye'ye doğru kaçtı; başlangıçta sınırlarını kapatan Türkiye, uluslararası baskılar sonucu mültecileri ülkesine kabul etti. Ankara, Irak yönetiminin 150 ila 200 bin Kürt'ü acımasızca katlettiği ya da kimyasal silahlarla öldürdüğü 1988 Anfal harekâtı esnasında 60 bin civarında Kürt'ün Türkiye'ye kaçmasıyla patlak veren mülteci krizinin tekrarının önüne geçmek istiyordu.¹ Bu

vakada, Türk yetkilileri mülteci kamplarındaki şartlar nedeniyle özellikle Batı Avrupa devletleri tarafından çok eleştirilmişti. Bu kadar büyük bir mülteci dalgasına hazırlıklı olmayan Türkiye, Batılı devletlerin destek olmamasından ve özellikle Avrupalı hükümetlerin mültecileri kabul etmemesinden şikâyetçi olmuştu.² 1988'dekinden daha da tahripkâr sonuçlar doğurma potansiyeli taşıyan bir göçmen krizinin patlak vermesine karşılık, 688 numaralı BM Güvenlik Konseyi Kararı kabul edildi ve bir Çekiç Güç Harekâtı (Operation Provide Comfort-OPC) başlatıldı. 688 numaralı karar Iraklı sivillerin uğradığı baskıları kınıyor ve özellikle Kürt nüfustan söz ediyordu. Washington, Ankara ve Londra arasındaki üç taraflı bir anlaşma olan OPC ise ABD ve İngiliz uçaklarına, düzenli olarak kuzey Irak üzerinden uçarak Saddam Hüseyin'in askerlerinin bölgeye girmesini engelleme imkânı veriyordu. Uçaklar Türkiye'nin güneyindeki İncirlik üssünden havalanıyor ve harekât izninin altı ayda bir Türkiye Meclisi tarafından uzatılması gerekiyordu. Bu önlemler sayesinde kuzey Irak'ta güvenli bir alan ve uçuşa yasak bölgenin yaratılmasıyla mülteciler evlerine dönebildi.³ Irak'ın kuzeyindeki Kürtler, Irak ordusunun bölgeden çekilmesine ek olarak devriye uçuşlarının da sağladığı korumayla nispeten güvene kavuştular.

Ancak vuku bulan, sadece ordunun değil tüm Irak devletinin, ardında siyasi ve idari bir boşluk bırakarak kuzeydeki Kürt bölgesinden çekilmesi idi. Resmen hâlâ Irak egemenliği altında olsa da, bölge fiilen Irak'ın geri kalanından kopmuş haldeydi. Bağdat'taki merkezi yönetim Kürt bölgesine ekonomik ambargo koydu. Devlet, memurlara maaş ödemeyi durdurup kamu kurumlarının çalışması için gereken kaynakları kesti. Ticaret durdu ve tüm bankalar kapandı.⁴ 688 numaralı karar alındığında bu sonuçlar öngörülmemişti; bu Ankara için nahoş bir sürpriz anlamına geliyordu. Bir Türk görevlinin de belirttiği gibi, Bağdat'ın kuzeydeki bölgeye sağlık ve diğer hizmetleri götürmesine yasal bir engel yoktu. Bölge hâlâ Irak egemenliği altındaydı ve Türkiye'ye göre, Irak hükümeti, Kürt bölgesine hizmet götürme hakkına sahip, hatta buna zorunluydu.⁵

Irak merkezi idaresinin çekilmesiyle ortaya çıkan boşluğu, bölgede yaşayan insanlar kendi başlarına doldurmak zorunda kaldılar. Bu halk için zorluk yaratmakla birlikte Kürtlere kendi yönetim ve siyaset altyapılarını

kurma fırsatını da verdi. BM kalkınma programları ve uluslararası STK'lar ekonomik ve toplumsal yaşamı şartlarının iyileşmesine katkı yaparken, yeni yeni sivil ve siyasi özgürlükler de tomurcuklanıyordu. Özyönetimin ilk yıllarında, hâkim iki Kürt partisi arasında çatışma ve iç savaş yaşandıysa da, durum 1990'ların ortalarında düzeldi ve kısa süre sonra Irak'ın bu bölgesinde yaşayanların durumu, Irak'ın başka yerlerinde yaşayan Kürtlerinkinden daha iyi hale geldi.⁶ Kurulan Kürt özyönetimi, sınırları çizilmiş belli bir toprağı denetleme ve Kürt liderlerin yabancı devletlerle bağımsız ilişkiler kurması gibi, tanınan bir ulus devletinin sahip olduğu bazı özelliklere kavuştu. Bu liderler Bağdat'ın kontrolü ve etkisi dışında yabancı devlet temsilcileriyle görüşmeye ve pazarlıklara giriştiler, birkaç ülkede de temsilcilik kurdular. Durumu sineye çekmek zorunda kalan Ankara, yine de güneydoğu sınırında bir Kürt devletinin ortaya çıkması gibi bir şeyin olmadığını vurgulamaya özen gösterdi. Bir Türk yetkilisine göre, Türk dış politikası Irak'ın kuzeyindeki üç eyaleti de Irak'ın ayrılmaz birer parçası olarak görmekteydi "Eğer Irak orada egemenliğini yerine getiremiyorsa [...] bu 1991'den sonra gözler önüne serilen geçici bir durumdur. Ancak bize göre Irak'ın o kısmı da Irak Cumhuriyeti'nin toprağıdır ve böyle kalmalıdır."⁷

Bölgesel Kürt yönetimine doğru atılan ilk adım 1992 Mayıs'ında yapılan seçimler oldu. Bu seçimler, 1988'de, başta en önemli iki parti, Kürdistan Yurtsever Birliği (KYB) ve Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) olmak üzere çeşitli Kürt grupları için bir üst örgütlenme olarak kurulan Kürdistan Cephesi tarafından düzenlendi. Seçimlerin sonucunda KDP oyların yüzde 50,8'ini, KYB ise yüzde 49,2'sini aldı.⁸ Bunun üzerine Irak Kürdistan'ı Ulusal Meclisi'nin toplanmasıyla merkezi bir idare kuruldu.⁹ Seçimler, temelde, idareyi etkisiz hale getiren ve KDP ile KYB uzlaşmadıkça adım atılmasını engelleyen ve iktidarın yarı yarıya paylaşımını içeren bir anlaşma doğurmuştu. Kürt özyönetimi bu nedenle, aslında, iki partinin de iktidarı ortak kurumlara bırakmaya yanaşmadığı iki ayrı sisteme bölündü.¹⁰ 1994 baharında KDP ile KYB arasında artan gerginlik silahlı çatışmaya dönüştü. Önce Fransa ve daha sonra ABD'nin arabuluculuk çabalarına rağmen çatışmalar devam etti. KDP lideri Barzani, 1996'da, Irak rejiminin Kürtlere uyguladığı vahşet veri olarak alındığında, kimsenin beldemediği

bir şey yaptı ve Saddam Hüseyin’le güçlerini birleştirdi. KDP ile Irak ordusu beraberce başlattıkları bir operasyonla KYB’yi İran sınırı boyunca uzanan dağlara doğru geri çekilmeye zorladılar. Ancak KDP’nin zaferi fazla uzun sürmedi: KYB birkaç ay sonra başarılı bir karşı saldırı başlattı ve kaybettiği toprakların çoğunu geri aldı.¹¹

Ankara’nın, tek bir demokratik Kürt bölgesel yönetimi kurma girişimleri ve silahlı çatışmalar karşısında tepkisi kararsızca oldu. Bir yandan istikrarsızlık ve KDP ile KYB arasındaki iç çekişmenin çıkardığı sorunlar vardı, çünkü istikrarsızlık, bir Türk yetkilinin sözleriyle, PKK’nın işine geliyordu: “KDP ile KYB ne zaman savaşa [...] bu her zaman PKK’nın yararına olur.”¹² Askeri çatışmaların yeni bir mülteci krizine yol açması riski de vardı. Öte yandan, Ankara işbirliği ve ortak kurumlar kurma girişimlerinin fazla başarılı olmasını da istemiyordu, çünkü bu Kürtlerin devlet olma emellerini körükleyebilir ve bu emellerin gerçekliğini kanıtlayabilirdi. Ankara, Irak’ın kuzeyindeki demokratikleşme sürecinin, bölgenin Irak’ın geri kalanıyla tekrar bütünleşmesini de zorlaştırabileceğini düşünüyor ve bu yüzden 1992’deki seçimlere de, özyönetim bölgesinde ayrı demokratik kurumlar kurma yolundaki tüm girişimlere de muhalefet ediyordu. Bir Türk görevli şöyle bir beyanatta bulundu: “Biz kurdukları sözde hükümeti tanımıyoruz.”¹³ Ankara ile Iraklı Kürtler arasında geçen ve Iraklı Kürtlerin ayrılmak değil demokratik bir Irak’ta yaşamak istediklerini yineledikleri görüşmelere değinen başka bir Türk yetkili de, Ankara’nın Kürtlere mesajını şöyle açıkladı:

Ülkenizi bölerek demokratik bir Irak elde edemezsiniz. Ve demokrasi ülkenin sadece bir köşesine dikilip de orada tek başına tutulabilecek bir şey değildir. Demokrasi ülkenin her yerinde yeşermesi [gereken] bir şeydir. Dolayısıyla son tahlilde kendi bölgenizde demokratik kurumlar olduğunu söylemenizin fazla bir anlamı yoktur. Hedef, benzer kurumların, benzer bir yaklaşımın ve benzer bir anlayışın tüm Irak’ta olmasıdır.¹⁴

Böylelikle, Irak’ın kuzeyindeki demokratik girişimler Türkiye’den fazla destek görmedi. Seçimlere yardımcı olmak isteyen STK’ların ülkeye

Türkiye'den giriş yapmalarına dahi izin verilmedi.¹⁵ Ankara, var olan ana-
yasanın ötesine geçerek Kürt bölgesi için ayrı çözümler arama fikrine de
şiddetle karşı çıktı ve bunun yerine ayrı bir yol tutulmasının değil, bölge-
nin tekrar Irak'la bütünleştirilmesinin hedeflenmesi gerektiğini savundu.

1990'larda Irak'ta meydana gelen gelişmelere bakılarak, Kürtlerin
koruma altındaki bir bölgede kendi kendilerini yönetme ve bağımsız dış
ilişkiler kurma fırsatını elde etmelerinin, en azından kısmen (istemeden
de olsa) Türk dış politikasının sonucu olduğu öne sürülebilir. Türkiye ku-
zey Irak'ta güvenli ve uçuşlara kapalı bir alan oluşturma fikrini aktif şekil-
de destekledi.¹⁶ Ayrıca Kürt siyasi liderleriyle daimi temas halinde oldu ve
de facto Kürt devletinin ekonomik olarak ayakta kalmasına da katkıda bu-
lundu: Türkiye ile sınır ötesi ticaretten elde edilen gelirler Kürt bölgesinin
ekonomisi için son derece önemliydi.¹⁷ Ankara, kuzeyde ortaya çıkan şart-
ların potansiyel olarak belki de bağımsızlığın yolunu açtığı konusunda,
açıkça hemfikir olmasa da, Türk Dışişleri Bakanlığı, Kürt özyönetimi için
bu mübit zeminin yaratılmasına katkıda bulduklarını yadsınamıştır.
Mamafih Ankara, kuzey Irak'ta meydana gelen gelişmelerdeki rolünü şu
ifadeyle resmen teslim etmiştir: "Kuzeydeki Iraklıların bugün sahip olduk-
ları güvenlik, demokrasi, özgürlük ve ekonomik kalkınmayı büyük ölçüde
Türkiye'nin korumasına borçlu oldukları unutulmamalıdır."¹⁸ Dışişleri Ba-
kanlığı'na göre Türkiye'nin yaptığı katkılar şunlardı: Çekiç Güç'e ev sahip-
liği yaparak katliamdan kurtulunmasını, böylece uçuşa yasak bölgenin de
hayata geçmesini sağlamak; Ankara Süreci sayesinde Kürt gruplar arasın-
daki silahlı çatışmaları sona erdirmek için çaba göstermek ve kuzey Irak'ta-
ki yerel ekonomiyi desteklemek.¹⁹

Böylece, 1990'larda Irak'ta, Ankara'nın kuvvetle kaçınmaya çalıştığı
bir gerçeklik ortaya çıktı. Türk politika yapıcıları bu gerçekliği değiştiri-
mek için kendilerini, mevcut durumu baltalamaktansa, sürdürme riskini
göze alacak şekilde davranmaya mecbur konumda buldular. Türkiye'nin
kuzey Irak'a karşı politikası paralel bir ihlal ve koruma süreci olarak tanımla-
nabilir. Irak'ın bütünlüğünü ve egemenliğini yeniden tesis etmeyi hedef-
leyen Ankara, sonuçta paradoksal bir biçimde kendini hem Irak'ın toprak
bütünlüğünü ihlal eder, hem de içişlerine karışır halde buldu.

Irak'ın kuzeyinde bir iktidar boşluğu ortaya çıkınca, Ankara Türk devletine iki büyük tehlikenin yöneldiğini fark etti. Bunlardan birincisi, PKK'nın Irak ordusunun yokluğundan faydalanıp Türk topraklarına saldırılarını yoğunlaştırması; ikincisi de Iraklı Kürtlerin bir fırsatını bulup bağımsızlıklarını ilan etmeleri ve bir Kürt devleti kurmaya çalışmaları riskiydi. Ankara ulusal çıkarlarını, Irak topraklarına PKK'yı ortadan kaldırmak, isyancıları öldürmek ve barınaklarını yok etmek amacıyla askeri harekâtlar düzenleyerek korumaya çalıştı. Bir Kürt devletinin kurulmasını engellemek ve PKK'ya karşı savaşta işbirliği sağlamak için de, Iraklı Kürt liderlerle resmi ve düzenli ilişkiler geliştirdi.

Türkiye kuzey Irak'a sınır ötesi harekât düzenlemeye 1980'lerin başlarında başlamış ve Irak ile İran arasında sekiz yıl süren uzun savaş boyunca, yani Irak kuzeydeki Kürt bölgesini kontrol etmekten yoksunken de bu harekâtlar devam etmişti. Bu dönemde Türkiye ile Irak arasında yürürlükte olan bir anlaşma, Türk askerlerinin PKK peşinde sıcak ta kipteyken sık sık Irak topraklarına girmesine izin veriyordu.²⁰ Ancak Bağdat, 1990'ların başından itibaren, toprak bütünlüğünün ihlal edildiğini öne sürerek Türkiye'nin bu girişlerine karşı çıkmaya başladı. Irak Başbakan Yardımcısı Tarık Aziz, Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu'na yazdığı bir mektupta 1997'deki büyük çaplı taarruzu "uluslararası hukuk ve BM tüzüğünün açık ve ciddi bir ihlali" olarak tanımlıyordu.²¹ Irak, Türkiye'yi, Çekiç Güç'e 1997'den itibaren verilen yeni ismiyle Keşif Gücü Harekâtı'nın görev süresini uzatmakla da suçladı. Irak, Keşif Gücü Harekâtı'nın yasal dayanağı olmadığını iddia ediyordu.²² Avrupa'dan ve Türkiye'nin içinden de eleştiriler gelmeye başladı. AB ve tek tek Avrupa devletleri, Türkiye'yi egemenlik ve toprak bütünlüğü ilkelerini ihlal etmekle suçladı.²³ 1995'te, Irak'ın kuzeyindeki PKK militanlarını hedef alan büyük çaplı bir askeri harekâttan sonra, Türkiye'nin Kürt yanlısı Demokrasi ve Değişim Partisi'nin (DDP) o sıradaki Genel Başkanı şöyle konuştu: "Uluslararası düzeyde kabul gören anlaşmalara göre bir ülkenin ordusunun başka bir ülkenin sınırını geçmesi işgal anlamına gelir. Türk ordusunun Zaho'ya girmesinin, Rus ordusunun Grozni'ye girmesinden

farkı yoktur. Ülkelerinin içini, dışarıdan savunmaya çalışıyorlar. Bu kabul edilemez.”²⁴

KDP'nin eski Ankara temsilcisine göre Türk Genelkurmayı ile kuzey Irak'taki iki Kürt partisi arasındaki yaygın işbirliği 1992'de başladı. O yılın Ekim ayında Türkiye, PKK'yı bölgedeki üslerinden temizlemek için 20 bin askerini kuzey Irak'a yolladı, Iraklı Kürtler de bu harekâtı destekledi.²⁵ Ancak daha sonra, sadece kendi ordusunun inisiyatifiyle yürüyen büyük harekâtlar da düzenledi.²⁶ Türkiye 20 Mart 1995'te bölgeye 35 bin askerini gönderdiğinde bir Türk günlük gazetesi bunu “ülke tarihindeki en büyük askeri harekât” olarak tanımlamıştı. Bir ay sonra Türk birlikleri tüm Irak-Türkiye sınırı boyunca Irak'ın içine doğru 30 kilometre ilerlemiş, Zaho kenti ile Zaho ve Suriye sınırı arasındaki şeridi de kontrol altına almış bulunuyordu.²⁷ Mayıs başında harekâtın sonuna yaklaşıldı ve birliklerin çoğu geri çekildi. 568 PKK militanının öldürüldüğü, örgütün bölgedeki altyapısının büyük kısmının yok edildiği bildirildi.²⁸ Harekât başladığında kuzey Irak'ta bulunduğu tahmin edilen 5000 kadar PKK militanından çoğu, kuzey Irak'ın Kürt kontrolündeki diğer bölgelerine ya da İran'a, Suriye'ye, hatta Türkiye'ye kaçarak Türk birliklerinden kurtulmayı becerdi.²⁹ 14 Mayıs 1997'de düzenlenen daha da büyük bir baskında 50 bin Türk askeri Irak'a girdi; aynı yılın Ekim ayında Türk birlikleri sınırı tekrar geçti.³⁰

1990'ların ortasında bu türden büyük askeri harekâtlar yılda bir ya da iki kez düzenleniyordu. Bazen sivil halktan hayatını kaybedenler de olduğundan Iraklı Kürtler bu harekâtları eleştiriyordu. 1997'den sonra Türkiye büyük çaplı askeri harekât düzenlemedi, bundan sonra sadece az sayıda askerden oluşan birlikler bölgeye girdi. Genellikle komandalardan seçilen Türk birlikleri, dağlarda PKK sığınaklarının bulunduğunu haber aldıklarında, zaman zaman sınırı geçiyor, birkaç gün kalıyor ve geri dönüyordu. 1997'den sonra Türk ordusu ile Türkiye sınırındaki bölgeyi kontrol eden KDP arasında (KYB güneyde, İran'a komşu olan bölgeyi kontrol ediyordu), genellikle bilgi alışverişine ve zaman zaman da PKK militanlarına karşı ortak harekâta dayanan daha geniş bir işbirliği geliştirdi.³¹

Büyük çaplı operasyonların yapıldığı 1995 ile 1997 arası dönemde Türk birlikleri Irak topraklarında genellikle bir ya da iki ay boyunca kalıyor-

du. Ordu 1990'lar boyunca kuzey Irak'a bu baskınlar dışında da sık sık giriştiğinden, sınırın kaç kez geçildiğini tam olarak tespit etmek çok zordur.³² Türk Silahlı Kuvvetleri, gerekli gördüğünde bu gibi sınırlı harekâtlar yürütmek için meclisten yetki almıştı.³³ Bu yüzden ordunun sınırı ne zaman ve hangi sıklıkta geçeceğine yine Silahlı Kuvvetler karar veriyordu.

*Sınır ve Güvenlik Bülteni*³⁴ 1994'te Türk ordusunun sınır geçişlerine dair şu raporu verdi: "Türk güvenlik güçleri 12 Ocak'ta sınırı geçip Irak'a girerek helikopter desteğiyle beş kilometre ilerledi ve PKK militanlarını aradı". Aynı bültenin ilerleyen sayfalarında Türk Hava Kuvvetleri'nin kuzey Irak'a bir hava saldırısı düzenlediği ve Zala kampındaki PKK militanlarına "ağır kayıplar" verdirdiği bildiriliyordu. Bunun tam tarihi belli olmasa da bültenin değindiği basın haberleri 28 Ocak'tan sonrasına aittir. Türk jetleri 30 Ocak'ta PKK militanlarına karşı bir hava saldırısı başlattı. Bir süre sonra Türk Silahlı Kuvvetleri kuzey Irak'ın Türkiye sınırına yakın Mezi ve Ker-yaderi yörelerine bir hava saldırısı düzenledi. "Teröristler" ağır kayıplar verdi. Kesin bir tarih verilmese de bültenin değindiği kaynaklar 6 Şubat'tan sonrasına aittir.³⁵ Türk uçaklarının 4 Mayıs'ta Irak Kürdistanı'ndaki bazı köyleri bombaladığı bildirildi. Aynı ay içinde, Türk birliklerinin 500-600 kişilik bir "terörist" grubunun Türkiye'ye girme hazırlığı yaptığı bilgisi üzerine kuzey Irak'ın Meyzi yöresindeki PKK barınaklarına düzenlediği saldırıda 80 PKK'lı öldü.³⁶ Temmuz sonunda Türk Hava Kuvvetleri Irak'ta üslenen Kürt "teröristlere" karşı bir hava saldırısı düzenleyerek bir mühimmat deposundaki 100 kişiyi vurdu, bunlardan 70'i öldü, depo da yok edildi. Silahlı Kuvvetler 5 Eylül'de, hava kuvvetlerinin Türkiye'ye geçmeye hazırlanan bir grup teröriste karşı harekât düzenlediğini doğruladı. Türk haberlerine göre 51 ölü, 74 yaralı vardı.³⁷ 12 Aralık'ta Türk haber kaynakları kuzey Irak'ın El Medine yöresindeki iki "bölücü terör örgütü" barınağına karşı hava harekâtı düzenlediği, harekâta uçak ve Kobra helikopterleri kullanıldığı haberini verdi. Türkler ağır kayıplar verdirildiğini öne sürdüler.³⁸ Bütününü ele alındığında, Türk birliklerinin 1994'te dokuz kez kuzey Irak'a girdiği görülüyordu.³⁹ Bu elbette 1991 ile 2003 arasındaki sınır ötesi operasyonların tam bir listesi değil, rast gele seçilen bir yıl içinde yaşananların anlatımıdır. Ancak harekâtların çapı ve özellikleri hakkında bir fikir verir.

Irak'ın toprak bütünlüğünün daha da ciddi bir ihlali ise Türkiye'nin kuzey Irak'ta bulundurduğu küçük ama sürekli askeri varlığıydı. Türk Dışişleri Bakanlığı, Keşif Gücü Harekâtı'nın 1997'de başlamasından itibaren, Türk askerlerinin kuzey Irak'ta üslendiğini doğruladı. Mart 2003'te, Irak'ın işgalinin başlamasından bir hafta kadar sonra, Türkiye'nin BM'deki temsilcisi şöyle diyordu: "Türk Silahlı Kuvvetlerine ait unsurların kuzey Irak'ta üslendiği bilinen bir gerçektir. Oraya dün değil, yıllar önce, Keşif Gücü Harekâtı kapsamında gönderildiler."⁴⁰ Dışişleri Bakanlığı asker sayısını belirtmemekte, diğer kaynakların tahminleri arasında ise farklılıklar görülmektedir. Reuters 2002'de Türkiye'nin bölgede 5000 askerinin bulunduğunu bildirmiştir.⁴¹ Bir araştırmacıya göre 1997'deki büyük baskın tamamlandıktan sonra Irak içlerinde 8000 asker kalmıştır.⁴² 2005'te ise bir KDP lideri Irak'ta hiçbir zaman 1300'den fazla Türk askerinin bulunmadığını söylemiştir.⁴³

IRAK'IN BÜTÜNLÜĞÜNÜN SAVUNULMASI

Her ne kadar nefsi müdafaa amaçlı olarak gerekli addedilse de, bu tekrarlanan akınlar ve Irak topraklarında asker bulundurma, toprağa dayanan *statüko* ideolojisi üzerine kurulu bir devlet için sorun teşkil ediyordu. Türk dış politika yapıcılarının politikalarını, ülke topraklarının ve Türk-Irak sınırının meşruiyetini tartışmalı hale getirerek haklı göstermeleri mümkün değildi. Bu kendi bindikleri dalı kesmek anlamına gelirdi. Bunun yerine sınırın dokunulmazlığını korumak için çeşitli sözel ve sembolik uygulamalar kullanıldı. Ankara, ilk olarak sürekli ve etkin bir biçimde Irak'ın toprak bütünlüğünü ve egemenliğini teyit ettiğini ifade etti. İkinci olarak Türk yetkililer ve siyasetçiler, ısrarla Irak topraklarının ihlalinin aslında ihlal olmadığını, çünkü Irak'ın kuzeyindeki durumun normal devletlerarası etkileşimin işlemediği *sui generis* bir durum olduğunu savundular.

Bu şekilde, Türk ordusu Irak topraklarına girip çıkarken, Ankara'daki Dışişleri Bakanlığı sürekli olarak Irak'ın egemenliğine saygı duyduklarını belirtip duruyordu. Irak sınırını on yıl, hatta daha uzun süredir ihlal edilirken bile Türkiye'nin politikası aynıydı: Irak'ın toprak bütünlüğü bozulmamalı, mevcut sınırın yeri ya da meşruiyeti sorgulanmamalıydı. Dı-

şişleri Bakanlığı hiçbir zaman sınır çizgisinin tekrar müzakere edilmesi gerektiğini ya da artık önemini yitirdiğini hissetmediği gibi, sınırın öte yandaki topraklar üzerindeki tarihsel haklara dair herhangi resmi bir Türk talebi de olmadı. Ankara'nın resmi görüşü, Türkiye'nin Irak'taki varlığının Irak'ın toprak bütünlüğünü korumak için olduğu, yani neredeyse sınırı onu korumak için ihlal ettiği yönündeydi. Eski Dışişleri Müsteşarı Özdem Sanberk'e göre "Türkiye kuzey Irak'ta Irak'ın toprak bütünlüğünü savunmak için bulunuyordu."⁴⁴ Dışişleri Bakanı Abdullah Gül ve diğerleri de benzer açıklamalarda bulundu.⁴⁵

Ankara, sınıra saygı gösterilmesini sağlamak için Irak'a yaptığı akınların ve oradaki askeri varlığının belirli bir yorumunu sunuyordu. Irak topraklarının ihlali konusundaki açıklama, bunların nefsi müdafaa amacıyla yapılmış olmalarıydı. Türkiye'nin BM nezdindeki daimi temsilcisi, 1995'te, aynı yıl yapılan askeri harekâtı yorumlarken, teröristler Türkiye'ye saldırdıktan sonra kuzey Irak'a kaçtıklarından, Türkiye'nin de oraya girmekten "başka çaresinin kalmadığını" ifade etmişti.⁴⁶ Türkiye resmi açıklamalarında tekrar tekrar Irak'a asker gönderilmesinin Türkiye'nin bölgede hak iddia etmesi olarak anlaşılmasını gerektiğini vurguladı. 1995'teki büyük askeri harekât sırasında Cumhurbaşkanı olan Süleyman Demirel, harekâtın hedefinin "kuzey Irak toprakları olmayıp oralarda üslenen silahlı eşkıya olduğunu, bunun bir işgal değil anti-terör harekâtı olduğunu" belirtti.⁴⁷ Bağdat'ın Türk askeri harekâtları hakkında sıkça dile getirdiği protestoları ise bir yetkili şöyle reddetti: "Türkiye'nin askeri harekâtlarını, gerçekten ve samimiyetle toprak bütünlüklerinin ve egemenliklerinin ihlali ya da kısıtlaması olarak gördüklerini sanmıyorum. Bu konuda ciddi olarak şikâyetçi olduklarını da zannetmiyorum, çünkü şikâyetçi olurlarsa, uçuşa yasak alan ve Keşif Gücü Harekâtı ile bir ilgi kurmuş olurlar."⁴⁸ Bu yetkiliye göre Irak'tan gelen protestolar boş laftan ibaretti. Bağdat'ın asıl şikâyeti uçuşa yasak alan ve Keşif Gücü Harekâtı hakkındaydı ki bunlarda Türkiye'nin payı olsa da, esasen ABD ve İngiltere tarafından yürütülüyorlardı.

Dışişleri Bakanlığı, hâlihazırda Bağdat'taki merkezi hükümetin ülkenin kuzeyini kontrol edemediği mevcut durumun geçici ve iktidar boşluğundan kaynaklanan *sui generis* bir durum olduğunu vurguluyordu. Bir

Türk yetkili, "Irak'ın kuzeyindeki durumu sıra dışı bir durum ve buradaki her düzenlemeyi de geçici bir düzenleme olarak görmemiz çok önemli bir ilkedir" diye konuştu.⁴⁹ Ankara'nın güvenlik algularına göre Türkiye haince bir terör tehdidi altındaydı ve Türk ordusu devleti ve vatandaşlarını korumak için PKK'yla savaşmak, gerekirse de teröristleri sınır geçerek takip etmek zorundaydı. Irak hükümeti ve güvenlik güçleri bölgede bulunmadığına ve orayı denetleyemediğine göre Türkiye önlem almak zorundaydı. Yukarıda alıntılanan yetkili, "kimse Türkiye'nin hiçbir şey yapmadan oturmasını bekleyemez" diye konuştu ve eğer Irak hükümeti kuzey Irak'ta bulunsa idi, Türkiye'nin güvenlik sorununu Irak'la işbirliği içinde ilki taraflı bir mesele olarak çözeceğini sözlerine ekledi.⁵⁰

Kuzey Irak'ın hâlâ merkezi Irak yönetiminin egemenliği altında olduğu başka şekillerde de vurgulandı. Örneğin Ankara 2001'de Irak'a ikinci bir sınır kapısı açmayı planladığını açıkladı ve bu konuda (var olan sınır kapısında olduğu gibi) KDP peşmergelerinin değil, Irak yönetiminin yetkili olacağını özellikle vurguladı. Dışişleri Müsteşarı Loğoğlu 2001 Hazi- ran'ında Bağdat'a bir ziyarette bulundu. Ardından Türk gazeteleri iki hükümet arasında yeni bir sınır kapısı ile ilgili görüşmelerin yapıldığını duyurdular. Haberlere göre sınır kapısının Irak tarafının yönetimi, izlenmesi ve güvenliğinden yalnızca Irak sorumlu olacaktı. Bu, bölgede Bağdat yönetiminin egemenliğini vurgulamak için bir girişim olarak yorumlandı.⁵¹ Bir Türk gazetesine göre "Türkiye'nin sınır kapısı açmasının bir nedeni, Kürtlere ve özellikle KDP'ye Irak'ın egemenliğinin ihlal edilemeyeceği ve Türkiye'nin muhatabının Bağdat'taki merkezi yönetim olduğu mesajını vermektir".⁵² Aynı bağlamda, Türk yetkililerin, Ankara'nın kuzey Irak'ı "Mesut Barzani'nin toprağı olarak değil Irak toprağı olarak gördüğünü ve ikinci sınır kapısı inşasında muhatabın Bağdat olduğunu" belirttikleri de açıklanıyordu.⁵³ Türkiye daha da ileri gidip, 2001'de, Irak'a giden Türklere, kuzey Irak'a geçişleri için vize zorunluluğu getirdi.⁵⁴ Bağdat Türk-Irak sınırının Irak tarafını kontrol edemediğine ve Iraklı Kürtler de Türk vatandaşlarının sınır geçip kuzey Irak'a girmesini engellemediğine göre, Türkiye'nin vize zorunluluğunu, sadece kuzey Irak'ın, Bağdat'ın otoritesinin görmezden gelinebileceği bağımsız bir bölge olmadığını vurgulamak için getirdiği or-

tadaydı. Ankara'daki Dışişleri Bakanlığı, yabancıların Türkiye'den KDP kontrolündeki kuzey Irak'a Irak vizesi olmadan neden gidemeyeceklerini de böyle açıkladı: "Türkiye'den Irak topraklarına giriyorsunuz, bu yüzden [...] geçerli bir vize olmadan Türkiye'den çıkış yapmanıza izin veremeyiz."⁵⁵ 1990'ların sonlarında yabancıların kuzey Irak'a Türkiye'den giriş yapmalarını mümkünken, artık sınırı ancak Suriye ya da İran'dan geçebiliyorlardı. Bu beyanlar ve kararlar pratikte fazla önem taşımıyordu: ikinci sınır kapısı hiçbir zaman açılmadı, yolculardan Irak vizesi istemek ise sadece yabancıların kuzey Irak'tan uzak durmasını sağlamak için bir bahane olabilirdi. Ancak bunlar, Irak'ın, topraklarının tamamı üzerindeki egemenliğini teyit etme ilkesini vurguladıklarından sembolik açıdan önemli ifadelerdi.

IRAKLI KÜRTLERE İLGI

Ankara 1990'ların başlarında KDP lideri Mesut Barzani ve KYB lideri Celal Talabani ile resmi ilişkiler kurdu. O zamana kadar Türkiye bu taraflarla, en azından açıkça bağlantı kurmaktan dikkatle kaçınmıştı, çünkü bu komşu ülkenin içişlerine karışmama ilkesine aykırı bulunabilirdi. Bu temaslar zamanın Cumhurbaşkanı Tuğrut Özal'ın inisiyatifiyle başlatıldı ve yurt içinde büyük tartışmalara neden oldu. Ordu, bu ilişkiler kurulduktan sonra artık Türkiye'nin Irak'tan, kendi Kürt sorununa karışmamasını bekleyemeyeceği inancındaydı.⁵⁶

Yine de 1991 yazında hem KDP, hem de KYB Özal ile görüşmek üzere Ankara'ya davet edildi. Temasların sürdürülmesi için başkentte hem KDP, hem de KYB'nin daimi temsilcilikler açması gerekli görüldü. Ancak KDP bundan birkaç ay sonra, Ekim'de, kuzey Irak'taki Türk harekâtının neden olduğu sivil kayıpları ve hasarı protesto gerekçesiyle yeni temsilciliğini geri çekti. Özal, KDP ile ilişkileri düzeltmek için 1992 Şubat'ında Barzani'yi Türkiye'ye davet etti. Bundan sekiz yıl sonra KDP'nin Ankara temsilcisi, görüşmeyi ayarlamak üzere, bulunduğu Londra'dan geçici olarak Türkiye'ye nasıl çağrıldığını anlattı. Ancak geçici görevlendirme kısa sürede kalıcı bir duruma dönüştü.⁵⁷

Temsilcilikler kurulduktan sonra Türk Dışişleri Bakanlığı'yla düzenli temas halinde oldular. Bu temasların sıklığı sorusuna KDP temsilci-

si şöyle yanıt verdi: “Bazen neredeyse günlük bazda oluyordu. Her gerektiğinde temas halindeyizdir, ama bu düzenli bir temastır.” Bu temaslarda pek çok farklı konu tartışılıyordu: güvenlik, bölgedeki siyasi gelişmeler, komşu ülkelerle ve Avrupa’yla ilişkiler, vb.⁵⁸

Devamlı temsilciliklerin yanı sıra Ankara kuzey Iraklı Kürt liderlerle de görüşme halindeydi. En yakın ilişki, 1992 ile 2001 arasında Ankara’ya altı resmi ziyaret yapan Mesut Barzani ile kuruldu. Kürt liderler Ankara’yı ziyaretlerinde daima başbakan, cumhurbaşkanı, dışişleri bakanı ve yüksek rütbeli askeri ve istihbarat görevlileri gibi üst düzeyde siyasi erkân tarafından kabul ediliyordu.

Türk yönetiminin Iraklı Kürtlerle ilişki kurması iki ana nedene dayanıyordu. Bunlardan birincisi, Türk ordusunun PKK ile mücadelesinde onların işbirliğine duyduğu ihtiyaçtı. İkincisi, Ankara Kürtlerin bağımsızlıklarını ilan etmelerini ya da Irak devletinin bütünlüğüne karşı tek yanlı bir hamle yapmalarını istemiyordu. Türk politika yapıcılarının hoşuna gitmese de, 1991’den sonra kuzey Irak’ta yavaş yavaş devlet benzeri bir yapı ortaya çıktı ve Ankara buna ayak uydurmak zorunda kaldı. Irak merkezi hükümeti Irak Kürdistan’ından çekildiği için, Türk dış politika yapıcılarının, eğer buradaki gelişmelerde söz sahibi olmak istiyorlarsa Kürt partileriyle ilişki halinde olmaları gerekiyordu. Ankara’nın amacı, Kürt liderlerini kendi başlarına hareket etmeyip merkezi otoriteyle diyalogu sürdürmeye ikna etmektir. Bir Türk yetkili şöyle diyordu: “Kürt partilerini ve merkezi yönetimi sorunlarını Irak’ın içinde çözmeye teşvik ediyoruz.”⁵⁹ Bağdat’taki merkezi yönetim Ankara’nın KDP ve KYB ilişkilerinden şikâyetçiydi. Buna karşılık Bağdat’a, Ankara’nın Iraklı Kürtlerle Kürt bölgesinin temsilcileri olarak değil, iki Iraklı siyasi partinin liderleri olarak görüştüğü söylendi.⁶⁰

BAĞDAT’IN OTORİTESİNİN YENİDEN TEYİDİ

Türk devleti ile KDP ve KYB arasındaki ilişkiler, Kürt özyönetiminin tanınması anlamına geldiği, Irak’ın içişlerine bir müdahale olarak görülebileceği ve böylece Türkiye ile Irak arasındaki sınırı zayıflatacağı için bir ikilem oluşturuyordu. David McDowall’ın belirttiği gibi, “Ankara Kürt hükümetini *de jure* tanımamakta direktse bile, Irak Kürtlerine bel bağlayışı

gerçekleri *de facto* kabul ettiğini ima ediyordu.”⁶¹ Ankara Barzani ve Talabani ile temasını sürdürürken, onları *de facto* bir Kürt devletini temsil eden siyasal liderler olarak tanıma ya da onlara zımni bir statü sağlama riskini de almış oluyordu. Bu riskten kaçınma konusunda elbette ki endişeli olan Ankara, Kürt liderlerin statüsü konusunda her zaman çok dikkatli davrandı. 2001 Mayıs’ında Türkiye’yi ziyaret eden Barzani, dönemin Başbakanı Bülent Ecevit tarafından kabul edildiğinde, kendisine dört ana kaygı iletildi. Kıdemli bir Türk yetkiliye atfen bildirildiğine göre ilki “kendisinin [Barzani’nin] Türkiye’de nasıl ‘tanımlandığı’nın bir kez daha teyidiyle ilgiliydi.” Aynı yetkilinin şu sözleri de aktarıldı: “Unvan ve misyon konusunda bir yanlış anlaşılmaya sebep vermemek için, kendilerinin Irak’ın bir siyasi partisinin lideri olarak görüldüğünü bildirdik.” Ankara’nın gündeme getirdiği ikinci konu “yanlış bir izlenim bırakmamak için, Türkiye’nin Irak’ın toprak bütünlüğü ve birliğine duyduğu saygının yinelenmesi” oldu.⁶² Bu şekilde Ankara Barzani’nin özerk bir Kürt bölgesinin değil, “Irak’taki bir siyasi partinin” lideri olduğunu vurgulamış oldu. Ankara’nın yaratmak istemediği yanlış izlenim ise, Barzani ile kurdukları ilişkinin, kuzey Irak’ın ayrı bir varlık olduğu ve başka ülkelerle bağımsız ilişkiler kurarak Irak’ın toprak bütünlüğüne ve birliğine kafa tuttuğu izlenimiydi. Bir Türk yetkili Kürt liderleri şöyle tanımladı:

Onları siyasi ortaklar olarak görmüyoruz. Siyasi herhangi bir yanları yok [...] onlar şu anda iktidar boşluğunu dolduran ve PKK’ya karşı mücadelede işbirliği yapmak zorunda olduğumuz unsurlar.⁶³

Bu tanımla Talabani ve Barzani yarı resmi statülerini ve meşru bir Kürt yönetiminin siyasi liderleri olarak herhangi bir tanınma şansını da yitirmiş oluyorlardı.

Ankara’daki KDP ve KYB temsilciliklerinin statüsü de hassas bir konuydu. KDP temsilciliği bir resepsiyon düzenleyip de bazı Avrupalı diplomatları davet edince, başta askeri çevrelerde olmak üzere kaygılar yine ayaklandı ve KDP sanki diplomatik bir misyonmuş gibi hareket etmekte itham edildi.⁶⁴

1990'lar boyunca ve en azından 2003'teki Irak işgaline kadar, Irak'ın kuzeyindeki durumun kalıcı bir gerçeğe dönüşmesi ihtimali vardı ve bu senaryonun gerçekleşme olasılığı da zamanla artıyordu. Ankara, kuzey Irak'ta kendini Irak'ın geri kalanına hiçbir şekilde bağlı hissetmeyen bir kuşağın yetişmesinden endişeliydi.⁶⁵ Kürt özyönetimi devam ettikçe, bunun daha da pekişmesi olası görünüyordu. *De facto* durumun sonuçta kalıcı ve meşru hale gelme olasılığı sorulduğunda, bir Türk yetkili bu riskin var olduğunu kabul etti: "Meşrulaşma anlamında değil, ama insanların buna alışması anlamında." Ancak aynı yetkili, Türkiye'nin Irak'lı Kürtlerle doğrudan işbirliği yaparak onlara bir tür tanınma sağladığını reddetti:

Hayır, hayır [...] biz bunu söylüyor ve böyle davranıyoruz –Bay Barzani Irak Kürdistan Demokrat Partisi'nin başkanıdır. Bay Talabani ise Kürdistan Yurtseverler Birliği'nin başkanı veya lideridir. Mesele bundan ibarettir. Yani [...] eğer dışarıya Türkiye'nin orada farklı bir oluşumu, ayrı bir oluşumu tanıdığı izlenimi veriyorsak, buna çok dikkat etmemiz gerekir, çünkü niyetimiz kesinlikle bu değil. [...] Herkese de, onlara da tekrar tekrar aynı şeyi söylüyoruz: Erbil, Süleymaniye ve Dohuk Irak'ın ayrılmaz parçasıdır. Orada bir iktidar boşluğu var. Sorunlar var. Bu sorunların Irak'ın içinde, Irak'lılar tarafından çözülmesi gerekir.[...] Bağdat'ı ve onları, bu sorunu aralarında çözmeleri için teşvik etmek istiyoruz.⁶⁶

Ankara, KDP ve KYB'ye mesajı, sorunlarını dışarıya taşımaktansa, kendi aralarında, merkezi yönetimle beraber çözmeleri gerektiği idi. Ancak Barzani ve Talabani Ankara'da resmen kabul edilmekle, tam da "sorunları dışarıya taşıma" denen şeyi yapmış, yani kendi başlarına ve Bağdat'ın etkisinden uzakta hareket etmiş oluyorlardı. Türk dış politika yapıcılarını eğer Irak siyasetine herhangi bir şekilde karışmaktan ve Kürt liderlerle her türlü ilişkiden kaçınmış olsalardı, onların kararları ve hareketleri üzerinde hiç etkileri olmayacaktı. Öte yandan Ankara, Kürt liderlerle resmi bağlantılar kurmakta yavaş yavaş Irak'ın egemenliğine zarar verebilirdi. Ve ilişkiler sürdükçe, Kürt liderler daha bir devlet adamı gibi görünmeye, durum daha

kalıcı bir hale gelmeye başlar ve uzun dönemde bağımsız bir Kürt devletinin yolu açılırdı.

GİZLİ GÜNDEM Mİ?

Türkiye'nin kuzey Irak'a yönelik politikasının aslında var olan sınırı koruma amacı gütmemiş olması mümkün müdür? Yoksa kuzey Irak'ı işgal edip Türkiye'ye katmak gibi gizli, irredantist bir gündem mi var? Böyle bir sonuç çıkarmak pek olası değil. Ankara, topraklarla ilgili statükonun ve var olan sınırların korunmasını bir hayat mema'at meselesi olarak görüyor. Kuzey Irak'ın ilhaki, Ankara'nın kapalı durmasını tercih edeceği, içinden çıkılmayacak belaların kapısını açmak olurdu. Türk devletinin güvenlik düşüncesine bölünme korkusu nüfuz etmiş durumdadır ve var olan sınırları potansiyel olarak dahi tartışmaya açan her hamle tehdit olarak algılanır.

Ankara'nın ikilemi, hem askeri geçişlerle, hem de KDP ve KYB ile kurduğu ilişkilerle, iki devlet arasındaki sınırın statüsünü tartışmalı hale getirmesiydi. Eğer dış politika, devleti, iç ve dış sınırların kalıcılığını pekiştirerek yeniden üreten siyasi bir pratikse, Türkiye'nin kuzey Irak'a yönelik politikası tam tersi bir etki doğurma, yani sınırın dokunulmazlığının bulanıklaşması, Irak'ın egemenliğinin zayıflaması ve bir Kürt devletinin ortaya çıkmasının, istemeden teşvik edilmesi riski taşıyordu. Dışişleri Bakanlığı ve hükümet, bu istenmeyen sonuçların önüne geçmek için, sınırın, Türk ve Irak devletlerini ayıran ve belirleyen bir unsur olarak anlamını korumaya çalıştı.

ANKARA VE TÜRKMENLER

Ankara'nın Irak'ın kuzeyindeki Türkmen nüfusa yönelik politikası da, bir taraftan Türk ulusal çıkarları olarak algılanan şeyleri korurken, bir yandan da Türk ulus devletinin resmi kimliğini idame ettirmek arasında bir denge kurma faaliyetiyle belirlenmiştir. Türkiye'deki devlet ideolojisi etnik azınlıklar kavramına sıcak bakmaz. Dışişleri Bakanlığı, yaklaşımını "Üniter bir devlet etnik kimliklerle ilgilenmez" diye ifade eder ve etnik kimliklerin kolektif değil bireysel olduğunu, Türk kimliğinin ise etnik değil, ulusal bir kimlik olduğunu sık sık vurgular.⁶⁷ Bu bağlamda Türkmenlere verilecek desteğin çerçevesinin dikkatle belirlenmesi gerekir. Ankara

çin Irak'taki bir "Türkmen etnik azınlığın" haklarını savunmak tuhaf ka-
çardı. Ancak Ankara için, aynı zamanda, Türkmenlerin statüsünü savuna-
rak kuzey Irak'ın sadece Kürtlere ait olmadığını, Kerkük'ün de sadece bir
Kürt kenti olmadığını vurgulamak da önemli olmuştur. Türkmenler Anka-
ra tarafından Kürt egemenliğini dengeleyen bir ağırlık olarak ortaya kondu.
Ayrıca Türkmenlerin güvenliği Ankara'nın Irak'ta asker bulundurmak için
gösterdiği gerekçelerden biriydi. Dışişleri Bakanlığı, 2003'teki işgalden
sonra Türkmenlerin katliama uğrama riski olduğunu ve Türk birliklerinin,
eğer kuzey Irak'a girecek olurlarsa, çatışmalarda rol almayacaklarını, sade-
ce insani yardım amacıyla Irak'ta bulunacaklarını söyledi.⁶⁸

Türkmenlerin başına gelenler Türk basınında sık sık yer alır ve on-
lara yönelik saldırılar büyük bir endişe uyandırır. 2003'te Kürt peşmerge-
leri Kerkük'ü işgal ettiğinde, Türk televizyon kanalları Kürtlerin kentteki
Türkmenlerin evlerini ve işyerlerini nasıl yağmaladığını gösterdi ve Irak
Türkmen Cephesi liderinin Türkmenlerin korkusunu gidermek için Türk
ordusunu Kerkük'e çağırdığı duyuruldu. Dışişleri Bakanlığı, etnik temizlik
riski uyarısında bulunmakta ve Türkmenlerin tarih boyunca haksızlığa uğ-
radığını belirtmektedir.⁶⁹ Saddam Hüseyin Irak'ında Kürtler gibi Türk-
menler de katliama uğradı. Irak'ın, 1991 baharındaki Kürt ayaklanmasına
karşı giriştiği karşı saldırının hedefinde Kürtlerin yanı sıra Türkmenler de
vardı. Türkmenler Kürtlerden de düşmanlık gördüler. 1959'da Kerkük'te
Kürtler tarafından büyük bir katliama uğradılar.⁷⁰ Bir Türk yetkili, Türk-
menlere karşı bir kardeşlik ve yakınlık duygusunun var olduğunu kabul
ediyor, ancak Türk devletinin insani yardımda bulunmak dışında, onlara,
Kürtlerden ya da Irak'taki herhangi başka bir etnik gruptan farklı davran-
madığını ifade ediyordu. "Onlara biraz yardım, biraz maddi yardım sağla-
maya çalışıyoruz ki en azından kuzey Irak'taki Kürtlerin refah düzeyine
ulaşabilsinler."⁷¹ Bu yetkili Türkmenlerin hem uluslararası STK'lar, hem
de Kürt yetkililerce görmezden gelindiğini, bu yüzden de yardıma muhtaç
olduklarını belirtti. Ancak, Türki kökenli olsalar ve Türkiye bu yüzden on-
lara karşı belli bir psikolojik ve kültürel sorumluluk taşısa da, Iraklı Türk-
menlerin her şeyden önce Irak vatandaşı olduğunu ve "kendi toprakların-
da" kalıp müreffeh bir biçimde yaşamaları gerektiğini de vurguladı. Aynı

konuya değinen AK Partili bir milletvekili, Türk hükümetinin Türkmenlerin haklarını savunduğunu, ama bunun herhangi bir azınlık hakkı ya da özel siyasi bir hak olmadığını vurguladı. Türkiye onların “eşit haklara” sahip olmalarını istiyor.⁷² Bu vurguyu yapmak Türk politika yapıcıları için önemliydi, çünkü azınlık kavramına genelde karşıydılar ve sık sık, Türkiye’deki etnik gruplara başka hükümetlerden gelen her türlü yardımı reddederken Irak’taki etnik Türkleri desteklemekle eleştiriliyorlardı.

Ankara’nın Türkmenlerle ilişkiler konusunda dikkatli olmasının bir nedeni, bunların Ankara’nın 1990’lar boyunca ikili ilişkilerini normalleştirmeye çalıştığı Bağdat’ta endişe yaratmasıydı. Irak hükümeti Ankara ile Türkmenler arasındaki ilişkilerden kuşkuluyor ve Ankara’nın bu ilişkileri Musul’u tekrar işgal etmede gerekçe olarak kullanabileceğine inanıyordu.⁷³

Ankara insani yardımda bulunmanın yanı sıra Türkmenlerin siyasi nüfuzunu da arttırmaya çalıştı. Türkmenler 1996’da, Ankara süreci çerçevesindeki barış girişimlerinin parçası haline geldiler. Ankara süreci, Türkiye, ABD ve İngiltere tarafından, KDP ile KYB arasındaki çatışmalara son vermek için başlatılmıştı. Bu barış çabasının bir unsuru da, ateşkesi gözlemleyecek bir Barış İzleme Gücü (BİG) oluşturulmasıydı. BİG, Türkmenler ve Süryanilerden oluşuyor, lojistik ve eğitim ise Türkiye tarafından sağlanıyordu.⁷⁴ Aynı biçimde, 2000 yılı Kasım ayında Erbil’de bir Türkmen kongresi düzenlendiğinde, 46 yabancı gazetecinin kuzey Irak’a Türkiye’den giriş yapmasına izin verildi ki başka türlü kesinlikle izin alamazlardı.⁷⁵ Irak’ın 2003 Mart’ındaki işgalinden bu yana, Ankara, Türkmenlerin siyasi statüsünü savunmaya devam etmektedir. Meclis’in, ABD askerlerine ülke topraklarına girme izni veren tezkereyi reddettiği gün (1 Mart 2003’te), kuzey Irak’ta da Iraklı muhalif gruplar bir araya geldi. Bu muhalif gruplar arasında Türkmenlerin bulunmaması Türkiye’de sert eleştirilere yol açtı. Hatta Dışişleri Bakanlığı, bunu Meclis’in tezkereyi reddetmesinin nedenlerinden biri olarak gösteriyor.⁷⁶

Çoğu Türkmen’e göre Ankara bir yandan da onların sorunlarının hem Bağdat’ta, hem de uluslararası platformda gündeme getirilmesine yardımcı oldu. Ancak bazıları Türkiye’nin gerek KDP, gerek Bağdat karşı-

sında daha fazlasını yapmasının ve sesini yükseltmesinin mümkün olduğunu düşünüyordu.⁷⁷ Irak Türkmen cephesinin Ankara temsilcisi, görev süresi sırasında, Irak Türkmenlerinin Ankara sayesinde hayatta kalabildiğini söyledi. Ancak, aynı zamanda Ankara için KDP ve Bağdat ile iyi ilişkiler içinde olmanın çok önemli olduğunu ve Türkmenlerin Türkiye için pek fazla stratejik önemlerinin olmadığını da ekledi: “Bizim ne gücümüz var, ne yüksek bürokraside adamlarımız, ne de jeopolitik önemimiz.”⁷⁸

Irak Türkmen Cephesi (ITC), farklı Türkmen grupları ve partilerinden oluşan, Ankara ile yakın bağlar içinde çalışan bir üst örgüttür. Bu örgüt Türkiye'nin desteğiyle 1990'ların ortasında kuruldu.⁷⁹ ITC'yi eleştirenler, özellikle de Iraklı Kürtler, örgütün sadece Ankara'dan para yardımı almakla kalmayıp emir de aldığını ve Ankara tarafından kuzey Irak'taki çıkarlarını korumak için kullanıldığını iddia ederler.⁸⁰ ABD'nin, Türk ordusunun kuzey Irak'ta bulunmasına 2003'ten beri şiddetle karşı çıkmasının bir nedeni de, Türklerin Türkmenleri örgütlediği ve silahlandığı iddialarıdır.⁸¹

Türkmenler için Ankara ile yakın bağlar iki yüzü keskin bir kılıçtır. Evet, korunmaya ihtiyaçları vardır, ama Türkiye'nin peyki olarak yaftalandırılma riskiyle de karşı karşıyadırlar. Bu eleştirinin hedefinde olan da sadece ITC değil, tüm Türkmenlerdir. Çoğu Türkmen Türklerin desteğini takdir etse de, büyük çoğunluk Türkiye'nin Irak'a müdahale etmesini, hele de Türkmenleri koruma bahanesiyle hiç istememektedir.⁸² Bazı Türkmenler Türklerden yana iken, Kürt özyönetiminden memnunken birçoğu da Türkiye'nin müdahalesine karşıdır. Bağdat'ın 1991'de kuzey Irak üzerindeki kontrolünü yitirmesinden sonra, Türkmenler Saddam Hüseyin yönetiminde sahip olmadıkları haklara kavuştular. Artık kendi okulları ve kendi dillerinde eğitimleri, kendi televizyon ve radyo istasyonları, gazeteleri, siyasi partileri ve bir de kültür merkezleri vardı.⁸³ Bir BBC muhabiri, ABD öncülüğündeki işgalden hemen önce, Erbil'deki bir Türkmen semtinin sakinleri ve esnafıyla röportaj yaptı ve onlardan Türkiye'nin Irak'a müdahalesi konusundaki görüşlerini aldı; güvenilir bir anket yapma imkânı olmasa da, sonuçta, kuzey Irak'ta, Türk ordusunun gelip de kendilerini korumasını isteyen çok fazla Türkmen bulunmadığı yönünde güçlü bir izlenim edildi.⁸⁴ Irak'taki Türkmenler türdeş bir topluluk olmadığı gibi, tü-

mü, çoğunlukla Sünnilerden oluşan, ama aralarında laik Şiiilerin de bulunduğu Irak Türkmen Cephesi yanlısı da değildirler. Ancak çoğu Şii, Türkmen İslami Birliği'ni ya da diğer Irak Şii partilerini desteklemektedir.⁸⁵

Sonuç olarak Ankara'nın Türkmenlerin durumu ile ilgili endişelerinin birçok nedeni vardır. Bunlardan ilki, Türkiye'nin Bulgar veya Kıbrıs Türklerine verdiği destekte de görülen kültürel yakınlık duygusudur. Bu tür bir "etnik dayanışma" Türk'ün kim olduğu konusundaki etnik olmayan resmi açıklamaya aykırı olsa da, bir gerçektir. Diğer bir neden ise Ankara'nın Irak Türkmen Cephesi yoluyla kuzey Irak'ta nüfuz sahibi olup, Kürtlerin gücüne karşı bir denge kurmak istemesidir. Ve nihayet bir diğer neden de, Ankara'nın kuzey Irak'ta sadece Kürtler değil başka etnik grupların da var olduğunun altını çizmek istemesidir. Bu şekilde, genelde "etnik devletler" kavramında olduğu gibi, bir Kürt devleti fikrinin de temeli çürütülebilir. Ankara, Irak'ın etnik kökene dayanan alt devletlere bölünmesi girişimlerine karşı elinden geleni yapma niyetindedir; kuzey Irak'ın etnik açıdan karışık olduğunu vurgulamak bu yüzden bu kadar önemlidir.

ANKARA'NIN IRAK'IN GELECEĞİNE DAİR GÖRÜŞLERİ

Kürt özyönetiminin geçici olduğu yolundaki 2003 öncesi ısrar, bu özyönetimin yerine daha sonra neyin geleceği sorusunu cevaplamaktan kaçınıyordu. Baas rejimi yıkılmadan ve Irak'ın yeniden yapılanması başlamadan önceki Kürt özyönetimi döneminde, Ankara Irak'ın geleceğinin Iraklıların elinde olduğunu ve başka kimsenin bu kararlara karışamayacağını vurgulamıştı. Aynı zamanda Ankara'nın tercihlerinin olduğu ve kabul edebileceklerinin bir sınırının bulunduğu da belliydi. Irak'ın toprak bütünlüğünün ve siyasi birliğinin korunması, Ankara'nın politikasının temel taşıydı. Irak'ın geleceğinin Iraklıların elinde olduğunu vurgularken, Ankara'nın asıl söylemek istediği, Irak'ın geleceğinin tüm Irak nüfusunun elinde olduğu ve hiçbir topluluğun Irak devletinin yapısı hakkında tek başına kararlar vermeye kalkışmaması gerektiğiydi. Bunun, Ankara'nın bakışına göre, Kürtlerin Irak'tan ayrılma hakkına sahip olmadıkları anlamına geldiği belliydi, ama aynı zamanda, üniter bir devlette tüm kararların çoğunluk ilkesine göre alınması, tüm yurttaşların eşit haklara sahip olması ve özel hak-

lara sahip azınlıklar kavramının reddedilmesi biçimindeki Türk devlet ideolojisinin de bir yansımasıydı.

Bununla birlikte, Türk dış politika yapıcılarını her ne kadar federasyon yerine üniter devlet yapısını tercih etseler de, bu konuda karar verme haklarının olmadığını da vurguladılar: “Bu konuda kimse söz sahibi değildir, çünkü konu Irak’ın iç meselesidir. Siyasi sistemi değiştireceklerse, krallığı mı yoksa federal sistemi mi seçecekleri onların sorunudur.”⁸⁶ Irak nüfusunun karar vereceği siyasi sistemin kabul edilmesinde bir tek sınırlama vardı: devletin iki ya da daha fazla bağımsız devlete bölünmesi kabul edilemezdi. “Bu bir siyasi sistem değildir. Bu ayrılmadır. [...] Biz buna kesinlikle karşıyız.”⁸⁷

Dışişleri Bakanlığı’nın tutumu, federatif devlet kurma kararı tüm Iraklılar tarafından alındığı ve bir grubun tek yanlı bir hareketi olmadığı sürece, Türkiye’nin bu federasyona itirazı olmayacağı yönündeydi.⁸⁸ Ancak Bakanlık Ankara’nın Irak’ın geleceğini belirlememesi gerektiğini kabul ediyordu, ama “dostça-tavsiyelerde” bulunmaktan da vazgeçmiyordu:

Bizce etnik ve dini hatlara göre belirlenen bir yönetim yapısı iyi bir fikir değildir, çünkü bu ayrılıkçı ve merkezkaç hareketleri güçlendirip uzun dönemde ülkenin parçalanmasına yol açabilir.⁸⁹

Dışişleri Bakanlığı Irak konusundaki dış politika formülünde Türk devlet ideolojisini pekiştirmektedir. İçerideki merkezkaç güçlere ilişkin kaygılar dış politikada da görülür. Ankara, Irak’ta etnik temelli bir federasyondan korkarken, Türk dış politikasının bir başka temel ilkesini, yani komşu ülkelerin içişlerine karışmamayı da savunmak zorunda kalmıştır. Bunun sonucunda, bir yandan Irak’ın egemenliğine sembolik ve sözlü olarak saygısını belirtirken, aynı zamanda nüfuz kurmaya yönelik çeşitli politiklardan yapılmış bir terkip de uygulamıştır.

İÇ SAHNEDEKİ DİĞER AKTÖRLER

Resmi dış politikanın muarızları da vardır ve başoyuncular, yani Dışişleri Bakanlığı ve ordu, sahnedeki yegâne oyuncular değildir. 1990’ların

ilk yıllarında Turgut Özal bazı açılardan geleneksel dış politika yolundan ayrıldı. İçeride Kürt meselesine çok daha açık yaklaşmasının yanı sıra, kuzey Irak'ta da aktif rol alınmasını savundu. Daha önce belirtildiği gibi, Iraklı Kürtlerle resmi ilişkiler kurdu ki bu hareket, özellikle ordu içinde tepki yarattı.⁹⁰ O zamana dek komşu ülkelerdeki Kürtlerle temas tabu sayılmıştı. Oysa Özal Türkiye'nin kuzey Irak'ta olup bitenler üzerinde daha fazla kontrolü olmasını hedefliyor ve Iraklı Kürt partilerinden düşman yaratmak istemiyordu: "Onları mümkün olduğunca etkimiz altında tutmalı, hatta onların garantörü rolünü üstlenmeye çalışmalıyız."⁹¹ Turgut Özal, orduya ve Dışişleri'ne danışmadan, hatta haber vermeden dış politika yapmakla da suçlandı. Söylendiğine göre, iki ay içinde üç kademli bürokrat, savunma bakanı, dışişleri bakanı ve genelkurmay başkanı, Özal'ın liderlik tarzı ve Körfez krizindeki kişisel tavrı yüzünden istifa etti.⁹² Ancak Özal'ın yöntemleri sıra dışı olsa da, hedeflerinin tamamen geleneksel olduğu da iddia edildi. Görüldüğü kadarıyla Iraklı Kürtlerle yakın bağlantılar, Iraklı Kürtleri yanına çekmeyi, bağımsız bir devlet kurmamaya ikna etmeyi ve PKK'yı yalnızlaştırmayı hedefleyen bir stratejinin parçasıydı.⁹³

Bazı sağcı Türk milliyetçileri, Musul ve Kerkük'ün Türkiye'den haksız yere alındığını öne sürmekte ve buraların kaybedilmiş olmasını kabullenmemektedir. Türkiye'nin önde gelen düşünce kuruluşlarından birinin başında bulunan bir Türk yetkili, (işgalden önce) Türkiye'nin, kendilerini savunmalarına yardım etmek üzere kuzeydeki Türkmenlere askeri destek vermesi gerektiğini ortaya attı. Aynı kişi Türk ordusunun bir güvenlik bölgesi yaratması ve uzun süre Irak'ta kalmasına izin verilmesi gerektiğini de savundu, çünkü PKK'yı yok etmenin tek yolu "Türk ordusunun kuzey Irak'ta yürüteceği sebatkâr ve uzun süreli bir savaştır."⁹⁴ Belli başlı partilere mensup siyasetçilerin de bazen irredantist eğilimler sergilediği oldu. Cumhurbaşkanı Demirel, Cumhurbaşkanı Özal ve Başbakan Ecevit, Musul'un 1920'lerde Türkiye'ye bırakılmamasına içerleyerek Türkiye'nin kuzey Irak sınırını boyunca bir güvenlik şeridi oluşturma hakkına sahip olduğunu ya da sınırın gözden geçirilmesi gerektiğini ifade ettiler.⁹⁵ Dışişleri bakanlığı, ordu ve birbirini izleyen hükümetler, geleneksel Kemalist dış politikanın ilke ve hedeflerine bağlı kalmayı sürdürdü.

Irak'ın 2003'teki işgali ve Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesi, toprak statükosunun değişme riskini de beraberinde getirdi ve Irak'ın parçalanmasına belirli bir olasılık kazandırdı. Türkiye'nin İslami eğilimli AK Parti tarafından yönetiliyor olması, ülkenin dış politikasında muhtemel bir istikamet değişikliğine dair bazı spekülasyonlara yol açtı. Yeni hükümetin Ortadoğu'da daha aktif bir rol oynamak ve Müslüman komşularıyla daha yakın bağlar kurmak isteyeceği görüşünde olanlar çıktı. Türkiye'nin 2003'ten bu yana kuzey Irak'a yönelik politikasının değişip değişmeyeceği ise bir sonraki bölümde tartışılacak.

İŞGALDEN SONRA

Irak'ın 2003'teki işgaliyle birlikte, Türk dış politika yapıcılarının manevra koşulları muazzam bir biçimde değişti. Öncelikle Irak devleti ve onun siyasi yapısı büyük bir değişime uğradı. Bu, Kürt özyönetiminin her yöne, yani merkezi bir Irak devletiyle tam olarak bütünleşmeden, tam bağımsızlığa veya bu iki uç arasında bir yere doğru da ilerleyebileceği anlamına geliyordu. İkincisi, 2002 Kasım'ında yapılan seçimlerde Recep Tayyip Erdoğan'ın Adalet ve Kalkınma Partisi meclisteki sandalyelerin neredeyse üçte ikisini alarak bir tek parti iktidarı kurdu. Yani, Türkiye İslami kökenli bir parti tarafından yönetiliyor ve bu da geleneksel laik sivil ve askeri seçkinler arasında büyük bir endişe yaratıyordu. Bu bölümün amacı, Irak'ta 2003'teki işgalden sonra yaşanan gelişmeleri ve Ankara'nın bu olaylara tepkilerini incelemektir. Ele alınacak temel konular, Türkiye'nin dış politikasının 2003 Mart'ından sonra, 1991-2003 dönemine göre değişip değişmediğiyle Türk dış politika yapıcılarının değişen bir siyasi bağlamda, bir yandan devlet kimliğini savunurken, bir yandan da devlet çıkarlarını koruma biçimindeki ikili görevlerini nasıl yerine getirdikleridir.

ABD ve İngiltere Bağdat'taki rejimi devirip yeni ve demokratik bir ülke yaratma iddiasıyla Irak'a girdiklerinde, Kürt özyönetimi 12. yılını doldurmuştu. Ankara'nın işgali memnuniyetle karşılaması beklenebilirdi, çünkü Türk dış politika yapıcıları özyönetim durumunun geçici olduğunu ve Irak'ın bu topraklardaki kontrolünün tekrar sağlanması gerektiğini her zaman vurgulamaya özen göstermişlerdi. 2003 Mart'ına kadar zaman Ankara'nın aleyhine işledi. Türk yetkililerin geçici olduğu konusunda ısrar ettikleri yönetim gitgide pekişiyordu. Irak'ın kuzeyindeki Kürtler arasında, merkezi yönetim çekildikten sonra okula giden ve Arapça bile öğrenmemiş olan yeni kuşak, bölgedeki Kürtlerin çoğu gibi tekrar Irak'ın parçası olma gibi bir fikir beslemiyordu.

İşgal, Kürt özyönetiminin giderek artan pekişme sürecine son verip Irak'ın egemenliğinin yeniden kurulması için bir fırsat gibi görünüyordu.

Ancak Türkiye işgalden yana değildi. Ankara, savaş patlak vermeden önce, işgalin önüne geçebilmek için, silah denetimlerine izin vermesi ve BM ile işbirliği yapması konusunda Bağdat'a baskı yaptı. Dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Mart ayı başında "barışçı bir çözüm arayışı içinde her çareyi denediğini" söyledi.¹ Ankara'nın tavrının temel nedeni, savaşın Iraklı Kürtleri Irak'tan tamamen kopup Musul ve Kerkük'teki petrol yataklarını kontrol altına alarak bağımsızlıklarını ilan etmeye cesaretlendirmesinden duyduğu korkuydu. Ayrıca yeni bir göçmen dalgası ve siyasi kargaşa konusunda da endişeler vardı. Bunun yanı sıra kamuoyu da savaşa kesin olarak karşıydı. Anketler nüfusun yüzde 90'ından fazlasının işgale karşı olduğunu ortaya koyuyordu. Pek çok Türk, komşu bir Müslüman ülkeye karşı bir savaşa itiraz ediyor ve Saddam Hüseyin'in kimyasal ve biyolojik silahlarla Türkiye'den intikam almasından endişe ediyordu.

ABD ve İngiltere, savaş yetkisi alacakları bir BM kararı çıkarmasalar da, Washington Irak'a Türkiye'den bir kuzey cephesi açmayı ümit ediyor, hatta bu yönde somut izin planları yapıyordu. Ancak Türk hükümetinin, ABD'ye 60 bin askerini, 225 savaş uçağını ve 65 helikopterini Türkiye topraklarında konuşlandırma izni verilmesi yönünde hazırladığı tezkere, Meclis'te kıl payı farkla reddedildi.² Türkiye'nin Amerikan askerlerine geçiş izni vermeyi reddetmesiyle Irak'ın geleceği konusunda herhangi bir söz sahibi olma fırsatını kaçırdığından endişelenen birçok Türk, bu kararı riskli buluyordu. Reddedilen tezkere, milyarlarca dolarlık bir yardım paketinin yanı sıra, Türkiye'nin bağımsız bir Kürt devletini ve oluşabilecek bir göçmen aknını önlemek üzere kuzey Irak'a önemli sayıda asker göndermesine de olanak tanıyordu.³ Washington, tezkere geçmeden Türkiye'nin sınır ötesine asker göndermesine müsamaha göstermezdi. Türkiye, Irak'ta işgal sonrasında olacaklarla yakından ilgilendiğinden, olur da en kötü senaryo gerçekleşir, yani Kürtler Musul ve Kerkük'ü ele geçirip bağımsızlıklarını ilan ederlerse diye bölgede asker bulundurmaya büyük önem atfediyordu. 1990'lar boyunca ABD Türkiye'nin Irak'ın kuzeyindeki büyük çaplı askeri operasyonlarını görmezden gelmişti.⁴ Ancak bazıları savaş çıkacak olursa Türkiye'nin, ABD'nin izni olsun ya da olmasın kuzey Irak'a müdahale edeceğini iddia ediyordu.⁵

Hükümet tezkeresi Meclis'te 1 Mart 2003'te, işgalden yirmi gün önce reddedildi. Tezkere lehine 264, aleyhine 250, çekimsiz olarak da 19 oy kullanılmıştı, ancak tezkerenin kabulü için mutlak çoğunluk gerekiyordu.⁶ Meclisin neredeyse üçte ikisi iktidardaki AKP'ye ait olsa da, hükümetin tezkereyi geçirmek için baskı yapma imkânı kısıtlıydı. Bu da AK Parti'ye oy verenlerin apayrı gruplardan oluşması, yani kimilerinin parti liderliğinin ılımlı İslam görüşüne sahipken, kimilerinin daha dindar ve tutucu, kimilerinin de AKP'ye sadece merkez partilerine ve bu partilerin yolsuzlukla mücadele konusundaki başarısızlıklarına protesto olarak oy vermiş olmasıyla açıklanmaktadır. ABD'yi desteklemenin getireceği avantajlar ile Türk kamuoyundaki yoğun itirazlar arasında sıkışıp kalan hükümet, oylamadan önce, kendi milletvekillerini ikna etmek konusunda garanti veremeyeceğini Washington'a tekrar tekrar iletmişti.⁷ Yurt içinde pek çok kişi meclisteki ret kararını Türk demokrasisinin zaferi olarak karşıladı, çünkü halkın iradesini yansıtıyordu. Hemen her örgüt, özellikle de AK Parti seçmenlerinin büyük kısmını oluşturan daha İslami olanlar savaşa karşıydı.⁸

Yurt dışında ise ret kararı ABD ile ilişkileri zora soktu ve savaş hazırlıklarını daha karmaşık hale getirdi. ABD savaş gemileri Türk sahillerinin açıklarında beklerken, ABD kuzey cephesi seçeneğinden cayıp caymamak konusunda karar vermek zorundaydı.⁹ Meclis kararından birkaç gün sonra, AKP'nin ABD askerlerinin konuşlandırılması için yeni bir hamle yapmayı planladığı haberleri yayıldı. Eğer savaş kaçınılmazsa, bazı analistlere göre Türkiye'nin kuzey Irak'a girme şansını kaçırmamak için işbirliği yapması daha makul olacaktı.¹⁰ Genelkurmay Başkanı, 5 Mart'ta ordunun, hükümetin ABD ordusuna Irak'ı Türkiye'den vurma izni verilmesi gerektiği yönündeki görüşüne katıldığını açıkladı.¹¹ Türkiye'nin, ABD'nin destek talebini reddetmekle kaybedecek çok şeyi olduğu gitgide daha aşikâr hale geliyordu. Eğer savaş her halükarda yaşanacaksa, Türkiye'nin bu tavrı, savaşın getireceği tüm ekonomik kayıpları sineye çekip, ABD'nin sunduğu yardım paketinden de yoksun kalmak anlamına geliyordu. Türk askerlerinin kuzey Irak'a girip en önemli görülen ulusal çıkarları koruması, yani bağımsız Kürt devletini ve potansiyel bir göçmen dalgasını önlemesi ve Türkmenleri koruması çok zor olacaktı. Mustafa Kibaroğlu'na göre, Türk gü-

venlik erkânı, daha meclisteki ilk oylama yapılırken, Ankara'ya olabilecek en iyi teklifin yapılmış olduğu görüşündeydi:

Türkiye topraklarını ABD askerlerine açmakla “koalisyon güçlerinin” aktif bir üyesi olacak ve Irak'ın geleceğinin belirleneceği masaya oturma hakkı kazanacaktı. Bu durumda kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devleti kurulmasına yol açacak gelişmeleri önleme gücü olacak, ayrıca Türkmenler için uygun bir temsil hakkı da kazanabilecekti. Üstelik diğer kredilerin yanı sıra önerilen 6 milyar dolar da ekonomiyi harekete geçirecekti.¹²

Türk ve Amerikalı diplomatlar arasındaki müzakerelerde, Türk tarafı ekonomik yardım konusunda yazılı taahhüt ve Iraklı Kürtlerin kendi devletlerini kurmalarına izin verilmeyeceği yönünde garanti istemişti.¹³ ABD hükümeti bağımsız Kürt devletine karşı olduğunu pek çok kez dile getirmiş olsa da Ankara Washington'un niyetleri konusunda hâlâ şüpheliydi.¹⁴ Hükümet bu şüphelere rağmen harekete geçmeye hazırdı, ancak iltidardaki AK Parti'nin pek çok milletvekili buna hazır değildi. Irak'ın toprak bütünlüğü, PKK'nın ortadan kaldırılması, kuzey Irak'ın statüsü ve Türkmenlerin durumu gibi Türkiye için hayati önemi olan konuların ABD tarafından yeterince dikkate alınacağına inanmıyorlardı. ABD'nin Türk hükümetiyle yazılı bir anlaşma yapmaya yanaşmaması milletvekillerini daha da kuşkulandırdı. Anlaşmanın her maddesinin yazılı olmasını istiyorlardı.¹⁵ ABD ise Türkiye'nin tek yanlı olarak kendi askerlerini kuzey Irak'a göndermesi durumunda olacaldar konusunda endişeliydi. Türkiye, orada bir Kürt devleti kurulmasının *casus belli* [savaş nedeni] olarak görüleceğini pek çok kez açıklamıştı.¹⁶

Mart ortalarına gelindiğinde, Türkiye, Irak sınırı boyunca tank, cephane ve binlerce asker yağmış ve tüm sınır bölgesini gazetecilere yasak olan bir askeri bölge ilan etmiş bulunuyordu.¹⁷ Ankara, Irak'tan gelmesi muhtemel göçmen dalgasının önünü kesmek ve ülke savaş sırasında bölünecek olursa Iraklı Kürtlerin Irak'tan kopmalarını önlemek için bölgeye asker gönderme niyetini açıkladı.¹⁸ Ankara hem ABD'ye, hem de KDP ve KYB li-

derlerine askerlerinin sadece insani yardım amaçlı bulunacağını taahhüt ettiyse de, bu planlar Türkiye ile Kürt yönetimi arasında gerginliğe yol açtı. Türkiye Iraklı Kürtlerin kendi devletlerini kurmalarından korkarken, Iraklı Kürtler de Türkiye'nin savaş durumundan faydalanıp kuzey Irak'ı işgal ederek bölgesel yönetimi ortadan kaldırmamasından ve Kürt özyönetimine zarar vermesinden korkuyordu. Iraklı Kürt liderler, Irak'ta Türk askerini kabul etmeyeceklerini ve Amerikalıları kurtarıcı olarak görseler de Türkleri işgalci olarak görececeklerini açıkladı. Türkiye'nin askeri müdahale planlarına karşı kuzey Irak'ta büyük gösteriler yapıldı, Türk bayrakları yakıldı ve Türkiye karşıtı sert açıklamalar yapıldı.¹⁹ ABD de Türk askerleri Irak'a girerse Türklerle Kürtler arasında çatışma çıkması ve savaş içinde savaş yaşanmasından korkuyordu. Tekyanlı bir Türk harekâtı, İran gibi komşu ülkelerce de provokasyon olarak görülebilirdi; böyle bir senaryoda ABD askerleri daha geniş bir bölgesel çatışmanın ortasında kalmış olacaktı.²⁰

Savaş hazırlıklarıyla birlikte, Türk hükümetinin ABD askerlerinin konuşlandırılmasıyla ilgili yeni bir tezkere verme ihtimali ve bunun zamanı konusunda spekülasyonlar da hızlandı. Savaş başlamadan, yeni bir oylamaya zaman kalıp kalmadığı konusunu da tartışılıyordu. ABD, Türkiye'nin karar vermesini beklerken, Mart ortalarında ABD'nin on savaş gemisini Akdeniz'den, füzelerin Türkiye üzerinden geçmeden fırlatılabileceği Kızıldeniz'e doğru yola çıkardığı haberleri geldi.²¹ Aynı anda Türkiye de tavrını sertleştiriyor ve ABD'nin, Türk meclisinin onayını almaksızın Türk hava sahasını bile kullanamayacağını bildiriyordu. Bu, Türkiye'nin güneyindeki İncirlik hava üssünde bulunan savaş uçaklarını kullanmayı planlayan ABD'yi zora soktu. ABD, ayrıca, eğer Türkiye Amerikan askerlerini topraklarında istemezse, onları uçakla doğrudan kuzey Irak'a götürmeyi de planlamıştı.²²

Sonunda 20 Mart günü savaş başladığında meclise sunulan yeni tezkere, artık ABD askerlerinin konuşlandırılmasıyla değil sadece hava sahasının kullanımıyla ilgiliydi. Meclis'in bu tezkereyi kabul etmesiyle bombardıman uçaklarının uçuşlarına ve kuzey Irak'a Özel Kuvvetler indirmesine izin çıkmış oldu. Türkiye'nin hava sahasını ABD savaş uçaklarına açtığı gün, 1000 Türk askeri de sınırı geçerek Irak'a girdi. ABD "çok hafif",

İngiltere de “sınır politikası operasyonlarına uygun” diye tanımlayarak bu hamleyi kabul etti.²³ Ankara daha sonra da operasyonlar yapma ihtimali olduğunu belirtse de, bu sınırlı sayıda asker hariç Türk birlikleri kuzey Irak’a girmedi. Ankara, Kürtlerin, ABD ordusuna sadık ve hevesli yardımları karşılığında petrol yataklarından pay almak istemeleri ihtimali konusunda endişeliydi.

Hem .KDP, hem de KYB, ABD ile işbirliği yapmaya ve destek vermeye istekliydi. Mart sonu ve Nisan başında, ABD ordusunun komutasındaki peşmergeler, 1991’den beri Kürt yönetimindeki bölgeyi Bağdat’ın kontrolündeki bölgeden ayıran sınırı geçip Kerkük’e yaklaştı.²⁴ ABD, Türkiye’nin Irak’a girmek için meşru bir nedeni olmadığı ve bunu ancak gerekli olduğu zaman, ya bir göçmen dalgasını durdurmak için ya da Türkiye’ye karşı ciddi güvenlik tehditleri ortaya çıkarsa haklı görülebileceğini söylemeye devam etti.²⁵ Beyaz Saray’ın Irak muhalefet grupları nezdindeki özel temsilcisi Türkiye’yi ziyaret edip Ankara’yı kuzey Irak’a girmemeye ikna etmeye çalıştı ve Türk yetkililere Kürtlerin Kerkük’ü tek yanlı olarak ele geçirmeyecekleri konusunda güvence verdi.²⁶ Kürt peşmergeler 2003 Nisan ayı başında küçük bir grup ABD özel kuvvet askeriyle birlikte ve ABD savaş uçaklarının desteğinde Kerkük ve Musul’a girince Ankara’nın endişeleri arttı.²⁷ Pek çok Iraklı Kürt, Kerkük’ü Kürt vatanının bir parçası olarak görüyor ve Saddam Hüseyin’in, Kerkük ve çevresindeki Kürtleri boşaltıp yerlerine Arapları yerleştirdiği Araplaştırma programı yüzünden terk etmek zorunda kaldıkları evlerine geri dönme hayalleri kuruyordu.

Kerkük ve Musul’un ele geçirilmesiyle Türk medyası sokaklarda kutlama yapan zafer sarhoşu Kürtlerin görüntüleriyle doldu ve hükümet, Türkiye’nin bu kentleri Kürtlerin ele geçirmesini kabul etmeyeceğini yineledi. ABD Ankara’ya kentlerin Kürt kontrolünde kalmayacağı konusunda güvence verdi ve Türkiye’ye, Kürt peşmergelerin daha çok Amerikan askeri geldiği anda Kerkük ve Musul’u terk edeceğinden emin olması için askeri gözlemci göndermesini teklif etti.²⁸ ABD askerlerinin birkaç gün içinde Musul ve Kerkük’e girmeye başlamasıyla Ankara rahat bir nefes aldı ve Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, o an itibariyle kuzey Irak’a girmek için bir neden olmadığını açıkladı.²⁹

Meclisin ABD askerlerinin Türkiye topraklarına konuşlanmasını reddetmesinden beri soğuk rüzgârların estiği Türk-Amerikan ilişkileri, Amerikan ordusunun, 2003 Temmuz’unda, kuzey Irak’taki Süleymaniye’de 11 Türk irtibat subayını ve 19 Irak Türkmen cephesi üyesini tutuklamasıyla daha da gerildi. Subaylar Kerkük’ün Kürt Belediye başkanını öldürmeyi planlamakla suçlanıyor, Türkiye ise suçlamayı reddediyordu.³⁰ Uzun süredir kendini ABD’nin sadık bir müttefiki olarak gören bir ülkede bu olay ciddi tepkilere neden oldu. Subaylar tutuklanmalarından iki gün sonra serbest bırakıldı. Bu Türkiye’de bazı kişiler tarafından ABD’nin Türk ordusunu kuzey Irak’ta istemediğinin işareti olarak yorumlandı. Siyaset yorumcusu Mehmet Ali Birand, bu tür bir olayın beklendiğini, çünkü Amerikalı yetkililerin aylardır Irak’ta Türkiye’nin varlığına gerek olmadığını söylediğini belirtti.³¹ Belli ki ABD, Türk ordusunun kuzey Irak’taki hareketlerinden ve özellikle Türkmenlerle ilişkilerinden şüpheleniyordu.

Bu olaydan sonra Irak’ın kuzeyindeki Türk kuvvetlerinin varlığı daha da sınırlandı. Washington’un “terörle mücadele” konusundaki bütün çalılımlı açıklamalara rağmen, Iraklı Kürtlerin ve ABD’nin PKK’ya karşı savaşmaya ya da örgütü silahsızlandırmaya niyetli olmadığını Ankara’nın hazmetmesi zordu. Ankara, ABD’nin Türkiye’nin “terörle mücadelesini” desteklemektense, Iraklı Kürtlerin, PKK’nın Irak’taki varlığına siyasi bir çözüm bulunması biçimindeki tercihiyle ilgilendiğinden şüpheleniyordu. Kürtler, PKK’lıların dağları terk edip Türkiye’de hayatlarına devam edebilmeleri için genel af çıkarılması gerektiğine inanıyordu.³² TBMM, 2003 Temmuz’unda PKK’lılar için geçici bir pişmanlık ve af yasa-sı çıkardı. Ancak bu yasa sadece Türk güvenlik güçlerini, polisleri ve diğer yetkilileri öldürmemiş olanlar için geçerliydi. Şubat 2004’te süresi dolana kadar 650 civarında PKK üyesi yasadan yararlandı, ancak çoğu teslim olmadı.³³ PKK’nın Irak’taki varlığı Washington ile Ankara arasında sorun olmaya devam etti. PKK 2004’te, 1999’da ilan ettiği ateşkese son verdi ve o dönemden beri aralıklarla çatışmalar yaşandı. 2006’nın bahar aylarında Türk medya organları, Güneydoğu’ya, mevcut 250 bin askere ek olarak kuzey Irak’tan sızan PKK militanlarını durdurmaya yönelik 40 bin kadar askerin daha gönderileceğini duyurdu. Ankara Irak’ta

3000 ila 4000 PKK'lı bulunduğunu söyleyerek ABD'den "somut destek" talebinde bulundu.³⁴

2003 yazında Irak'a Türk barış gücünün gönderilmesi tartışması yaşandı. ABD ordusunun takviyeye ihtiyacı vardı ve pek çok durumda olduğu gibi, Müslüman bir ülke olarak Türkiye'nin sembolik ve stratejik öneminin, Irak'ın işgalinin bir Batı istilası olmadığı tezinde işe yarayacağı düşünülüyordu. Türkiye içinse bu, işbirliğine istekli olduğunu göstererek ABD ile ilişkilerini düzeltmek ve Irak'ın siyasi ve ekonomik yeniden yapılandırılmasında söz sahibi olmak için bir fırsattı. Ekim ayında meclis asker gönderme kararı aldı, ama bu karar alınır alınmaz Türk askerlerinin Irak'ta istenmediği anlaşıldı. Irak Hükümet Konseyi, Türkiye'nin ya da herhangi başka bir komşu ülkenin asker göndermesine kesinlikle karşıydı. Bu tepki karşısında Türk hükümeti, Irak halkından bir davet gelmedikçe barış gücü göndermeyeceğini açıkladı.³⁵ En sert tepkiyi Iraklı Kürtler gösterdi. KDP lideri Barzani, Türkiye asker gönderecek olursa Konsey'den çekilme tehdidinde bile bulundu.³⁶

2005 Ocak ayında Irak'ta Geçici Ulusal Meclis üyelerinin belirlenmesi için seçim yapıldı. Seçim sonuçları karşılıklı düşmanlıklarının üstesinden gelip ortak bir listeye seçime katılan Kürtler için büyük bir zafer oldu. Kürt bölgesindeki seçmenlerin neredeyse yüzde 85'inden oy aldılar; bu ülkenin geri kalan kısmından aldıkları desteğin çok üstündeydi. Irak Kürdistanı'ndaki başlıca parti ve örgütleri kapsayan Kürdistan İttifakı Listesi Irak meclisindeki 275 sandalyenin 75'ini aldı.³⁷ Buna karşılık Sünni Arapları temsil eden partiler meclise ancak 17 temsilci sokabildiler.³⁸ Sünnilerin çoğu, dini liderlerin seçimleri boykot çağrılarına uydukları ya da direnişçilerin tehditlerinden korktukları için seçimlere katılmadı. Bu yüzden nüfusun yüzde 15 ila 20'sini oluşturan Kürtler, Irak meclisindeki sandalyelerin yüzde 27'sini alırken, Kürtlerle aynı orana sahip Sünni Arap azınlık sandalyelerin sadece yüzde 6'sını aldı. Genel seçimle aynı zamanda yapılan Kerkük Vilayet seçimlerinde de Kürtler tüm sandalyelerin yüzde 60 kadarını oluşturan 26 sandalyeyi alırken, Türkmenler 9, Sünni Araplar 6 sandalye kazanabildi. Elbette bu sonuçlar Kürtlerin kenti kontrol etme hırsını iyice arttırdı.³⁹

Ankara seçim sonuçlarına sevinmedi. Dışişleri Bakanlığı seçim sürecine müdahale edildiğini öne sürdü. Bu yüzden Geçici Meclis "Irak top-

lumunun çeşitli kesimlerinin gerçek oranlarını yansıtmayacaktı.”⁴⁰ Bir Türk yetkiliye göre pek çok Türkmen seçmenin oy vermesi engellenmişti. Türkmenler sandıklarına yaklaşılmamış ve Türkmen oylarının atıldığı seçim sandıkları çalınmıştı. Dışişleri Bakanlığı seçim sonuçlarının özellikle Kerkük’te saptırıldığını belirtti. Bu düzensizliklere rağmen Ankara Irak’taki seçimlerin ve siyasi sürecin devam etmesi gerektiği kanısındaydı, çünkü başka herhangi bir alternatif daha da zararlı olacaktı. Bu yüzden Ankara, eleştirmekle birlikte seçimleri destekleme kararı aldı.⁴¹

Ankara’nın Irak’taki siyasi dönüşüm sürecini desteklemeyi tercih etmesinin, açıktır ki çeşitli nedenleri vardı. Eğer bu süreç başarısızlığa uğrayacak olursa, istikrarsızlık ve çatışmalar yaşanması ve Kürtlerin Irak’ın yeniden yapılandırılması sürecinden çekilmesi riski doğabilirdi. Ankara, Kürtlerin Irak ulusal siyasetine katılması konusunda gösterdiği ısrara paralel olarak, Celal Talabani’nin 2005 Nisan ayında Irak cumhurbaşkanlığına seçilmesini de olumlu karşıladı, ama Barzani’nin aynı yılın Haziran ayında Kürt Ulusal Meclisi tarafından Kürt bölgesine başkan seçilmesine aynı gözle bakmadı. Türk Dışişleri Bakanlığı’nın bir sözcüsü Barzani’nin seçilmesinin önemsiz olduğu, Kürt bölgesine başkan seçmenin fazla anlam taşımadığını, zira Irak’ın anayasasına ve yönetim sistemine henüz karar verilmediğini açıkladı.⁴²

Kürtlerin Irak seçimlerindeki zaferi Ankara için hem güven verici, hem de tedirgin ediciydi. Ankara bir yandan Kürtlerin merkezi düzeyde Irak siyasetine katılmalarına her zaman destek oluyordu. Kürtlerin kazanımları onların ulusal siyasi sürece katılmalarını da teşvik edecekti. Bu yüzden seçim sonuçları sayesinde Ankara’nın Kürtleri Irak’a bağlama hedefinin başanya ulaşması daha olası görünüyordu. Öte yandan Kürtlerin seçim zaferi sayesinde elde ettikleri güç, Ankara’nın, Türkiye’nin güvenliği açısından zararlı bulunduğu, geniş bir federal sistem ya da Kerkük’ün Kürtlerin kontrolüne geçmesi gibi sonuçlar doğurabilirdi.

KÜRT EMELLERİ VE TÜRK HASSASİYETLERİ

Irak’ın işgalinden sonra Türkiye’nin en büyük endişelerinden biri, Iraklı Kürtlerin ABD’nin bölgedeki en yakın müttefiki rolünü devralmala-

n ihtimaliydi. Türkiye savaşa karşı çıkarken, Kürtlerin ABD'ye canla başla destek olmuş olması da bu endişeyi arttıyordu. Eski Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, bir Türk gazetesinde yayınlanan röportajında, kuzey Irak'ta bağımsız bir Kürt devleti kurulacağına inanmadığını, ancak "ABD'nin onlara (Iraklı Kürtlere) bir şey vermek zorunda olduğunu, çünkü Türkiye'den kuzey cephesi açamadıklarından Musul ve Kerkük'ü işgal ederken peşmergeleri kullanmak zorunda kaldıklarını" belirtiyordu.⁴³ Gerçekten de Türkiye'de ABD'nin artık Kürtlerin tarafını tuttuğu ve bunun Türkiye için zararlı sonuçlanacağına dair yaygın bir kanı vardı. Amerikalıların "Kürt isteklerine karşı hassas" olduğu düşünülüyor,⁴⁴ ABD yönetiminin "Kürtlere büyük önem verdiği" söyleniyordu.⁴⁵ Kürtler de Türk ordusunu Irak'ta istemediklerinden, ABD ile Kürtler arasındaki dolaysız ve yakın ilişkilerin Türkiye'nin çıkarlarını koruyamamasına yol açabileceği farz ediliyordu. Türkiye, birden bire "ABD tarafından [...] güvenliği için hayati derece önemli gördüğü bir coğrafi bölgede askeri inisiyatif alma hakkından yoksun bırakılmıştı."⁴⁶ Aslında Ankara ABD'nin kuzey Irak'la ilgili planlarından ve Amerikalıların içten içe bir Kürt devleti kurmayı tasarladığından her zaman şüphelenmişti. İşgalden sonra Amerika'nın Kürtleri özerklik ve daha fazla toprak talebinden caydırmak için yeterince çaba harcamadığı da söylenmişti.⁴⁷ ABD Irak'ın bölünmesine ve bağımsız bir Kürt devlete karşı olduğunu ifade etse de, Türkiye'de Irak'taki şiddet devam ederse Washington'un politikasını değiştirebileceğine dair endişeler vardı. Ayrıca Washington'un Kürtleri memnun tutmak için, tüm Türk askerlerinin kuzey Irak'ı terk etmesini talep edeceğine, ABD ordusu ve peşmergelerin PKK eylemlerini sona erdirmek için yeterince çaba harcamayacaklarına dair kaygılar da mevcuttu.⁴⁸

Bağdat'ta siyasi yeniden yapılanma süreci başladığından beri, Kürtler gelecekteki Irak'ta ne kadar özerkliğe sahip olacaklarına dair yoğun müzakereler içindeler. Kürt liderler birleşik bir Irak'ın parçası olarak kalmak istediklerini tekrar tekrar ifade ederek ülkenin siyasi geleceği için ortak çözüm arayışlarına katkıda bulunuyorlar. Mesele, Kürtlerin uzlaşmaya ne kadar yanaşacağı ve uzun bir iç savaş durumunda ya da özerklik talepleri karşılık bulmazsa ne yapacaklarında. İşgalin hemen akabinde,

Irak siyasetini yakından takip eden eski ABD elçisi Peter W. Galbraith, gerçekten alternatifleri olsa pek az Kürdün Irak'ın parçası olarak kalmayı seçeceğini beyan etti. Ona göre, on iki yıllık ayrılıktan sonra, Irak'ın geri kalanı genç kuşağa yabancı bir ülke gibi geliyordu. Daha yaşlı kuşak için ise Irak baskı ve soykırım çağrışımları yapıyordu.⁴⁹ Yabancı bir gazeteci durumu şöyle özetledi: "Özellikle genç Kürtler *de facto* bağımsız bir devlette yetiştiler; Arapça bilmiyorlar ve liderlerinin kargaşa içindeki Bağdat'ta ne aradığını anlayamıyorlar."⁵⁰

Türk dış politika yapımcıları için bu gelişmeler Kürtlerin tekrar Irak'ın bir parçası haline gelmesini daha da acil hale getiriyordu. Türkiye'ye göre Kürtler artık diğerlerinden ayrı olmadıklarını, uçuşa yasak bölge döneminin bittiğini, bir Kürt'ün cumhurbaşkanı olarak Irak'ın başına geçtiğini ve birer Iraklı olarak davranmaları gerektiğini anlamak zorundaydılar.⁵¹

Kürt bölgesinde, 2005'in Ocak ayındaki genel seçimlerle birlikte bölgenin gelecekteki statüsüyle ilgili resmi olmayan bir halkoylaması da yapıldı. Sonuçlara göre halkın yüzde 98'i bağımsızlık istiyordu.⁵² Irak'ın geri kalan kısmıyla karşılaştırıldığında Kürt yönetimi altındaki bölge işgalden sonra bile nispeten istikrarlı ve güvenliydi. Irak'taki kargaşa devam ederse Kürtlerin bir noktada ülkeden kopma yoluna gitmesi ihtimali göz ardı edilemez. Mesut Barzani, Kürtlerin örneğin Kerkük'ün statüsü, federal yönetim ve peşmergelerin statüsü gibi konulardaki isteklerinin, geçici hükümete ve yeniden yapılanma sürecine verecekleri desteğin temelini oluşturacağını ifade etmiş, ayrıca Kürtler Irak çerçevesinde kalmayı kabul ederlerse, diğer halkların onlara minnettar olması gerektiğini de öne sürmüştür.⁵³

Irak'ın işgalinin Türk dış politika yapımcıları için en bariz sonucu, öncesinden çok daha pasif bir role zorlanmaları oldu. Önceleri KYB ve KDP liderlerinin statülerini belirleme durumunda olan Türk yetkililer, şimdi bekleyip Kürt liderlerinin kendilerine hangi rolü biçeceklerini görme konumuna indirgendiler. Iraklı Kürtler için uzun dönemde Ankara ile ilişkiler önemli olsa da, Irak devletinin ve anayasasının dönüşüm sürecinin gerçekleştiği kısa vadede ABD ile işbirliği çok daha önemliydi.

Ankara, Irak devletinin yapısıyla ilgili olarak özyönetim döneminde yaptığı açıklamaları, işgalden sonra da aynen devam ettiriyor. Mesaj, her zaman, Irak devletinin geleceğinin tüm Irak halkı tarafından belirlenmesi ve hiçbir topluluğun kendi başına hareket etme ya da karar alma hakkının olmaması gerektiği yolundadır. Türk politika yapıcıları, bu ilkeye uygun hareket edildiği sürece Irak'ın nasıl yönetilmesi gerektiği konusunda söyleyecekleri hiçbir şey olmadığını beyan ediyorlar. Bütün bu beyanların gelip dayandığı yer, Ankara için, Iraklı Kürtlerin bağımsızlıklarını ilan etmelerinin ya da Irak halkının geri kalan kısmını karar sürecine dahil etmeden Kürt bölgesinin statüsü hakkında başka kararlar almalarının kabul edilemez olduğudur (kuşkusuz, Irak halkının büyük çoğunluğunun Kürtlerin ayrılmasını desteklemeyeceğini bilerek).

Ankara, Irak'ın merkezi bir devlet olmasını tercih edebilir, ama baştan beri bunun geçerli bir seçenek olmadığı belliydi. Masadaki seçenekler ya federasyon ya da merkezi üniter bir devlet değildi. Irak'taki dönüşüm süreci başladığında, tartışmalar ademimerkeziyetçiliğin *derecesi* ve kurulacak federasyonun *türü* etrafında dönmekteydi. Farklı kavramlar ve etiketler kullanılsa da gündemde iki farklı federasyon modeli vardı. Kuzeyde bir Kürt, ortada bir Sünni Arap ve güneyde bir Şii Arap bölgesi kurulmasını reddeden ve bunun Irak'ın parçalanmasına yol açacağına inananlar, genelde toprağa ya da eyalete dayalı federalizm olarak bilinen bir modeli savunuyordu. Toprağa dayalı federalizmin savunucuları, ya Irak'ın zaten bölünmüş olduğu 18 eyalete ya da etnik veya mezhepsel ayrımlarla çakışmamak kaydıyla başka yönetim birimlerine göre bir federasyon öneriyordu. Bu modelde her eyalet federatif bir çerçeve içinde belli bir özerkliğe sahipti.⁵⁴ Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgelerde yaşayan pek çok Arap ve Türkmen bu modeli tercih ediyordu, çünkü bunun Irak'taki çoğunluğun Kürtleri tekrar kontrol etmesini sağlayacağına inanıyorlardı.⁵⁵ Anlaşılan, toprağa dayalı federalizmi savunanların başlıca saiki, kendi federalizm modellerine düşkünlüklerinden çok, etnik kökene dayalı bir federalizmden hazzetmemeleriydi.

Bölgesel ya da etnik federalizm olarak bilinen diğer model ise Kürtlerin hedeflediği modeldi. Kuzeydeki üç eyalette zaten özerkliği sağlamışlar-

dı; şimdi de hatırı sayılır bir Kürt nüfusuna sahip tüm eyaletleri bir bölgede toplayarak Kürt halkının farklı yönetim birimlerine ayrılmasına son vermek istiyorlardı.⁵⁶ Hükümet Konseyi'ndeki beş Kürt üye, özyönetim kapsamındaki üç eyaletin sahip olduğu özerkliğin, Kerkük çevresindeki Tamaim eyaletini ve etnik açıdan karışık Ninova ve Diyala eyaletlerini de kapsayacak şekilde genişletilmesini önerdi.⁵⁷ Mesut Barzani'ye göre, Kürtler zaten kontrol ettikleri bölgelerden daha azını asla kabul etmeyeceklerdi ve ayrıca "Irak'ın kurtuluşundan önce demografik değişimlere maruz kalan başka Kürt bölgelerinde de ümitleri vardı."⁵⁸ Kürtlerin federasyon talepleri arasında kendilerine ait gördükleri bölgedeki petrolü kontrol hakkı, kendilerine has vergi toplama hakkı ve kendi ordusunu kurup sürdürme hakkı da vardı.⁵⁹

2005 yazında yeni anayasa konusunda yapılan müzakerelerde federalizm, üzerinde anlaşılması en zor konu oldu. Şii Arap ve Kürt liderler federatif yönetim istiyor, Sünni delegeler buna karşı çıkıyordu. Sünniler müzakerelere katılmadan önce, Şiiiler ve Kürtler tarafından hazırlanan bir anayasa taslağı eyaletlere geniş yetkiler tanıyordu. Üzerinde en çok tartışılan paragraflardan biri eyaletlere, birleşip bölge oluşturma izni veren paragraftı.⁶⁰ Bu kuzeydeki Kürt bölgesine yeni eyaletlerin katılmasına olanak tanıyacaktı. Ancak Sünnileri asıl endişelendiren, Şiiilerin güneyde Şii çoğunluğa sahip dokuz kadar eyaletten oluşan bir süper bölge oluşturma ihtimaliydi.⁶¹ Sünni Iraklılar, kuzeydeki Kürtlerin ve güneydeki Şiiilerin kendi bölgelerini kurup, Sünnilerin ortadaki, doğal kaynaklara sahip olmayan bölgede kalmalarından korkuyordu. Irak'ın petrol zenginlikleri ülkenin güneyinde ve kuzeyinde toplanmıştır.

2005 Ekim'indeki halkoylamasıyla seçmenler tarafından onaylanan anayasa taslağı, zayıf bir merkezi hükümet ile geniş yetkili eyaletleri olan bir federal sistem yarattı. Doğal olarak Kürtlerin çoğu bu sonucu sevinçle karşıladı. Her şeyden önce, 18 eyaletten birinin ya da daha fazlasının referandumla bir bölge oluşturmaya olanak veren madde, 1991'den beri var olan *de facto* Kürt bölgesinin pekişmesine imkân tanımaktadır. Bazı Sünni Araplar, eyaletlere, birleşip daha büyük bölgeler oluşturma hakkı verilmesinin, kuzeydeki ve güneydeki bölgeler için kopma olanağı yarattığı görüşündedir.⁶² Gerçekten de nüfusu büyük oranda Kürtlerden oluşan eyaletle-

rin birleşip bölge oluşturmalarının, gelecekteki bir bağımsızlığın ilk adımı olacağı ümidini taşıyan pek çok Kürt vardır. Kürtler için önemli olan başka bir konu, anayasanın bölgesel yönetimi “bölgenin tüm yönetim ihtiyaçlarından, özellikle bölgenin polis, güvenlik kuvvetleri ve bölge muhafızları gibi iç güvenlik kuvvetlerinin kurulup idame ettirilmesinden sorumlu kılması”dır (Madde 120). Bu sayede Kürtler kendi peşmerge kuvvetlerini koruyabildiler.

Anayasa halkoylamasıyla onaylanmış olsa da anayasa süreci henüz bitmemiştir. Sünni Araplara belgede değişiklikler yapılabileceğine dair söz verilmiştir. Ayrıca anayasa metni, müphem ve muğlâk yazıldığı ve ciddi şekilde elden geçirilmesi gerektiği için de eleştirilmiştir. Ankara’ya göre anayasa metninde değiştirilmesi gereken altmış husus vardır.⁶³

Yukarıda da belirtildiği gibi, Ankara’nın Irak devlet yapısı konusundaki resmi tavrı, bunun Iraklılar tarafından belirlenmesi gerektiği ve ne Türkiye’nin, ne de herhangi başka bir uluslararası aktörün Irak’ın işçilerine karışma hakkının bulunduğu yönündedir. Yine de Ankara tercihlerini açıkça belirtmiş durumdadır. Ankara’ya göre etnik kökene göre bir federasyon, etnik ve dini bölünmeleri derinleştirip sonunda Irak’ın bölünmesine yol açabileceğinden dolayı çok tehlikelidir. Türk dış politika yapıcıları, “etnik federalizm” söz konusu olmadığı sürece federal bir çözüme karşı olmadıklarını belirtmişlerdir.⁶⁴ Ankara, belki de federal bir çözüm Irak’ı tek devlet halinde bir arada tutmanın tek yolu olarak gördüğünden, işgalden sonra Irak’ta federasyon kurulması fikrine daha açık hale geldi.⁶⁵ Türk politika tercihleri değişen gerçeklere uyum gösterecek şekilde yol almış da olabilir, ama esasında, Dışişleri Bakanlığı işgalden önce de, sonra da aynı temel ilkeleri savunmuştur. Iraklıların, velev ki bu bir federasyon olsa bile, hangi siyasi sistemi tercih ediyorlarsa onu seçme hakkına sahip oldukları konusu, Ankara’nın işgalden önce de savunduğu bir şeydir.⁶⁶ İktidarın ademimerkezleşmesi ve özerk eyaletlerin yaratılması planları, Ankara’da işgalden önce de, sonra da pek kısırtı yaratmadı. Gerek işgal öncesinde, gerek sonrasında asıl konu, etnik ve/veya mezhepsel ayrılıkları derinleştirebilecek ve bölünmelere yol açabilecek bir yapının benimsenmesiydi. Ancak Ankara’nın esas büyük kaygısı Irak’ın bölünmesini ve bağımsız bir Kürt

devletinin kurulmasını önlemekle ilgiliydi. Öte yandan, Irak hangi yolu seçerse seçsin, Ankara'nın protestolarını dile getirmekten başka bir şey yapmaya niyeti veya (AB üyeliği hedefleri de varken) seçeneği olup olmadığı da pek açık değildir. Türkiye, PKK'nın aktif olduğu bölgelerde işgalden sonra bile bir miktar asker bulunduruyor olsa da, Türk ordusu Kürtler Kerkük'ü, Irak hükümet askerlerinin elinden aldığı anda bile müdahale etmemiştir.⁶⁷ Ankara'nın "yeni Irak yönetiminde, etnik köken ve mezhep bileşimine dayalı bir federal yapının ortaya çıkmasının gayet mümkün olduğunu anlayacak kadar gerçekçi" olduğu da öne sürülmüştür.⁶⁸ Ankara'daki dış politika odakları, görüldüğü kadarıyla, eninde sonunda ortaya çıkması kaçınılmaz görünen bir şeyi durdurmaya ve Irak'taki değişimi tamamen tersine çevirmeye çalışmak yerine, Irak'ın dönüşümünü dikkatli ve yumuşak dürtüklemelerle kendi tercih ettikleri yöne çevirmeye çalışıyorlar.

Kürt askeri gücü konusunda Ankara'nın görüşü, Irak'ın birleşik komuta altında ulusal bir ordusu olması gerektiği yönündeydi. Türk Dışişleri Bakanlığı "bir ülkenin, tüm ülkeye dağılmış askeri milislere sahip olması sağlıklı değildir" açıklamasında bulundu, ama "bu uzun dönemde ilgilenilmesi gereken bir sorun" diye ekleme yaparak⁶⁹ peşmergeleri geçici bir süre kabullenilebileceklerini de ima etti. Irak'ın Amerikan yöneticisi de Kürtlere birleşik komuta altında bir Irak ordusuna katılmaları yönünde baskı yapmaya çalıştı. Ancak geçici Irak hükümeti ve işgal kuvvetlerinin, 2004 Haziran'ında tüm milis gruplarını yasadışı ilan edip sadece peşmergeleri hariç tutmalarıyla, Kürtlerin peşmerge güçlerini devam ettirme talepleri kabul edilmiş oldu. Peşmergelerin Bölgesel Kürt yönetimi altında uzman birlikler oluşturmalarına izin verildi.⁷⁰ Yeni anayasa her bölgenin kendi güvenlik kuvvetlerini düzenlemekten sorumlu olduğuna hükmetmektedir.

KERKÜK

Ancak Ankara için en ihtilafli konu Kerkük meselesidir. Kürtler, Kerkük'ü, sadece Baas rejiminin Araplaştırma politikasının parçası olarak sistematik bir şekilde kentten sürülmelerinden sonra azınlık haline geldikleri bir Kürt kenti olarak görmektedir. 1958'de sona eren krallık döneminden sonra, nüfus dengesini değiştirmeyi amaçlayan bir dizi Araplaştırma

kampanyası yapıldı. Pek çok Kürt ve Türkmen Kerkük ve çevresinden sürülürken, yerlerine on binlerce Arap getirildi. Ayrıca on yılda bir yapılan nüfus sayımlarında, Arap olmayanlar da Arap olarak kaydolmaya zorlandı. 1957’de yapılan son güvenilir seçimlere göre Kerkük kentinde en büyük grubu Türkmenler, çevredeki kırsal alanda ise Kürtler oluşturuyordu.⁷¹

Baas rejiminin devrilmesinden sonra, önceki sayım dönemlerinde bölgeden sürülenler dalga dalga geri dönmeye başladı ve kentin yeni Irak’taki statüsü çok hassas bir konu haline geldi. Kürt peşmergelerin 2003 Nisan’ında kente girmesinden sonra Kerkük’ün etnik bileşimi üzerine demografik bir savaş patlak verdi. O günden bu yana on binlerce Kürt Kerkük’e yerleşti.⁷² Kentin Kürt olmayan sakinleri, KDP ve KYB’nin, Kürtleri Kerküklü olsun ya da olmasın Kerkük’e taşınmaları için teşvik ettiğini ve başka bölgelerden, hatta başka ülkelerden gelen Kürtlerin kente taşındığını belirtiyor. Kürtler ise bu iddiayı reddedip tersine kendilerinin kitlesel bir geri dönüşü önlediklerini söylüyor.⁷³ Kürtler, 2003’te Kerkük’ü ele geçirmelerinden itibaren, 1958’den sonra buraya gelen “ithal” Arapların kenti terk etmesi konusunda kesin kararlılar. Ancak yerli Arap ve Türkmenler, sonradan gelen Arapların da Kerkük’te kalmaya hakkı olduğunu savunuyor. Kürt olmayanların ortak korkusu Kürt bölgesinde iyice marjinal kalmak olduğu için ve Arapların kentte kalması Kürt hâkimiyetini asgari düzeyde tutmaya yarayacaktır.⁷⁴

Kürtler, sokakların ve kurumların adlarını değiştirerek, kentin çeşitli yerlerinde göndere Kürt bayrağı çekerek ve kamu binalarını işgal ederek Kerkük’te hâkimiyet kurma peşinde olduklarını gösterdiler. Kürt partileri kentin güvenlik güçlerinin ve polisinin denetimini de ele geçirdiler. Kendilerine sadık kişileri, maaşları Kürdistan Bölgesel Yönetimi’nin bütçesinden ödenmek üzere, kamu hizmetlerinde kilit mevkilere atadılar. Bu şekilde hem kamu, hem de güvenlik hizmetlerini kontrol eder hale geldiler.⁷⁵

Kürt partilerinin hedefi, Kerkük’ü tercihan başkent olarak federal Kürt bölgesine ilhak etmektir. Bu durumda Kerkük eyaleti, şimdiki Kürt bölgesini oluşturan Dohuk, Erbil ve Süleymaniye eyaletlerine eklenecektir.⁷⁶ Mesut Barzani, Kerkük’ü etnik, dini ve ulusal açıdan beraber yaşamının bir örneği olarak görmek istediğini söyledi –ama bu ancak “Kerkük’ün

Kürdistan'ın bir parçası olarak kimliği kesinleştikten sonra⁷⁷ gerçekleşecekti. Türkmenler içinse böyle bir pazarlık kabul edilemez. Öte yandan Türkmenler merkezi yönetimin kontrolü altında kalmak da istememekte, bunun yerine, Kerkük'ün ne Bağdat, ne de federal yönetim tarafından yönetilen özel statüye sahip federal bir bölge olmasını talep etmektedir. Bazı Araplar eyaletin statüsü konusunda Türkmenlere katılırken, bazıları da merkezi hükümet tarafından yönetilmeyi tercih ediyorlar.⁷⁸

Kürtler, 2005 Ocak ayındaki genel seçimlerde elde ettikleri zafer sayesinde, 2005'te kaleme alınan yeni Irak anayasası üzerinde önemli ölçüde etkili oldular. Anayasaya Kürtlerin isteği üzerine eklenen bir paragraf, Kerkük'te bir "normalleşme" sürecinin başlatılmasını hükme bağlamıştır. Bu, özünde geçmişteki Araplaştırma programlarının tersine çevrilmesi anlamına geliyor. Kentten sürülen Kürtlerin evlerine dönmelerine izin verilecek, ama yerlerine gelen Araplar, memleketlerine dönmeye zorlanmasalar da, en azından ciddi şekilde teşvik edileceklerdir. 2007 Aralık ayında, Kerkük'ün geleceğini belirleyecek yerel bir halkoylamasının yapılması öngörülmektedir. Kürtler o zamana kadar demografik olarak çoğunluğu oluşturacaklarına kesin gözüyle bakmakta, buna bağlı olarak da halkoylamasının, Kerkük sakinlerinin Kürt bölgesine katılmayı tercih etmeleriyle sonuçlanacağını ummaktadır.⁷⁹

Diğer etnik gruplar açısından ise Kerkük'ün geleceğiyle ilgili paragraf, uzlaşmaya dayalı bir anlaşmayı temsil etmeyip, Kürtlerin anayasa yazım sürecinde kendi gündemlerini zorla kabul ettirmelerindeki başarısını yansıtıyor. Kürtler, 2007 yılı sona ermeden halkoylaması yapılması yönündeki taleplerini anayasaya dayandırsalar bile, büyük bir çatışmayı göze almadan bu planı uygulamak mümkün olmayabilir. Türkmen ve Arap cemaatlerinin liderleri, halkoylamasını boykot edebileceklerini ve/veya sonucu kabul etmeyebileceklerini belirttiler. Kürt olmayan yerel toplulukların yanı sıra, Irak merkezi yönetiminin önemli bölümü ile komşu ülkeler de halkoylamasına ve Kerkük'ün Irak Kürt bölgesine ilhak edilmesine karşılar.⁸⁰

Kerkük'ün gelecekteki statüsünün bu kadar el yakan bir konu olmasının nedeni, sahip olduğu büyük petrol zenginlikleridir. Kürtler, Kerkük'ü petrol yüzünden değil, tarihsel hakları nedeniyle istediklerini iddia

etseler de, 2005'teki taslak anayasa sürecinde ülkenin doğal kaynaklarının kime ait olacağı tartışılırken, doğal kaynakların, buldukları bölgeye ait olması gerektiğini öne sürdüler. Kerkük'ün petrolünün Kürt bölgesine ait olduğunu, ama petrol gelirlerini tüm Iraklılarla paylaşmaya hazır olduklarını da ilan ettiler.⁸¹

Ancak anayasa, petrolün tüm Irak halkına ait olmasını şart koşmaktadır. III. maddeye göre federal yönetim var olan yataklardan elde edilen petrolü yönetecek ve gelirler nüfusa göre tüm eyaletler arasında pay edilecektir. Bununla birlikte, paragraf sadece *var olan* yataklara değindiğinden, mülkiyet konusu hâlâ belirsizdir. Bu yüzden de bu, eski petrol yataklarının gelirlerinin ulusal bazda paylaşılması, ama *yeni* yataklardan elde edilen gelirin yatağın bulunduğu bölgeye ya da eyalete ait olması şeklinde yorumlanmaktadır.⁸² Böyle bir talep, müzakereler sırasında Kürt delegeler tarafından da dile getirilmiştir. Kürdistan bölgesel yönetimi başbakanı, 2005 Ağustos'unda *Financial Times* gazetesinde yayınlanan bir yazısında "Kürdistan'ın gelişimini pekiştirmek ve Bağdat'taki soykırımcı rejimin baskılarına bir daha asla maruz kalmamamızı sağlamak için, şimdiye kadar kullanılmayan doğal kaynaklarımızın tamamına sahip olmamız gerekir" diye yazmıştı.⁸³ Anayasada muğlak olduğundan, gelecekte keşfedilecek petrol yataklarının kime ait olacağı konusu hâlâ tartışılmaktadır. Yasal durum net olmasa da, bölgesel Kürt yönetimi durmamış ve Kürt bölgesinde yeni petrol kuyuları açmak isteyen yabancı petrol şirketleriyle anlaşmalar imzalamıştır.⁸⁴ Kürt yetkililer, anayasanın başka bölümleri, açıkça federal hükümete ait olmayan tüm hakları bölgesel yönetimlere verdiğiinden, yabancı şirketlerle arama anlaşmaları imzalamaya hakları olduğunu öne sürmekte, merkezi hükümet ise konunun henüz karara bağlanmadığını ve bu kararın müzakereler sonucu alınması gerektiğini söylemektedir.⁸⁵

Ankara Kürtlerin Kerkük'ü kontrol etme taleplerine kesinlikle karşıdır. Kerkük civarındaki petrol yatakları, Irak petrollerinin yüzde 15 kadarını barındırmakta, bunun da geniş çaplı Kürt özerkliğinin temelini oluşturacağına ve Kürt devletini mümkün kılacak bir ekonomik platform olabileceğine inanılmaktadır.⁸⁶ Petrol yataklarının "tüm Irak halkına"⁸⁷ ait olması gerektiğini savunan Türk politika yapıcılarının, Kerkük'ün Kürt bölgesi-

ne ilhak edilmesini kabul edilemez bulmasının ana nedeni budur. Ankara, Kerkük petrolünü kontrol eden bir Kürt özerk bölgesini, ekonomik olarak sürdürülebilir bağımsız bir devletin nüvesi olarak görmektedir.

Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Yiğit Alpogan, 2006'da ABD'ye yaptığı bir ziyarette, Kerkük'ü Irak'ın "kilit taşı" olarak tanımlamış ve Kerkük Kürt bölgesine dahil edilecek olursa, ülkeyi bir arada tutmanın zor olacağını belirtmiştir. Türkiye, anayasadaki halkoylaması maddesinin çıkarılmasını ya da halkoylamasının ertelenmesini önermektedir. Alpogan'a göre halkoylaması gerçekten de 2007'de yapılacaksa, bu durumda sadece Kerkük sakinlerinin değil tüm Iraklıların oy vermesi gereklidir.⁸⁸ Ankara, Kerkük'ü bir Kürt kenti olarak değil, Irak kenti olarak görmektedir. Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin Kerkük'ün "çoğulcu karakteri"nin korunması konusunda hassas olduğunu açıkça belirtmiştir.⁸⁹ Gerek Ankara, gerekse Irak Türkmen Cephesi, Kürtlerin, Baas partisinin Araplaştırma politikasını tersine çevirme bahanesiyle Kerkük'e daha önce buradan sürülenlerden çok daha fazla Kürt getirdiğini ve Amerikalıların bu demografik hilelerin üstünü örttüğünü iddia etmektedir.⁹⁰ Ankara ile güçlü bağları olan Irak Türkmen Cephesi, eğer Irak federasyon olursa, Bağdat gibi Kerkük'ün de, tüm farklı etnik gruplara ait temsilcilerin dönüşümlü olarak kenti yönetecekleri özerk bir kent olması gerektiğini savunurken,⁹¹ Ankara da benzer biçimde tek bir topluluğun Kerkük'ü egemenliği altına almasına izin verilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır.⁹²

DEĞİŞEN BAĞLAM-DEĞİŞMEYEN POLİTİKA

Bölgedeki siyasi bağlamın, Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesiyle çok değişmiş olmasına ve Türkiye'nin artık ılımlı İslami bir hükümet tarafından yönetilmesine rağmen, Ankara'nın politikası 2003 Mart'ından sonra esasen değişmedi. Türkiye'nin Irak'a yönelik politikasının temel taşlarını hâlâ Irak'ın birlik ve egemenliğinin korunmasıyla bağımsız bir Kürt devletinin önlenmesi oluşturuyor. Türk dış politika yapıcılarının işgale baştan karşı çıkmasının en önemli nedeni, bunun siyasi kargaşaya yol açması ve kargaşanın da Iraklı Kürtlere ülkeden kopup bağımsızlıklarını ilan etme fırsatı tanınması korkusuydu. AK Parti hükümetiyle ABD yetkilileri arasın-

da, Irak'a karşı kuzey cephesi açma ve Amerikan askerlerini Türk topraklarında konuşlandırma konusunda müzakereler yapılırken, Ankara'nın şartlarından biri, kendisine, Irak'ın bütünlüğünün her türlü potansiyel ayrılma tehlikesine karşı korunacağına dair yazılı garanti verilmesiydi.

Elbette Ankara'nın öncelikleri ABD'ninkilerden farklıydı. ABD'nin birinci önceliği Saddam Hüseyin'den kurtulmaktı; Türkiye ise, bir başyazarın sözleriyle "Irak'ın ulusal bütünlüğünün korunması ve Kürtlerin ayrılmasının önlenmesi için Saddam Hüseyin'in diktatörlük rejiminin devamından yanaydı."⁹³ Türkiye bir diktatörlük rejimine komşu olma fikrinden hoşnut olmasa da, Kürtlerin ayrılmasını önlemenin, Saddam Hüseyin'den kurtulmaktan daha önemli olduğu kesindi. İşgale karşı çıkmak, Türkiye'nin kuzey Irak'ta bir Kürt özyönetiminin ortaya çıkmasından bu yana Irak'a yönelik olarak sürdürdüğü politikayla tutarlılık gösteriyordu. Bu konuda hükümet de, ordu da aynı tavır içindedi. Geleneksel *statüko* merkezli dış politikanın baş savunucusu olan ordu, Irak'ta yaşanacak bir savaşın olumsuz sonuçları konusunda da endişeliydi ve savaşın önlenmesini ümit ediyordu.⁹⁴ Bunun mümkün olmadığı anlaşıldığında, ordu ABD'nin Türk topraklarını kullanabileceğine dair hükümet görüşünü desteklediğini açıkladı.

AK Parti hükümeti, kuzey Irak'ta bir Kürt devletine karşı, orduyla ve öncelikle hükümetlerle aynı kesin tavrı benimsedi. Irak'ta etnik ve mezhepsel fay hatları derinleşirken, Türk Dışişleri Bakanı Iraklı Kürtleri, bağımsızlık ilan etmeye yeltenecek olurlarsa, komşu ülkelerin oturup izlemekte yetinmeyecekleri yönünde sertçe uyardı.⁹⁵ Türkiye'nin, Kerkük'ün Kürt kontrolüne geçmesine kesin karşı çıkışının nedeni, sonuçta Kürt devletini önlemekle ilgili olduğu gibi, Türkmen haklarının savunulması da kolektif etnik Kürt kimliğine dayalı bir devlet fikrini ortadan kaldırma yönünde bir çabadır.

Federalizm konusuna gelince, Ankara'nın artık Irak'ta federal bir sistemi kabul ettiği ve kırmızı çizgilerinin artık pembeleştiği iddia edilmektedir. Ancak bu, pek de, Türkiye'nin ortaya çıkışını çok az etkileyebildiği yeni bir gerçeğin doğurduğu yeni bir politikanın sonucu değildir. İlk tercihleri merkezi bir Irak devleti olsa da, Türk dış politika yapıcılarının federal bir sistemi, bağımsız bir Irak Kürdistanı'na ya da Kürt kontrolünde bir Kerkük'e

karşı oldukları ölçüde kabul edilemez bulduklarını asla belirtmemişlerdir. Ankara'nın tutumu, etnik ya da mezhepsel farklara dayalı bir federasyonun, istikrarsızlığa ve muhtemelen bölünmeye yol açabileceğidir ve bu görüş değişmemiştir. Ancak Türk yetkililer Irak'ın anayasal meselelerinde bir diyetekleri olmadığını -ülke bölünmediği sürece- teslim etmektedirler.

Ankara'nın Irak'a yönelik politikası bugün de 2003 öncesiyile aynı ilkelere dayalı olsa da, Türkiye'nin Iraklı Kürtlerin geleceği üzerindeki etkisini hayli azaltan bazı gelişmeleri kabullenmek zorunda kaldığı kesindir. Türkiye, Kürt peşmergelerinin Kerkük'e girmesini engelleyememiş, Irak'ın kuzeyindeki askeri gücünün önemli ölçüde azaltılmasını, ABD ordusunun-PKK'ya karşı harekete geçmemesini, Kürtlerin siyasetin önemli aktörleri haline gelmesini ve Kürt peşmergelerin Irak ordusundan ele geçirdikleri silahları bulundurmaya devam etmelerini kabullenmek zorunda kalmıştır. Türkiye'nin politikası aynı kalmış olabilir, ama Irak'ın kuzeyindeki rolü önemsizleşmiştir.⁹⁶

Ankara ile Iraklı Kürtler arasındaki ilişkiler 2003 Mart'ından sonra da devam etti. Ankara'daki temsilciliklerini açık tutan KYB ve KDP, Türk Dışişleri Bakanlığıyla teması sürdürdü.⁹⁷ Irak'ta 2003 Mart'ından sonra meydana gelen gelişmelerden dolayı, Ankara ile Iraklı Kürt liderler arasındaki ilişkiler haliyle bazı değişikliklere uğradı. Öncelikle KYB ve KDP artık sadece kuzeydeki Kürt bölgesinde olmayıp, Bağdat'taki merkezi yönetimin de bir parçasıdır. Örneğin Celal Talabani 2003 Kasım'ında Ankara'yı ziyaret ettiğinde, Ankara'nın onun öncelki ziyaretlerinde vurguladığı gibi, sadece Iraklı bir siyasi parti lideri statüsüyle değil, Irak Hükümet Konseyi geçici başkanı olarak gelmiştir. Ankara bu şekilde 2003'ten bu yana Iraklı Kürtlerle, bazen merkezi yönetimin, bazen bölgesel yönetimin temsilcileri olarak çeşitli düzlemlerde ilişkilerini sürdürmektedir. İkincisi, Saddam Hüseyin rejiminin bitişinden sonra Iraklı Kürt liderlerin baskı yapma gücü artmış, Türkiye'ye karşı konumları güçlenmiştir. Washington, işgalden hemen sonra Türkiye'nin kuzey Irak'a bir askeri müdahalesini kabul edemeyeceğini açıklamış, Iraklı Kürtlere, 1990'larda kazandıkları yarı bağımsız statüye son verdirecek bir Türk müdahalesinden korkmalarının gerekmediğini gösteren bir dizi gelişme olmuştur. Yukarıda da belirtildiği gibi,

Türk ordusu ABD ve Kürt askerlerinin Kerkük'e girmesine bile tepki gösterememiştir. Ankara, kuzey Irak'taki, gitgide daha önem kazanan ekonomik gelişmelerden faydalanabilmek için, Irak Hükümet Konseyi'ndeki Kürt yetkililerin, Türk şirketlerinin Irak'ın diğer kısımlarında olduğu kadar Kürt eyaletlerinde faaliyet göstermelerine izin verilmesi konusunda büyük nüfuz sahibi olmalarını da sineye çekmek zorunda kalmıştır.⁹⁸ Ancak Ankara için asıl can alıcı mesele, Iraklı Kürtlerin kendi başına daha fazla güç sahibi olması değildir. Ankara için Bağdat'taki merkezi yönetimi temsil eden Kürt liderlerle etkileşime girmek, Kürdistan Bölgesel Yönetimi'ni temsil eden Kürt liderlerle etkileşimde bulunmaktan çok daha az hassas bir konudur.

PKK hâlâ kuzey Irak'tadır, ama ABD yönetimi artık Türk askerlerinin Irak'a girmesini görmezden gelmeye niyetli olmadığından, Ankara PKK'yı frenlemeleri için Amerikan askerlerine ve peşmergelere dayanmak zorundadır. Ankara'da, ABD ordusunun, özellikle bu kadar zorlu bir Irak'ın geri kalanının tamamen kargaşaya batmasını önleme görevi varken, PKK ile savaşmaya ne kadar gönüllü olduğu konusunda çok ciddi şüpheler vardır. Türk politika yapıcılarını ABD'nin PKK ile mücadele etmek için yeterince çaba sarf etmediği görüşündedir. Başbakan Erdoğan Türkiye'nin güvenlik nedeniyle Irak'a girmesinin imkân dahilinde olduğunu söylemiştir.⁹⁹ Yani, yeni durum Türk ordusunun manevra kabiliyetini daraltsa da Ankara eski söylemini sürdürmektedir. Bu söylemin son satırı, Türkiye'nin kendisini teröre karşı savunma ve gerektiğinde sınır ötesine asker gönderme hakkının olduğudur. Bu uyarılara rağmen Ankara, geleneksel temkinli politikasına şimdiye kadar bağlı kalmıştır.

SONUÇ

Türkiye'nin kuzey Irak'a ilgisi, bir yanda etnik Kürt kimliği, diğer yanda Türk devlet ideolojisinin bir arada sorunlu bir şekilde var olduğu gerçeğinin ışığında anlaşılmalıdır. Irak'ın kuzeyindeki Kürt özyönetimi, Türk devletinin ideolojik temelini, yani etnik kökenin kamusal ve siyasal alanda önemsiz olduğu üniter ulus devlet fikrine bir meydan okumadır. Irak'ta alternatif bir model kurulması seçeneğinin sadece ihtimali bile Ankara'da bir tehdit olarak algılanmaktadır.

İşin ilginç tarafı, resmi söylemin, Irak devlet yapısında vuku bulacak bir değişikliğin, Türkiye'de domino etkisiyle gerçekten bir kopmaya ve bölünmeye yol açması ihtimalinin bulunup bulunmadığını asla açıkça analiz etmemesidir. Sanki bulaşma tehlikesinin kesinliği ve açıklama bile gerektirmeyecek kadar ortada olduğu, su götürmez bir gerçek gibidir. Oysa Irak'ın bölünmesi ya da etnik kökene dayalı federal bir sistemin benimsenmesi durumunda, bunun Türkiye'de de ille benzer bir dönüşüm olma ihtimalini arttırdığının, hangi otomatik nedensellik mekanizmasıyla önceden bilindiğini anlamak zordur. Hatta Türkiye anayasal değişiklikler yapıp devlet yapısına federatif öğeler eklese bile, bunun devletin istikrarını azaltacağı mı yoksa arttıracığı mı hususu da kesin değildir. Ancak Kemalist ideolojinin savunucuları için devlet *fikrini* savunmak ile devletin somut varlığını savunmak genellikle aynı şeydir. Çoğuna göre, var olan devlet yapısından farklı alternatiflerin tartışılması, farklı bir görüşün meşru ifadesi değil, yıkıcı bir eylemdir. 2004 sonbaharında yaşanan bir olay buna örnektir. Özerk "İnsan Hakları Danışma Kurulu" tarafından hazırlanan, Türkiye'deki azınlıklar ve kültürel haklarla ilgili bir rapor, azınlık haklarıyla ilgili uluslararası anlaşmalara çekince koyduğu için Türkiye'yi eleştiriyor ve kültürel hakların genişletilmesi için anayasanın değişmesini öneriyordu. Bu rapor büyük bir ihtilafa ve ciddi tartışmalara yol açtı. Ateşli münakaşaların odak noktasında, resmi söylemde neredeyse kutsal bir statüye sahip Lozan Antlaşması vardı. Raporun yazarları, Türkiye'nin

1923'ten beri yaptığı uygulamaların Lozan Antlaşması'na uygun olmadığını iddia ediyordu. Antlaşma, sadece gayrimüslim topluluklara azınlık statüsü tanısa da, tüm Türk vatandaşlarının ticari hayatta, açık ve kapalı toplantılarda, tüm basın ve yayın organlarında istedikleri dili kullanmakta özgür olduklarına hükmeder. Rapora göre, Lozan Antlaşması tam anlamıyla uygulansaydı Kürtçe yayın ve eğitim hakkındaki tüm tartışmalar gereksiz olurdu. Bu, Lozan Antlaşması'na karşı değil, bu anlaşma adına yapılan bir azınlık haklarını savunma girişimiydi. Yine de rapor medya, cumhurbaşkanı, bakanlar, genelkurmay başkanı ve diğer devlet erkânı tarafından eleştirildi. Raporu eleştirenlerin çoğu, devletin üniter yapısı konusunda taviz verilemeyeceğini belirtmekle yetindi. Böyle bir raporun bu kadar büyük çalkantılara neden olabilmesi, ulusal kimlikle ilgili konuların hâlâ ne kadar yakıcı olduğunu gösteriyor. Ama ayrı zamanda mevcut düzenin yılmaz savunucuları bulunduğu gibi, *statükoyu* tekrar tanımlama ve sorgulama girişimlerinin varlığını da ortaya koyuyor. Anlaşmazlık, Türk olmanın ve Türk ulusuna mensubiyetin ne demek olduğu gibi temel değerler etrafında sürüp gidiyor.

Bu kitap, dış politika ile yurt içindeki siyasi ve toplumsal düzen arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Bir devletin dünyadaki yerini ve ulusal çıkarlarını tanımlaması, farklı gruplar arasında ulusun karakterini ve dayalı olduğu ilkeleri belirlemek için yürütülen iç mücadelelerin bir yansımasıdır. Türk dış politikasında gelecekte gerçekleşecek ya da gerçekleşmeyecek olan değişimler, bu nedenle iç gelişmelere bağlı olacaktır. Türkiye'nin Irak'a, özellikle de kuzey Irak'a yönelik politikası, yurt içindeki bazı siyasi meselelerin yakın gelecekte nasıl ele alındığı konusunun bir parçası olacaktır. Azınlık hakları, etnik çeşitlilik ve Kürt kimliği ile ilgili sorunlar hayati önem taşımaktadır. Devletin birliği ve bölünmezliği ile ilgili endişeler mevcut durumdaki kadar katı olduğu sürece, Ankara'nın nasıl olup da politikasında büyük bir ayar yapmaya açık olacağını anlamak zordur. Yurt içindeki ayrımcılık ve merkezkaç kuvvetler korkusu, Türk politika yapıcılarının Irak'ın bölünmesi ya da Kerkük'ü de kapsayan daha geniş bir Kürt bölgesinin daha fazla özerklik kazanması gibi bazı gelişmeleri kabullenmesini iyice güçleştirmektedir. Türkiye'deki bu iç korkular dınense, Irak'a kar-

sı daha esnek bir dış politika da muhtemel hale gelebilir. Dış politikadaki değişimler, iç politika değişimleriyle el ele yürüyecektir.

Ancak Ankara Irak'taki değişimleri kontrol edemeyebilir. Eğer Irak'ın kuzeyindeki Kürt bölgesi yavaş yavaş bağımsızlığa doğru ilerleyecek olursa, Türkiye'nin bu konuda bir şey yapması için ödeyemeyeceği kadar büyük bir bedel gerekebilir. Bağımsız bir Kürt devletini engelleme amacıyla kuzey Irak'ın işgali ise, AB üyelik sürecine zarar verebilir, hatta bu süreci tamamen durdurabilir. Ankara kabul edilemez olanı kabullenmek zorunda bırakılabilir. Üstelik bu devlet barışçıl bir sürecin sonucu olarak ortaya çıktığı sürece, Irak'ta bir Kürt devletinin kurulmasının Türkiye için olumsuz sonuçlar doğuracağı da kesin değildir. Eğer AB üyeliği hazırlığı, sivil ve siyasi hakların tam olarak tanındığı, daha demokratik bir toplum sağlayacaksa, Türkiye'nin güneydoğusundaki Kürtlerin bağımsızlık isteyeceklerini varsaymak için bir neden yoktur.

Irak'a yönelik politika, Türkiye'nin dış ilişkilerinin topyekûn gelişimine de bağlı olacaktır. Türkiye'nin gittiği yön konusunda pek çok öngörü ve spekülasyon vardır: Avrupa'nın bir parçası haline mi gelecek, yoksa aksi yöne dönüp Ortadoğu'daki Müslüman komşularıyla daha yakın ilişkiler mi geliştirecek? 1990'ların ortalarında popüler olan başka bir spekülasyon da Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki Türki Cumhuriyetlere yöneleceği ve bu bölgede başı çeken bir rol üstleneceği yönündeydi. Başka ihtimaller arasında Türkiye'nin daha içe dönük ve mesafeli bir hale gelmesi, ABD ile "stratejik ortaklığına" öncelik vermesi ve hatta Rusya ile yakınlaşmaya çalışması da var.

Yurt içindeli politik koşullar dış politikayı belirlerken, Türkiye'nin dışındaki gelişmeler de iç politikayı belirleyecektir. Dışsal etkenler, özellikle de AB'nin kapılarını Türkiye'ye açıp açmayacağı, yurt içi aktörler arasındaki iktidar ve nüfuz dağılımında büyük bir rol oynayacaktır. Avrupa Birliği'ne tam üyelik kırk yıldan uzun süredir en önemli dış politika hedefi olmuştur. Bu sürecin sonucu konusundaki belirsizlik sürdükçe, Türkiye de, Türkiye'nin Ortadoğu politikası da bir tür arafta sayılır. Her ne kadar, Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra, Türkiye'nin geleneksel Ortadoğu'ya karışmama politikasının yerini daha aktif bir politika almışsa da, en büyük ön-

çelik hâlâ Avrupa Birliği'dir. Türkiye'nin ciddi olarak başka seçeneklere yönelmesine neden olabilecek tek gelişme, AB tarafından tümüyle ya da kısmen reddedilmesi olabilir.¹

1990'ların sonlarında Ankara'ya henüz gelmiş bir Amerikalı diplomat, Türk dış politikasının, biri Ortadoğu'ya, diğeri de Avrupa'ya veya Batı'ya dönük olmak üzere, birbirinden çok farklı iki yüzü olduğu izlenimi nasıl edindiğini anlattı. Ortadoğu'ya karşı, gündemin en tepesinde güvenliğinin ve askeri gücünün bulunduğu, daha geleneksel, gerçekçi, paradigmaya uygun bir politika izlenmektedir. Batı'ya yönelik politika ise karşılıklı dayanışma, ekonomik bütünleşme ve güç kullanma tehdidi olmadan yapılan müzakerelerin vurgulandığı liberal kuramlara daha uyar.² Elbette Ortadoğu'daki devletlerarası ilişkiler Avrupa'dakilerden farklıdır. Tam ortada yer alan Türkiye, iki farklı oyunu oynamaya biraz da zorlanıyor gibidir. AB ile ilişkiler Türkiye'yi daha istikrarlı ve serbest bir pazar yaratmaya yönelik siyasi ve ekonomik reformlar yapmaya, insan hakları ihlallerine son vermeye ve ordunun siyasetteki etkisini azaltmaya zorluyor. Ülkenin Avrupa ile olan etkileşim tarzı, askeri tehditten ziyade müzakereye dayanıyor. Türkiye'nin Ortadoğu'daki komşularıyla arası ise her zaman bozuk olmayabilir, ama zaman zaman askeri müdahale tehditleri yapılmıştır. PKK konusu yıllardır özellikle Suriye'yle olsa da, İran ve Irak ile de ilişkileri germiştir. Türk ordusunun Irak topraklarındaki varlığı da, askeri gücün bölgedeki devletlerarası ilişkileri nasıl şekillendirdiğinin sadece bir örneğidir.

Avrupa'da sınırlar gitgide daha geçirgen ve gözenekli hale geliyor. Ulus devlet bir dönüşüm sürecinde, iktidar hem yukarıya, Brüksel'deki uluslar üstü kurumlara, hem de aşağıya, ulus altı bölgelere aktırılıyor. Ancak Ortadoğu'da benzer değişimlerin gerçekleştiğine dair pek işaret yok. Farklı mantıklara sahip iki bölgenin ortasında yer alan Türkiye, bazı bakımlardan Ortadoğu'da yürürlükte olan mantıksal temele daha yakın. Bunun bir örneği, ülkenin ulusal egemenlik, bağımsızlık ve toprak bütünlüğü konularındaki katı bağlılığı.

Eğer Türkiye AB üyesi olursa, bu temel ilkelerin çoğunun gözden geçirilmesi gerekecek. Geleneksel dış politikada, Avrupa'yla bütünleşme projesine uyum göstermesi pek kolay olmayacak fikirler vardır. Köklü ilke-

ler Türkiye'nin yüzünü Batıya dönmesini ve Batı kurumlarıyla bütünleşmesini öngörse de, bunlar aynı zamanda ulusal egemenlik ve bağımsızlığın önemini de vurgulamaktadır. Artan sayıda ulus-ötesi nitelik geliştirmiş olan Avrupa Birliği gibi bir Batı kurumuyla yüz yüze gelindiğinde, Batı'yla bütünleşmeyi ulusal egemenlik konusunda katı bir ısrarla bağdaştırmak zor olacaktır. Türkiye'nin buna uyum sağlayamayacağına inanmak için hiçbir neden yoktur, ama bu ideolojik bir değişim gerektirir. Bunun için Türkiye'nin bir ulusal kimliği diğerlerine hâkim kalma kaygısının yerini; üst üste binebilen kimliklerin olması, yani herkesin aynı anda bir bölgesel, bir ulusal ve bir de Avrupalı kimliğine sahip olabilmesi, hatta bölgesel ve/veya Avrupalı kimliğin ulusal kimliğin önüne geçebilmesi anlayışının alması gerekmektedir. Birçok Kürt, Türk ulusuyla özdeşleşmektense kendini Avrupa vatandaşı ve Kürt olarak tanımlamayı tercih edebilir. Ankara'nın kuzey Irak'a yönelik politikası, yani Kürt özyönetimine karşı olan şiddetli itirazı ve Irak'ın bütünlüğü konusundaki ısrarı da, Irak'ın bütünlüğü ve egemenliği ile ilgili bir endişeden çok Türkiye'nin bütünlüğü ve egemenliği ile ilgili bir endişeye dayalıdır. Eğer Türkiye AB ile daha da bütünleşecek olursa, "devlet ve ulusun bölünmez bir bütünlüğüne" dayalı üniter bir devlete olan bu tavizsiz bağlılığını koruması zor olacaktır. Ulus-altı aktörlerin eline Ankara'yı bypass etmek için daha fazla imkân geçecek, ulusal egemenlik ise çoğu alanda Brüksel'e geçecektir.

ABD işgali sırasında Kuzey Irak'ta seyahat eden bir yabancı, bölge yerlilerinden zaman zaman "Türkiye AB'ye girse iyi olurdu, çünkü o zaman Kürt bölgesi Irak'tan kopup Türkiye'ye bağlanır ve bu şekilde onlar da AB'ye üye olabilirdi," gibi cesurane bir fikri duymanın mümkün olduğunu belirtmiştir. Bu gibi kehanetler gerçekçi olmaktan ziyade eğlenceli olsa da, Türkiye'nin fiili AB üyeliğinin, hem Kürtlerin bağımsız devlet olma isteğini, hem de Türklerin bu istekler konusundaki korkularını nasıl etkileyebileceği konusunu öne çıkarıyor. Türkiye'deki Kürtlerin çoğu AB üyeliğinin durumlarını önemli ölçüde iyileştireceğine ve kültürel ve siyasi haklarını koruyacağına inanmaktadır. Ama 'bu Ortadoğu'daki ulus ötesi Kürt bağlarını nasıl etkileyecektir? Bugün de Kürtler, farklı devlet kurma projeleri içinde yer aldıklarından birbirlerinden ayrı durumdadır. Avrupa Birliği dış

sınırlarının korunması konusunda çok katı olduğundan, Türkiye'nin birliğe üye olmasıyla bu ayrılık daha da pekişebilecektir. 2004'teki Doğu genişlemesi, sınır devleti haline gelen Polonya, Slovakya ve Macaristan gibi yeni üye devletlerin, AB'nin yeni dış sınırlarındaki kontrolü arttırmak zorunda kalmaları anlamına gelmişti. Türkiye üye olursa Irak, İran ve Suriye sınırları mutlaka takviye edilecektir. Türkiye, Asya ve Ortadoğu'dan Avrupa'ya gitmek isteyenler için önemli bir geçiş ülkesi olduğundan, AB ülkenin doğu sınırlarının katı bir şekilde kontrol edilmesini isteyecektir. Dolayısıyla Kürtler sadece hâlihazırdaki ulus-devlet sınırları tarafından değil, Avrupa Birliği'nin dış sınırları tarafından da bölünmüş olacaktır. Bu, tüm Kürtlerin bir devlette toplanması, yani "büyük Kürdistan" umudunu şimdikiinden daha da az muhtemel hale getirecek, bu da Türkiye'nin güvenlik kaygılarını azaltacaktır. Böyle bir gelişme Türkiye'deki Kürtlerin durumunu iyileştirirken, pan-Kürdist hayal ve emelleri sona erdirir.

Bu incelemeden çıkarılabilecek bir sonuç; İslami eğilimleri olan bir hükümetin iktidara gelmesinin, Kemalist dış politikanın temel parametrelerini, en azından Iraklı Kürtler konusunda değiştirmemiş olduğudur. AKP'nin 2002 seçim zaferinden sonraki kuzey Irak politikasındaki süreklilikle, Ankara'nın AB politikasındaki değişmezlik birbirine paraleldir. Eğer ille de bir fark aranacaksa, yeni iktidar uzun vadede AB üyesi olma hedefini çoğu selefinden daha fazla coşku ve başarıyla gözetmiştir. İslami dayanakları olan AKP, en azından son on yıllarda, toplumun hem resmi ideolojiye karşı çıkan, hem de Batı'yla ve Ortadoğu'yla ilişkiler konusunda farklı fikirler ileri süren bir kesimini temsil etmektedir. AKP'nin kökenini oluşturan daha önceki İslamcı partiler, AB'ye karşıydılar ve İslam dünyasıyla daha yakın ilişkiler kurulmasını savunuyorlardı. AKP iktidara gelip de ülkeyi yönetme görevini devraldığından beri, ideolojisi en azından dış politika alanında devlet geleneğine boyun eğmiş gibi görünüyor. Gerçekten de Irak'a yönelik politikanın neredeyse tüm özellikleri aynı kaldı. Ancak federasyon konusunda küçük bir politika değişikliği oldu. Ankara zamanla Irak'ın federatif bir devlet olması fikrine daha açık hale geldi. Irak'ın dönüşüm sürecinde vatandaşlar arasında ortak bir Iraklılık kimliğinin çok zayıf olduğu, hatta var olmadığı kesin olarak belli oldu. İşgalden sonra yapılan

ilk seçimler halkın etnik kökene göre oy verdiğini gösterdi ve kısa sürede federasyon bölünmeye tek gerçekçi alternatif olarak ortaya çıktı. Bu yüzden Ankara'nın politikası ideolojik bir değişimden çok, kaçınılmaz bir gerçeğe uyum gösterme olarak görülebilir. Ama yine de öncelik aynıdır: Irak'ın bütünlüğünün korunması.

Ankara'nın diğer bölgeler ve devletlerle ilişkisinde, Türkiye'nin AB ile gelecekteki ilişkilerinin önemli etkileri olacaktır, çünkü üyelik konusu iç siyasetle çok yakından bağlantılıdır. Ayrıca AB üyeliği en öncelikli dış politika hedefi olduğundan, başka bölgelere yönelik politikalar da AB ile ilişkilerde ne olacağına bağlı olacaktır. İki Türk bilim adamının söylediği gibi, Türkiye'nin Ortadoğu politikası "bu ilişkilerin, daha öncelikli Batı'ya dönük hedefi nasıl etkileyeceği konusundaki yorumlara bağlı"dır.³ AB üyeliği daha fazla demokratikleşme, Kürtlerin kültürel ve siyasi haklarının artması ve ordunun siyasetteki etkisinin azalması anlamına gelecektir. Ayrıca, geleneksel Kemalist seçkinler, resmi ideolojiyi tanımlama konusundaki tekel haklarını muhtemelen yavaş yavaş yitirecektir. Bu da Kürt konusu başta olmak üzere Türkiye'nin dış politikasının birçok ögesini etkileyecektir. Eğer Türkiye AB'ye tam üye olmazsa, yönü daha belirsiz olacaktır. Bu durumda önceliklerini yeniden gözden geçirebilir, ama aynı zamanda AB Türkiye'yi kabul etse de etmese de bir reform süreci başlamıştır. Bu nedenle, şu andaki gelişmeler kesintiye uğramadığı ve güvenlik takıntılı dış politikanın galebe çalmadığı takdirde, Türkiye'nin gelecekte Irak'ın kuzeyindeki gelişmelere karşı daha açık olması bekenebilir.

Türkiye'nin politikası, aynı zamanda, onun hâlâ yerine oturmamış ve tartışmalı ulus inşa etme projesinin de bir yansımasıdır. Ülkede ulusal kimlik konusunda hâlâ temel anlaşmazlıklar olduğu sürece, Irak'taki Kürtlerin siyasi statüsü, Türk politika yapıcıları için bir huzursuzluk kaynağı olarak kalmaya devam edecektir. Bu huzursuzluk ancak, Iraklı Kürtlerin birleşik ve istikrarlı bir Irak'ın (tekrar) parçası haline geldikleri gün (eğer böyle bir gün gelecekse) sona erecektir.

NOTLAR

BİRİNCİ BÖLÜM: GİRİŞ

- 1 Babil, 16 Ekim 2002, Raphaeli (2004) 1. sayfadan alıntılanmıştır.
- 2 Picard (2006), s. 75.
- 3 Devlet görevlisi ile mülakat, Ankara, 20 Temmuz 2000.
- 4 Brandell (2006), s. 205.
- 5 Jorum (2008'de basılacak), Herb'e ithaf var (1999: 24; Newman 2000: 18).

İKİNCİ BÖLÜM: ULUS İNŞASI VE DIŞ POLİTİKA

- 1 "Devletsiz ulus" kavramı, nesnel olarak var olan ve ideal durumda kendi devletine sahip olması gereken ulusların olduğu fikrinin devam ettiğini göstermektedir.
- 2 Verney (2002), s. 99.
- 3 Bloom (1990), s. 55 – 56.
- 4 Pye (1962), s. 52.
- 5 Kymlicka (1998), s. 32, 212; Cizre Sakallıoğlu (1996), s.6.
- 6 Bloom (1990), s. 79-82.
- 7 Bloom (1990), s. 73-74.
- 8 Bloom (1990), s. 93.
- 9 Rygiel (1998), s. 107.
- 10 Lapid (2001), s. 14.
- 11 Brown (2001), s. 119. "Uluslararası İlişkiler Kuramında Yapısalcı Yönelim"i eleştiren makale için bkz. Checkel (1998).
- 12 Haas (2001), s. 24.
- 13 Brandell (2001), s. 2-3.
- 14 Campbell, (1990), s. 264.
- 15 Bkz. Dodds (1994), s. 186-193.
- 16 Temsil uygulaması olarak dış politika üzerine bir çalışma için bkz. Dodds (1994), s. 187-189.
- 17 Jacobsson (1997), s. 31-32.
- 18 Dodds (1994), s. 187.
- 19 Campbell (1992), s. 11.
- 20 Campbell (1990), s. 266.
- 21 McSweeney (1999), s. 22.
- 22 Dodds (1994), s. 191-192; Campbell (1992), s. 12; Connolly (1989), s. 334-335; McSweeney (1999), s.2.
- 23 Buzan, Waever ve de Wilde (1998), s. 23-24.
- 24 Buzan, Waever ve de Wilde (1998), s. 124-125.
- 25 Buzan, Waever ve de Wilde (1998), s. 20.
- 26 Buzan, Waever ve de Wilde (1998), s. 7-8.
- 27 Buzan, Waever ve de Wilde (1998), s. 119.

- 28 Wilson ve Donnan (1998), s. 8.
29 Wilson ve Donnan (1998), s. 8.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TÜRK ULUSUNUN TANIMLANMASI VE SAVUNULMASI

1 Köker (2002), s. 2

2 Önde gelen gazeteci Mehmet Ali Birand, Ermenistan Devlet Başkanı Koçaryan ile yaptığı bir röportajda, Ermeni soykırımının tanınması isteğinin nedenlerini sorgular. Koçaryan Ermeni soykırımının tanınmasının asla Ermenilerin toprak talebiyle sonuçlanmayacağı yarutını verince, Birand şunları söyler: "Türkiye size güvenmiyor, siz de Türkiye'ye güvenmiyorsunuz. Türkiye endişeli. Anayasanızda ve Taşnak Partisi tüzüğünde bir madde var. Tazminat veya toprak istemeyeceğinizi, sadece soykırımı kabul etmemizin önemli olduğunu söylüyorsunuz. Başka birinin devlet başkanlığı görevini devraldığını düşünün. O zaman halefiniz, 'o sözü veren Koçaryan'dı, ben değil; madem soykırımı tanıdınız, o zaman bize tazminat ve toprak verin' diyebilir." Birand Ermeni parlamentosunun neden Türkiye'den tazminat ya da toprak istemeyeceğini resmi olarak karara bağlamadığını da sorgular. Ermeni parlamentosunun henüz Türkiye ile sınır anlaşmasını kabul etmemiş olması da Türkiye'nin sıkıntısını artırmaktadır. Bkz. *Turkish Daily News*, 1 Şubat 2001. Siyaset bilimcisi Etienne Copeaux'ya göre Türkiye'nin Ermeni sorunu hakkındaki hassasiyetinin diğer ve bununla bağlantılı bir nedeni de "soykırımın tanınmasının o dönemde çok sayıda Ermeni'nin Anadolu'da yaşadığının tanınması anlamına geleceğidir. Bu da çokkültürlü bir Anadolu demektir. Ama bugün Kürt sorununda gördüğümüz gibi Türk devleti tek kültürlü ve tek dilli bir devlet olarak tasavvur edilmektedir. Bu yüzden [Ermeni soykırımını tanımak] Türklerin sadece Kürtlere değil hâlâ Türkiye'de yaşayan diğer milliyetlere de tavizlerde bulunması gerekeceği anlamına gelebilir." Gorilovskaya yayını *Mother Jones*'ta Copeaux'yu alıntılar, 23 Nisan 2004.

3 McDowall (2004), s. 7. Altıncı bölümde Irak sınırının da diğer sınırlar gibi aynı dokunulmaz statüye sahip olduğunu ele alacağım.

4 Hale (2000), s. 225.

5 Hale (2000), s. 45.

6 Çandar (2004), s. 57.

7 Cem (2001), s. 117.

8 *Turkish Review Quarterly Digest* (1992), s. 86.

9 Tunander (1995).

10 Hale (2000), s. 15-16; Zürcher (1997), s. 12.

11 Karpat (1972), s. 8-9.

12 Zürcher (1997), s. 21.

13 Hourani (1974), s. 72.

14 Zürcher (1997), s. 29; Hale (2000), s. 23.

15 Hourani (1974), s. 73; Karpat (1972), s. 95.

16 Hourani (1974), s. 73; Zürcher (1997), s.s. 41, 59-64. 1820'lerden 1870'lere kadar yapılan reformların ayrıntılı bir açıklaması için bkz. Zürcher (1997), s. 38-79.

17 Yılmaz (2006), s. 31.

- 18 Karpat (1973), s. 86-87.
19 Rooke (2006), s. 132.
20 Karpat (1973), s. 86.
21 Karpat (1973), s. 87-88.
22 Quataert (2000), s. 186-187.
23 Karpat (1973), s. 91-92.
24 Karpat (1973), s. 8.
25 Hourani (1974), s. 75.
26 Hale (2000), s. 16.
27 Hale (2000), s. 29.
28 Zürcher (1997), s. 83-94.
29 Karpat (1972), s. 84-85.
30 Karpat (1972), s. 106-107.
31 Hanioglu (1995), s. 200-203; Hanioglu (2001), s. 305-306.
32 Hanioglu (1995), s. 209; Hanioglu (2001), s. 296-297.
33 Hanioglu (2001), s. 296, 301.
34 Hanioglu (2001), s. 301-302.
35 Karpat (1972), s. III.
36 Hale (2000), s. 32; Hanioglu (2001), s. 300.
37 Zürcher (1997), s. 109, 114; Hale (2000), s. 33-34.
38 Lewis (1968), 344-346.
39 Hanioglu (2001), s. 295-296.
40 Lewis (1968), s. 349-351.
41 Lewis (1968), s. 352; Zürcher (1997), s. 135.
42 Yılmaz (2006), s. 35-36; Hale (2000), s. 46.
43 Zürcher (1997), s. 153; Hale (2000), s. 45; Yılmaz (2006), s. 36.
44 Kirişçi ve Winrow (1997), s. 75-78.
45 Somer (2004a), s. 247.
46 Gökalp (1968), s. 12.
47 Gökalp (1968), s. 15.
48 Gökalp (1968), s. 16.
49 Bu konuda bir inceleme için bkz. Somer (2005b), s. 73-90.
50 İçduygu, Çolak ve Soyank (2000), s. 195.
51 Bu konu beşinci bölümde incelenecektir.
52 Bu rakam Washington'daki Türk Büyükelçiliği tarafından verilmiştir. Kirişçi ve Winrow'da (1997) alıntılanan Andrews, 49 farklı etnik gruptan söz eder.
53 Kirişçi ve Sampson (1998), s. 4-15.
54 Robins (2003), 383-384.
55 Poulton (1997), s. 219.
56 Misak-ı Milli ulusal direniş hareketinin ilkelerini ve hedeflerini belirleyen kısa bir belgeydi. Direniş hareketi, Osmanlı hükümetini 1919 Ekim ayında seçimler yapmaya ikna etti. Hareketin üye-

leri ve yandaşları oyların çoğunu aldı ve 1920 Ocak ayında meclis oybirliğiyle Misak-ı Milli'yi kabul etti. Mustafa Kemal için Misak-ı Milli yeni Türk ulusunun sınırlarını tanımlıyor ve belirliyordu. Bkz. Kirişçi ve Winrow (1997), s. 77 ve 98.

- 57 Hale (2000), s. 47-59.
- 58 Robins (1992), s. 81.
- 59 Shaw ve Kural Shaw (1976-1977), s. 376; Çelik (1999), s. 1119 ve sonrası; Kirişçi (1996), s. 38.
- 60 Gunter (1993), s. 302; Kirişçi ve Winrow (1997), s. 167.
- 61 Köker (2001), s. 3.
- 62 Kürdistan İşçi Partisi. 2002'de PKK'nın ismi değişerek KADEK (Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi) oldu. 2003'te örgüt ismini yine değiştirerek Kongra-Gel (Kürdistan Halk Kongresi) adını aldı. Ancak genellikle hâlâ PKK olarak anılmaktadır.
- 63 Altıntay ve Kancı (2007'de yayınlanacak).
- 64 Örneğin bkz. *Turkish Daily News*, 7,8,9,13 ve 16 Ağustos 2001.
- 65 *Turkish Daily News*, 4 Ocak 2002, başyazı.
- 66 *Turkish Daily News*, 8 Ağustos 2001.
- 67 Buzan, Waever ve de Wilde (1998), s. 25.
- 68 Somer (2004b), s. 339-340.
- 69 Cizre Sakalhoğlu (1996), s. 1.
- 70 Somer (2004a), s. 252.
- 71 Çandar (2004), s. 53.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: TÜRKİYE CUMHURİYETİNDE KÜRT KİMLİĞİ

- 1 McDowall (2005), s. 144.
- 2 McDowall (2005), s. 143, 405-412.
- 3 Mango (1999), s.16.
- 4 McDowall (2005), s. 1.
- 5 McDowall (2004), s. 144.
- 6 Jung ve Piccoli (2001), s. 122-123.
- 7 Watts (2000), s. 11-16; Kirişçi ve Winrow (1997), s. 98-99.
- 8 Watts (2000), s. 17-27. Watts'ın rakamları askeri kaynaklardandır. McDowall (2004, s. 209) 40.000'e yakın Kürdün öldüğü iddialarına yer verse de bu rakamın abartılmış olma ihtimalinin de altını çizmektedir.
- 9 Watts (2000), s. 6-10. Alıntı 6. sayfadan.
- 10 Kadioğlu (1998), s. 186.
- 11 McDowall (2004), s. 207.
- 12 Cem (2001), s. 115.
- 13 Mango (1999), s.22.
- 14 Jung ve Piccoli (2001), s. 60; Kadioğlu (1998), s. 186.
- 15 Yeğen (1996), s. 220-226.
- 16 Zürcher (1997), s. 276-277.

- 17 Zürcher (1997), s. 292-294, 324.
18 McDowall (2004), s. 426-427.
19 Jung ve Piccoli (2001), s. 124.
20 Zürcher (1997), s. 325.
21 McDowall (2004), s. 423-428; Kirişçi ve Winrow (1997), s. 129-31, Zürcher (1997), s. 325.
22 Zürcher (1997), s. 326.
23 Robins (1991), s. 33; Kirişçi ve Winrow (1997), s. 131; McDowall (2004), s. 426.
24 Gurbey (2005), s. 140-141.
25 McDowall (2005), s. 432-433.
26 Somer (2004a), s. 246-249.
27 Jorum (2006), s. 162-163.
28 Gurbey (2005), s. 142.
29 Yavuz ve Özcan (2006), s. 108-109; *Middle East Report Online*, 31 Ağustos 2005.
30 Çarkoğlu (2003), s. 172-179.
31 Çandar (1999), s. 131.
32 Cizre Sakallıoğlu (1997), s. 158.
33 Gurbey'e, göre MGK "Türkiye'nin Kürt politikasını oluşturur, ordu da bunu uygulamada aracıdır." 2005, s. 139.
34 Gurbey (2005), s. 155.
35 Avrupa Komisyonu (2004).
36 Bozarlan (2005), s. 133.
37 Somer (2004b), s. 332.
38 Kirişçi ve Winrow (1997), s. 148.
39 *The Economist*, 12 Nisan 2006; *Middle East Report Online*, 31 Ağustos 2005.
40 Yavuz (2004), s. 126; McDowall (2004), s. 9.
41 Somer (2005a), s. 117.
42 Rakip ve uyumlu kimlikler üzerine bir tartışma için bkz. Somer (2004b).
43 Yavuz ve Özcan (2006), s. 103.
44 Gündüz-Hoşgör ve Smits (2002), s. 417-432. Türklerin sadece yüzde 2'si başka bir etnik gruptan bir kişiyle evliydi, bunların yüzde 1.4'ünün eşi Kürttü. Kan bağı Türkler arasındaki evliliklerin yüzde 20.5'inde vardı.
45 Somer (2005a), s. 113-114.

BEŞİNCİ BÖLÜM: ULUS İNŞASI VE TEHLİKE SÖYLEMİ

- 1 Buzan, Waever ve de Wilde (1998), s. 120.
2 Daha önceki metinlerin salt bir tekrarı olan bazı metinler çıkarılmıştır. www.mfa.gov.tr adresinden 2001 Kasım ayında ulaşılan metinlerin çoğu 2006 Kasım ayında artık bulunamıyordu. (Basılı sayfalar yazarda mevcuttur.)
3 "Dış Politika" başlığı altındaki alt başlıklardan biri "Başlıca Konular"dı. Bu alt başlığın altında sıralanan on bir konudan biri "terör"dü. (Diğerleri şunlardı: "Kıbrıs," "Türkiye ve AB," "Türkiye'nin

Güvenliği ve NATO ile ilişkileri,” “Ermeni İddiaları,” “Enerji Konuları,” “Türkiye’deki Boğazlar,” “Su Meselesi,” “Silah Kontrolü ve Silahsızlandırma,” “Yurtdışında Yaşayan Türkler.”

- 4 Campbell (1990), s. 271.
- 5 Campbell (1990), s. 272.
- 6 Campbell (1990), s. 271 ve devamı.
- 7 Campbell (1990), s. 277; Campbell (1992), s. 75.
- 8 www.mfa.gov.tr (erişim tarihi 15 Kasım 2001).
- 9 Campbell (1992), s.3
- 10 Mc Dowall da (2004) benzer bir noktaya işaret eder: s. 416’da, Ankara için Kürt ayrımcılığı tehlikesine karşı uyandı bulunup, aynı zamanda bu tehlikenin büyüklüğünü yadsımanın önemli olduğunu söyler.
- 11 Cem (2001), s. 115.
- 12 Cem (2003), s. 115.

ALTINCI BÖLÜM: KÜRTLERİN DE FACTO DEVLET OLMA DURUMUNA İMKÂN TANINMASI VE KARŞI ÇIKILMASI

- 1 McDowall (2004), s. 357–361.
- 2 Kirişçi ve Winrow (1997), s. 158.)
- 3 Kirişçi (1996), s. 22; Kirişçi (2004), s. 291.
- 4 Graham-Brown (1999), s. 110, 213, 222, 223; McDowall (2004), s. 378.
- 5 Devlet yetkilisi ile görüşme, Ankara, 20 Temmuz 2000.
- 6 29 Haziran 2001 tarihli *Turkish Daily News*’e göre bölgeyi gören yabancı diplomatlar “ülkenin ortası ve güneyi hala demir yumruk altında yaşarken, Irak’ın bir bölgesinin ve 4 milyon nüfusun tüm bu haklara ve demokratik kurumlara sahip olduklarını görmenin çok ironik olduğunu” söylemiştir. Benzer haberler için bkz. *Turkish Daily News*, 29 Ekim 2002 ve *New York Times*, 28 Temmuz 2002.
- 7 Devlet yetkilisi ile görüşme, Ankara, 20 Temmuz 2000.
- 8 Bu meclise girmek için yüzde 7’lik barajı geçemeyen küçük partilerin aldığı oyların KDP ve KYB’ye dağıtılması sonrasında çıkan sonuç. Bkz. Graham-Brown (1999), s. 219–220.
- 9 Robins (2003), s. 325.
- 10 Graham-Brown (1999), s. 220–222.
- 11 Gunter (1999), s. 67–87.
- 12 Devlet yetkilisi ile görüşme, Ankara, 18 Temmuz 2000.
- 13 Devlet yetkilisi ile görüşme, Ankara, 18 Temmuz 2000.
- 14 Devlet yetkilisi ile görüşme, Ankara, 20 Temmuz 2000.
- 15 ABD diplomatı ile görüşme, Ankara, 1 Aralık 2000.
- 16 Kirişçi (1994–1995), s. 44–50.
- 17 *Turkish Daily News* 1 Kasım 2001’de “en az 100 kamyonun her gün Irak’tan Türkiye’ye ham petrol getirdiğini” yazdı. KDP Türkiye’ye satılan petrolden ve Habur sınır kapısından gümrük alıyordu. Bkz. Mc Dowall (2004), s. 389–390; Kirişçi (1996), s. 31 ve Graham-Brown (1999), s. 224, 228.

- 18 Türk Dışişleri Bakanlığı (2004), "Türkiye'nin Irak Politikası Nedir?"
- 19 Türk Dışişleri Bakanlığı (2004), "Türkiye'nin Irak Politikası Nedir?"
- 20 Gunter (1999), s. 118.
- 21 Aziz'in mektubu *Keesing's Record of World Events* cilt 43 Mayıs 1997'de alıntılanmaktadır. Ayrıca bkz. *Turkish Daily News*, 26 Ekim 2001. Burada Irak'ın BM'den "Türkiye'ninkuzeydeki operasyonlarının yasaklanmasını" ve "BM'nin sorumluluğunu yerine getirip Türkhükümetinden Irak'a karşı askeri saldırılarına hemen son vermesini talep etmesini" istediği haberi yer aldı.
- 22 *Turkish Daily News*, 28 Haziran 2001.
- 23 *Keesing's Record of World Events* cilt 41, Mart ve Nisan 1995.
- 24 *Turkish Daily News*, 10 Nisan 1995.
- 25 Kirişçi ve Winrow (1997), s. 163.
- 26 KDP'nin Ankara temsilcisi Safeen M. Dizayee ile görüşme, 30 Kasım 2000.
- 27 Roberts (1995), s. 59.
- 28 *Boundary and Security Bulletin* 3:2 (1995 yazı), s. 15.
- 29 Roberts (1995), s. 59.
- 30 Gunter (1998), s. 38.
- 31 KDP'nin Ankara temsilcisi Safeen M. Dizayee ile görüşme, 30 Kasım 2000.
- 32 ABD diplomatı ile görüşme, Ankara, 1 Aralık 2000.
- 33 Devlet yetkilisi ile görüşme, Ankara, 18 Temmuz 2000.
- 34 *Boundary and Security Bulletin* İngiltere'deki Durham Üniversitesi'nde Uluslararası Sınır Araştırmaları Birimi'nce yayınlanmaktadır. Her sayıda sınır konularıyla ilgili uluslararası haber özetleri bulunur.
- 35 *Boundary and Security Bulletin* 2:1 (Nisan 1994)
- 36 *Boundary and Security Bulletin* 2:2 (Temmuz 1994).
- 37 *Boundary and Security Bulletin* 2:3 (Ekim 1994).
- 38 *Boundary and Security Bulletin* 2:4 (Ocak 1995).
- 39 *Boundary and Security Bulletin*'in tüm olayların tam bir listesini verip vermediği kesin değil. Elbette medyada yer almayan sınır geçişleri de olabilir.
- 40 Türk Dışişleri Bakanlığı (2003), "Türkiye'nin BM temsilcisi Ümit Pamir'in mesajı, 26 Mart 2003."
- 41 *Turkish Daily News*, 12 Eylül 2002.
- 42 Gunter (1999), s. 118.
- 43 KDP'nineski Ankara temsilcisi, şimdi Erbil'de KDP'nin lideri olan Safeen M. Dizayee'nin e-mail'i.
- 44 *Turkish Daily News*, 7 Kasım 2001.
- 45 *Turkish Daily News*, 24 Mart 2003.
- 46 *Turkish Daily News*, 8 Nisan 1995.
- 47 *Turkish Daily News*, 5 Nisan 1995.
- 48 Devlet yetkilisi ile görüşme, Ankara, 18 Temmuz 2000.
- 49 Devlet yetkilisi ile görüşme, Ankara, 18 Temmuz 2000.
- 50 Devlet yetkilisi ile görüşme, Ankara, 18 Temmuz 2000.
- 51 *Türk Basın Özeti/ Cumhuriyet*, 20 Haziran 2001.

- 52 *Turkish Daily News*, 30 Ağustos 2001.
- 53 *Turkish Daily News*, 19 Haziran 2001. ayrıca bkz. 20 Haziran 2001 sayısı.
- 54 *Turkish Daily News*, 29 Haziran 2001.
- 55 Devlet yetkilisi ile görüşme, Ankara, 18 Temmuz 2000.
- 56 Aykan (1996), s. 347.
- 57 KDP'nin Ankara temsilcisi Safeen M. Dizayee ile görüşme, 30 Kasım 2000.
- 58 KDP'nin Ankara temsilcisi Safeen M. Dizayee ile görüşme, 30 Kasım 2000.
- 59 Devlet yetkilisi ile görüşme, Ankara, 18 Temmuz 2000.
- 60 Devlet yetkilisi ile görüşme, Ankara, 18 Temmuz 2000.
- 61 McDowall (2004), s. 384.
- 62 *Turkish Daily News*, 12 Mayıs 2001. Üçüncü ve dördüncü konular güvenlik meseleleriyle, özellikle PKK tehdidi ve Türkmenlerle ilgiliydi.
- 63 Devlet yetkilisi ile görüşme, Ankara, 18 Temmuz 2000.
- 64 Aras (2004), s. 103-104.
- 65 ABD diplomatı ile görüşme, Ankara, 1 Aralık 2000.
- 66 Devlet yetkilisi ile görüşme, Ankara, 20 Temmuz 2000.
- 67 Türk Dışişleri Bakanlığı, "Terörizm", www.mfa.gov.tr (erişim 15 Kasım 2001).
- 68 Bkz. Türk Dışişleri Bakanlığı (2004), "Türkiye'nin Irak Politikası Nedir?"
- 69 Örneğin bkz. Türk Dışişleri Bakanlığı (2005), "Türk Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Namık Tan'ın Kerkük ve Irak Türkmenlerinin Irak'taki 30 Ocak seçimlerine katılması ile ilgili bir soruya cevaben mesajı" ya da Türk Dışişleri Bakanlığı (2004), "Türkiye'nin Irak Politikası Nedir?"
- 70 McDowall (2004), s. 373 ve 405.
- 71 Devlet yetkilisi ile görüşme, Ankara, 18 Temmuz 2000.
- 72 AKP milletvekili ve partinin dış ilişkiler komitesi ikinci başkanı Mevlut Çavuşoğlu ile görüşme, İstanbul, 20 Ağustos 2005.
- 73 Robins (1991), s. 62.
- 74 Graham-Brown (1999), s. 218 ve 234.
- 75 ABD diplomatı ile görüşme, Ankara, 1 Aralık 2000.
- 76 Türk Dışişleri Bakanlığı (2004), "Türkiye'nin Irak Politikası Nedir?"
- 77 Irak Türkmen Cephesi'nin Ankara temsilcisi Mustafa Ziya ve işbirliği ve kültür vakfı Türkmenli'nin başkanı Hazan Özmen ile görüşme, Ankara, 19 Temmuz 2000.
- 78 Irak Türkmen Cephesi'nin Ankara temsilcisi Mustafa Ziya ile görüşme, Ankara, 19 Temmuz 2000.
- 79 Uluslararası Kriz Grubu (2005), s. 10.
- 80 *Gulf News*, 23 Ocak 2003.
- 81 Mehmet Ali Birand, *Turkish Daily News*, 8 Temmuz 2003; Oktav (2004), s. 9; Gündüz Aktan, *Turkish Daily News*, 16 Temmuz 2003.
- 82 Uluslararası Kriz Grubu (2005), s. 20.
- 83 *Gulf News*, 23 Ocak 2003; *BBC News*, 10 Mart 2003.
- 84 *BBC News*, 10 Mart 2003.
- 85 Uluslararası Kriz Grubu (2005), s. 20.

- 86 Devlet yetkilisi ile görüşme, Ankara, 20 Temmuz 2000.
87 Devlet yetkilisi ile görüşme, Ankara, 20 Temmuz 2000.
88 Devlet yetkilisi ile görüşme, Ankara, 18 Temmuz 2000.
89 Türk Dışişleri Bakanlığı (2004), "Türkiye'nin Irak Politikası Nedir?"
90 Aykan (1996), s. 347; Robins (2003), s. 321.
91 Graham-Brown (1999), s. 229.
92 *New York Times*, 4 Aralık 1990; Robins (2003), s. 55.
93 Aykan (1996), s. 347.
94 Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) Başkanı Dr. Ümit Özdağ ile görüşme, Ankara, 17 Temmuz 2000.
95 Kirişçi ve Winrow (1997), s. 167; Robins (2003), s. 317.

YEDİNCİ BÖLÜM: İŞGALDEN SONRA

- 1 Türk Dışişleri Bakanlığı (2003), "Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın Abdullah Gül'ün OIC Do-
ha olağanüstü zirvesi mesajı, 5 Mart 2003."
2 Park (2003), s. 9; *Turkish Daily News*, 1 Mart 2003; *Turkish Daily News*, 3 Mart 2003.
3 Park (2003), s. 4; *Turkish Daily News*, 8 Mart 2003.
4 *Bulletin of the Atomic Scientists*, 1 Temmuz 2003.
5 Bkz. *Turkish Daily News* 5 Mart 2003.
6 *The Washington Times*, 17 Haziran 2003.
7 Kirişçi (2004a), s. 6-7; Park (2003), s. 5; Michael Rubin, *National Review Online*, 2 Ağustos 2005,
www.nationalreview.com/rubin/rubin200508020819.asp
8 *Bulletin of the Atomic Scientists*, 1 Temmuz 2003.
9 *Turkish Daily News*, 5 Mart 2003.
10 National Public Radio, sabah servisi, 5 Mart 2003, www.npr.org
11 *The Associated Press*, 6 Mart 2003.
12 *Bulletin of the Atomic Scientists*, 1 Temmuz 2003.
13 Kane Finn (2003); *Turkish Daily News*, 5 Mart 2003.
14 Kirişçi (2004a), s. 8; *The Washington Post*, 13 Mart 2003.
15 AKP milletvekili ve partinin dış ilişkiler komitesi ikinci başkanı Mevlüt Çavuşoğlu ile görüşme, İs-
tanbul, 20 Ağustos 2005.
16 Oktav (2004), s. 2.
17 *AP online*, 22 Mart 2003.
18 *Turkish Daily News* 7 Mart 2003; *Daily Post*, 22 Mart 2003; *United Press International*, 22 Mart
2003.
19 *Turkish Daily News*, 4 Mart 2003; *Turkish Daily News*, 7 Mart 2003; *Turkish Daily News*, 9 Mart
2003.
20 *Knight Ridder / Tribune Business News*, 16 Mart 2003; *AP Worldstream*, 17 Mart 2003; *United Press
International*, 17 Mart 2003; *The Washington Post*, 18 Mart 2003.
21 *Turkish Daily News*, 15 Mart 2003.

- 22 *The Washington Post*, 13 Mart 2003.
- 23 *Xinhua News Agency*, 22 Mart 2003; *United Press International*, 23 Mart 2003.
- 24 *Chicago Tribune*, 28 Mart 2003; *The Columbian*, 1 Nisan 2003.
- 25 *Turkish Daily News*, 22 Mart 2003
- 26 *Turkish Daily News*, 25 Mart 2003; *The Columbian*, 1 Nisan 2003.
- 27 *AP Online*, 6 Nisan 2003; *Knight Ridder/ Tribune Business News*, 10 Nisan 2003.
- 28 *AP Online*, 19 Nisan 2003; *AP Worldstream*, 10 Nisan 2003; *Daily Telegraph*, 12 Nisan 2003; *The Independent*, 14 Nisan 2003.
- 29 *Turkish Daily News*, 14 Nisan 2003.
- 30 Çandar (2004), s. 55; Kirişçi (2004a), s. 4; Olson (2005), s. 102.
- 31 Mehmet Ali Birand, *Turkish Daily News*, 8 Temmuz 2003. benzer bir görüş için bkz. İlnur Çevik, editör, *Turkish Daily News*, 16 Temmuz 2003; "Onlar (ABD) ayrıca Türk askerlerinin kuzey Irak'ta PKK'yla savaşmak için bulunduğu da inanmadıklarını söylüyorlar ve Türkleri bölgedeki Türkmeler üzerinde nüfuzlarını kullanarak kargaşa çıkarıp yerel siyaseti etkilemeyi planlamakla suçluyorlar."
- 32 Celal Talabani, *The New Anatolian*'da röportaj, 28 Ekim 2005.
- 33 Gülbey (2005), s. 143; Olson (2005), s. 107.
- 34 Türkiye Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Yiğit Alpogan, Washington Enstitüsü Özel Politika Forumu'nda konuşma, 31 Ocak 2006. www.washingtoninstitute.org/templateCo5.php?CID=2438 (erişim 30 Nisan 2006).
- 35 Türkiye'nin ABD büyükelçisi Faruk Loğoğlu şunları söyledi: "Biz yardım teklif ediyoruz [...] Irak'a gidersek istenerek gittiğimizden emin olmak isteriz." Bkz. *AP Worldstream*, 4 Kasım 2003.
- 36 Oktav (2004), s. 11.
- 37 Salih (2005), s. 12.
- 38 *Turkish Daily News*, 10 Ağustos 2005.
- 39 Katzman (2005), s. 5-6; Salih (2005); s. 13.
- 40 Türk Dışişleri Bakanlığı (2005), "Irak seçim sonuçları ile ilgili basın duyurusu, 13 Şubat 2005."
- 41 Türk Dışişleri Bakanlığı (2005), "Irak seçim sonuçları ile ilgili basın duyurusu, 13 Şubat 2005.": Devlet yetkilisi ile görüşme, Ankara, 25 Ağustos 2005.
- 42 *AFP*, 15 Haziran 2005.
- 43 *Turkish Daily News*, 23 Mayıs 2003.
- 44 Mehmet Ali Birand, *Turkish Daily News*, 8 Temmuz 2003.
- 45 İlnur Çevik, *Turkish Daily News*, 15 Temmuz 2003.
- 46 Çandar (2004); s. 53.
- 47 Oktav (2004), s. 13.
- 48 Oktav (2004), s. 13 ve Mehmet Ali Birand, *Turkish Daily News*, 16 Temmuz 2003.
- 49 Galbraith (2003), s. 3.
- 50 *The Economist*, 31 Ocak – 6 Şubat 2004, s. 45.
- 51 Devlet yetkilisi ile görüşme, Ankara, 25 Ağustos 2005.
- 52 Neçirvan Barzani, Kürdistan Bölgesel Yönetimi başbakanı, *The Financial Times*, 15 Ağustos 2005.
- 53 Salih (2005), s. 13.

- 54 Raphaeli (2004), s. 2-4; Dawisha, *Arab Reform Bulletin*, 2003, s. 10.
- 55 *The Economist*, 31 Ocak – 6 Şubat 2004, s. 45.
- 56 Raphaeli (2004), s. 3.
- 57 AFP, 21 Aralık 2003 (Kurdistan Observer).
- 58 AFP, 21 Aralık 2003 (Kurdistan Observer).
- 59 Peter W. Galbraith, *International Herald Tribune*, 4 Şubat 2004.
- 60 Irak Anayasası Madde 118 (www.iraqigovernment.org); *The Economist*, 26 Ağustos 2005.
- 61 *The New York Times*, 26 Ağustos 2005; *The Economist*, 26 Ağustos 2005.
- 62 Sünni Arapların büyük çoğunluğu anayasa aleyhine oy vererek, az daha reddedilmesini sağlama-
yı başarıyordu.
- 63 Türkiye Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Yiğit Alpogan, Washington Enstitüsü Özel Poli-
tika Forumu'nda konuşma, 31 Ocak 2006. [www.washingtoninstitute.org/templateCo5.php?CID=](http://www.washingtoninstitute.org/templateCo5.php?CID=2438)
2438 (erişim 30 Nisan 2006).
- 64 Devlet yetkilisi ile görüşme, Ankara, 25 Ağustos 2005; AKP milletvekili ve partinin dış ilişkiler ko-
mitesi ikinci başkanı Mevlüt Çavuşoğlu ile görüşme, İstanbul, 20 Ağustos 2005.
- 65 Oktav (2004), s. 12; Uluslararası Kriz Grubu (2005), s. 8.
- 66 Devlet yetkilileri ile görüşme, Ankara, 18 ve 20 Temmuz 2000.
- 67 Uluslararası Kriz Grubu (2005), s. 12.
- 68 Barkey (2005), Özel rapor 141.
- 69 Türk Dışişleri Bakanlığı (2004), "Türkiye'nin Irak Politikası Nedir?"
- 70 Bradley Graham, *The Washington Post*, 18 Haziran 2004.
- 71 Uluslararası Kriz Grubu (2006), s. 2.
- 72 Uluslararası Kriz Grubu (2006), s. 19.
- 73 Uluslararası Kriz Grubu (2005), s. 2.
- 74 Uluslararası Kriz Grubu (2005), s. 1-5.
- 75 Uluslararası Kriz Grubu (2006), s. 9.
- 76 KDP, "Kürtlerin Gündemi", 2 Şubat 2004; www.kdp.pp.se/agenda.htm (erişim 12 Ağustos 2005).
Ancak Kürt liderler petrol gelirlerini eşit şekilde merkezi yönetimle paylaşmaya söz vermektedir.
- 77 Reuters, 27 Şubat 2005. (www.peyamner.com)
- 78 Uluslararası Kriz Grubu (2006), s. 5-6.
- 79 Uluslararası Kriz Grubu (2006), s. 12-13.
- 80 Uluslararası Kriz Grubu (2006), s. i; s. 28.
- 81 KDP, "Kürtlerin Gündemi", 2 Şubat 2004; www.kdp.pp.se/agenda.htm (erişim 12 Ağustos 2005).
- 82 Stansfield, Prospect dergisi, 2006.
- 83 Neçirvan Barzani, Kürdistan Bölgesel Yönetimi Başbakanı, *The Financial Times*, 15 Ağustos 2005.
- 84 *The Christian Science Monitor*, 26 Nisan 2006.
- 85 *The Financial Times*, 28 Eylül 2006.
- 86 *The Economist*, 31 Ocak – 6 Şubat 2004, s. 44.
- 87 Türk Dışişleri Bakanlığı (2004), "Türkiye'nin Irak Politikası Nedir?"
- 88 Washington Yakın Doğu Politikası Enstitüsü, 2006, Policy Watch 1074.
- 89 Türk Dışişleri Bakanlığı, "28 Ocak 2005, Türk Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Namık Tan'ın mesajı"

- 90 Devlet yetkilisi ile görüşme, Ankara, 25 Ağustos 2005; Özüm S. Uzun, Ankara Global Strategy Institute ile görüşme, 25 Ağustos 2005.
- 91 Irak Türkmen Cephesinin Ankara temsilcisi ile görüşme, 25 Ağustos 2005.
- 92 Devlet yetkilisi ile görüşme, Ankara, 25 Ağustos 2005.
- 93 *Turkish Daily News*, 16 Temmuz 2003.
- 94 *The Economist*, 16 Ocak 2003.
- 95 *International Herald Tribune*, 14 ve 16 Kasım 2006. www.iht.com/bin/print/php?id=3532130 ve www.iht.com/bin/print/php?id=3560168. (erişim 17 Kasım 2006).
- 96 Bozarslan (2005), s. 125-129; Olson (2005), s. 98-109.
- 97 Devlet yetkilisi ile görüşme, Ankara, 25 Ağustos 2005; KYB'nin Ankara temsilcisi Bahros Galali ile görüşme, 25 Ağustos 2005.
- 98 Olson (2005), s. 97- 122. AKP milletvekili ve partinin dış ilişkiler komitesi ikinci başkanı Mevlüt Çavuşoğlu ile görüşme, İstanbul, 20 Ağustos 2005.
- 99 AKP milletvekili ve partinin dış ilişkiler komitesi ikinci başkanı Mevlüt Çavuşoğlu ile görüşme, İstanbul, 20 Ağustos 2005.

SEKİZİNCİ BÖLÜM: SONUÇ

- 1 Kısmi red, Türkiye'nin daimi bazı istisnalara maruz kaldığı bir tür kısıtlı üyelik olabilir. Şimdiye kadar yapısal fonlar ve serbest dolaşım hakkında ilgili kısıtlamalar gündeme getirildi.
- 2 Bkz. Kirişçi, 2004a, s. 2: "Türkiye, tam Avrupa'nın 'Kantçı' dünyası ile Ortadoğu'nun 'Hobbes'çi' dünyası arasındaki çizgidedir."
- 3 Criss ve Pınar (1997), s. 3.

GÖRÜŞMELER

- ABD diplomatı, Keşif Gücü Harekâtı Siyasi Danışmanı, Ankara ABD Büyükelçiliği, 1 Aralık 2000.
- Mevlüt Çavuşoğlu, AKP milletvekili, İstanbul, 20 Ağustos 2005.
- Safeen M. Dizayee, KDP Ankara temsilcisi, Ankara, 30 Kasım 2000.
- Türk devlet yetkilisi, Ankara, 18 Temmuz 2000.
- Türk devlet yetkilisi, 20 Temmuz 2000.
- Türk devlet yetkilisi, Ankara, 25 Ağustos 2005.
- Bahros Galali, KYB Ankara temsilcisi, Ankara, 25 Ağustos 2005.
- Mustafa Ziya, Irak Türkmen Cephesi Ankara temsilcisi, Ankara, 19 Temmuz 2000.
- Hasan Özmen, işbirliği ve kültür vakfı Türkmenli'nin başkanı, Ankara, 19 Temmuz 2000.
- Özüm S. Uzun, Global Strateji Enstitüsü, Ankara, 25 Ağustos 2005.
- Dr. Ümit Özdağ, Ankara'daki Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi (ASAM) başkanı, Ankara, 17 Temmuz 2000.
- Irak Türkmen Cephesi temsilcisi, Ankara, 25 Ağustos 2005.

KİTAPLAR, DERGİLER VE RAPORLAR

- Altıntay, Ayşe Gül ve Kancı, Tuba (2007, yayınlanacak). 'Educating Little Soldiers and Little Ayşes. Militarized and Gendered Citizenship in Turkish Textbooks', içinde olduğu yayın: Marie Carlson, Annika Rabo ve Fatma Gök (y.hz.), *Reflections on Education in 'Multicultural' Societies. Turkish and Swedish Perspectives*, İstanbul İsvetç Araştırma Enstitüsü: Transactions, cilt 18.
- Aras, Bülent (2004). *Türkiye ve Büyük Orta Doğu*. İstanbul: Tasam Yayınları.
- Ashley, Richard K. (1987). 'The Geopolitical Space. Toward a Critical Social Theory of International Politics', *Alternatives* 12 (1987), s. 403-34.
- Ayata, Sencer (2004). 'Changes in Domestic Politics and the Foreign Policy Orientation of the AK Party', içinde olduğu yayın: Lenore G. Martin ve Dimitris Keridis (eds), *The Future of Turkish Foreign Policy*. Cambridge ve Londra: The MIT Press, s. 243-75.
- Aydin, Mustafa (2000). 'Determinants of Turkish Foreign Policy. Historical Framework and Traditional Inputs', içinde olduğu yayın: Sylvia Kedourie (ed.), *Seventy-five Years of the Turkish Republic*. Londra ve Portland, OR: Frank Cass, s. 152-86.
- Aykan, Mahmut Bali (1996). 'Turkey's Policy in Northern Iraq, 1991-95', *Middle Eastern Studies* 32:4 (Ekim 1996), s. 343-66.
- Boundary and Security Bulletin* 2:1 (April 1994); 2:2 (July 1994); 2:3 (Ekim 1994); 2:4 (Ocak 1995); 3:2 (Yaz 1995).
- Barkey, Henri J. ve Graham E. Fuller (1998). *Turkey's Kurdish Question*. Lanham: Rowman and Littlefield Publishers, Inc.
- Barkey, Henri J. (2005). 'Turkey and Iraq - The Perils (and Prospects) of Proximity'. Özel rapor 141, Irak ve Komşuları Dizisi, United States Institute of Peace.

- Blake, Gerald H. ve Schofield, Richard N. (1987). *Boundaries and State Territory in the Middle East and North Africa*. Wiesbech: Middle East and North African Studies.
- Bloom, William (1990). *Personal Identity, National Identity and International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bozarslan, Hamit (2005). 'The Kurdish Issue in Turkey Following the 2003 Iraqi War', içinde olduğu yayın: Mohammed M. A. Ahmed ve Michael M. Gunter (eds), *The Kurdish Question and the 2003 Iraqi War*. Costa Mesa, California: Mazda Publishers, s. 123-35.
- Brandell, Inga (2002). 'The State – Outside/Inside. Practices and Ideologies in State Building and Foreign Relations – Examples from Alexandria, Egypt'. "Batı ve Orta Asya'da Devletin Rolü" konulu İsviçre Araştırma Enstitüsü konferansı için hazırlanan yayınlanmamış makale (İstanbul, 14-16 Kasım 2002).
- Brandell, Inga (2006). 'Whose Borders? Some Empirical and Theoretical Afterthoughts', içinde olduğu yayın: Inga Brandell (ed.), *State Frontiers. Borders and Boundaries in the Middle East*. Londra ve New York: I.B. Tauris, s. 199-214.
- Brown, Chris (2001). 'Borders and Identity in International Political Theory', içinde olduğu yayın: Mathias Albert, David Jacobson ve Yosef Lapid (eds), *Identities, Borders, Orders*. Minneapolis: The University of Minnesota Press, s. 117-36.
- Buzan, Barry, Waeber, Ole ve de Wilde, Jaap (1998). *Security. A New Framework for Analysis*. Boulder ve Londra: Lynne Rienner Publishers.
- Campbell, David (1990). 'Global Inscription. How Foreign Policy Constitutes the United States,' *Alternatives* 15:3 (1190), s. 263-86.
- Campbell, David (1992). *Writing Security – United States Foreign Policy and the Politics of Identity*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Campbell, David (1996). 'Violent Performances. Identity, Sovereignty, Responsibility', içinde olduğu yayın: Yosef Lapid ve Friedrich Kratochwil (eds), *The Return of Culture and Identity in IR Theory*. Boulder ve Londra: Lynne Rienner Publishers, s. 163-80.
- Çandar, Cengiz (1999). 'Redefining Turkey's Political Center', *Journal of Democracy* 10:4, s. 129-41.
- Çandar, Cengiz (2004). 'Turkish Foreign Policy and the War on Iraq', içinde olduğu yayın: Lenore G. Martin ve Dimitris Keridis (eds), *The Future of Turkish Foreign Policy*. Cambridge and London: The MIT Press, s. 47-60.
- Çarkoğlu, Ali (2003). 'Who Wants Full Membership? Characteristics of Turkish Public Support for EU Membership', içinde olduğu yayın: Ali Çarkoğlu ve Barry Rubin (y. haz), *Turkey and the European Union. Domestic Politics, Economic Integration and International Dynamics*. Londra ve Portland, OR: Frank Cass, s. 171-94.
- Çelik, Yasemin (1999). *Contemporary Turkish Foreign Policy*. Westport, Conn: Praeger Publishers.
- Cem, İsmail (2001). *Turkey in the New Century*. Nicosia: Rustem.
- Checkel, Jeffrey T. (1998). 'The Constructivist Turn in International Relations Theory', *World Politics* 50:2, s. 324-48.
- Cizre Sakalhoğlu, Ümit (1996). 'Historicizing the Present and Problematizing the Future of the Kurdish Problem. A Critique of the TOBB Report on the Eastern Question' *New Perspectives on Turkey* (Bahar 1996), s. 1-22.

- Cizre Sakaliođlu, Ümit (1997). 'The Anatomy of the Turkish Military's Political Autonomy', *Comparative Politics* 29:2 (Ocak 1997), s. 151-66.
- Connolly, William E. (1989). 'Identity and Difference in Global Politics', içinde olduğu yayın: Jamer Derderian ve Michael J. Shapiro (eds), *International/Intertextual Relations. Postmodern Readings of World Politics*. Massachusetts ve Toronto: Lexington Books, s. 323-42.
- Criss, Bilge ve Bilgin, Pinar (1997). 'Turkish Foreign Policy Toward the Middle East', *MERIA (Middle East Review of International Affairs)*, 1:1 (Ocak 1997), <http://meria.idc.ac.il/>
- Dawisha, Aadeed (2003). 'Iraq Needs Territorially-based Federalism', *Arab Reform Bulletin* 1:5 (Kasım 2003), Carnegie Uluslararası Barış Fonu, s. 8-10.
- Deringil, Selim (1989). *Turkish Foreign Policy during the Second World War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dodds, Klaus-John (1994). 'Geopolitics and Foreign Policy. Recent Developments in Anglo-American Political Geography and International Relations', *Progress in Human Geography* 18:2, s. 186-208.
- Galbraith, Peter W. (2003). 'Kurdistan and a Federal Iraq. How the Kurds Created Facts on the Ground', *Arab Reform Bulletin* 1:5 (Kasım 2003), Carnegie Uluslararası Barış Fonu.
- Graham-Brown, Sarah (1999). *Sanctioning Saddam. The Politics of Intervention in Iraq*. Londra ve New York: I.B. Tauris.
- Gunter, Michael, M. (1993). 'A *de facto* Kurdish State in Northern Iraq', *Third World Quarterly* 5:1. İnternet adresi: www.meforum.org/article/384/
- Gunter, Michael M. (1999). *The Kurdish Predicament in Iraq. A Political Analysis*. New York: St. Martin's Press.
- Gündüz-Hoşgör, Ayşe ve Smits, Jeroen (2002). 'Intermarriage between Turks and Kurds in Contemporary Turkey: Inter-ethnic Relations in an Urbanizing Environment', *European Sociological Review* 18:4, s. 417-32.
- Gürbey, Gulistan (2005). 'Implications of Turkey's Constitutional Reforms for the Kurds', içinde olduğu yayın: Mohammed M. A. Ahmed ve Michael M. Gunter (y. hz), *The Kurdish Question and the 2003 Iraqi War*. Costa Mesa, California: Mazda Publishers, s. 136-62.
- Gürkan, İhsan (1996-97). 'Turkish-Iraqi Relations. The Cold War and its Aftermath', *Turkish Review of Middle East Studies* 9 (Yıllık 1996-97), Ortadoğu ve Balkan Araştırmaları Vakfı, İstanbul: ISIS, s. 27-79.
- Gökalp, Ziya (1968). *The Principles of Turkism*. Leiden: E.J. Brill.
- Haas, Ernst B. (2001). 'Does Constructivism Subsume Neo-Functionalism?', içinde olduğu yayın: Thomas Christiansen, Knud Erik Jørgensen ve Antje Wiener (y. hz), *The Social Construction of Europe*. London: SAGE, s. 22-31.
- Hale, William (2000). *Turkish Foreign Policy 1774-2000*. Londra ve Portland, OR: Frank Cass.
- Haniođlu, M. Şükrü (1995). *The Young Turks in Opposition*. New York ve Oxford: Oxford University Press.
- Haniođlu, M. Şükrü (2001). *Preparation for a Revolution. The Young Turks, 1902-1908*. Oxford: Oxford University Press.
- Hourani, Albert (1974). 'The Ottoman Background of the Modern Middle East', içinde olduğu yayın: Kemal H. Karpat (y. hz.), *The Ottoman State and Its Place in World History*. Leiden: E.J. Brill.
- İçduygu, Ahmet, Çolak, Yılmaz ve Soyarık, Nalân (2000). 'What is the Matter with Citizenship? A Tur-

- kish Debate', içinde olduğu yayın: Sylvia Kedourie (y. hz.), *Seventy-five Years of the Turkish Republic*. London ve Portland, OR: Frank Cass, s. 187-208.
- Uluslararası Kriz Grubu, 'Irak: Türklerin, Kürtlerin hedefleri konusundaki korkularını azaltmak', *Middle East Report* 35 (26 Ocak 2005).
- Uluslararası Kriz Grubu, 'Irak ve Kürtler: Kerkük üzerine büyüyen kavga', *Middle East Report* 56 (18 Temmuz 2006).
- Jacobsson, Kertsin (1997). *Så gott som demokrati*. Umeå: Boréa.
- Jung, Dietrich ve Piccoli, Wolfango (2001). *Turkey at the Crossroads. Ottoman Legacies and a Greater Middle East*. New York: Zed Boks.
- Jørum, Emma (2006). 'The October 1998 Turkish-Syrian Crisis in Arab Media', içinde olduğu yayın: Inga Brandell (y. hz.), *State Frontiers. Borders and Boundaries in the Middle East*. Londra ve New York: I.B. Tauris, s. 159-83.
- Jørum, Emma (2008'de yayınlanacak). *Beyond the Border. Syrian Policies towards Territories Lost*.
- Kadioğlu, Ayşe (1998). 'The Paradox of Turkish Nationalism and the Construction of Official Identity', içinde olduğu yayın: Sylvia Kedourie (y. hz.), *Turkey. Identity, Democracy, Politics*. Londra ve Portland, OR: Frank Cass, s. 177-93.
- Kane Finn, Helena (2003). 'Turkey and the War on Iraq. It Isn't Just About Money', Görüş Makalesi, Dış İlişkiler Konseyi, 20 Şubat 2003, www.tusiad.us
- Karpat, Kemal (1973). 'An Inquiry Into the Social Foundations of Nationalism in the Ottoman State: From Social Estates to Classes, From Millets to Nations', Research Monograph No. 39, Center of International Studies, Princeton University.
- Karpat, H. Kemal (1974). 'The Stages of Ottoman History. A Structural Comparative Approach', içinde olduğu yayın: Kemal H. Karpat (y. hz.), *The Ottoman State and Its Place in World History*. Leiden: E.J. Brill.
- Katzman, Kenneth (2005). 'Iraq. Post-Saddam National Elections', güncellenme tarihi 11 Mart 2005, CRS Kongre raporu, Congressional Research Service, The Library of Congress, Order Code RS21968.
- Kirişçi, Kemal (1994-95). 'Provide Comfort or Trouble. Operation Provide Comfort and its Impact on Turkish Foreign Policy', *Turkish Review of Middle East Studies* 8 (Annual 1994-95), İstanbul: ISIS.
- Kirişçi, Kemal (1996). 'Turkey and the Kurdish Safe-Haven in Northern Iraq', *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies* 19:3 (Spring 1996), s. 21-39.
- Kirişçi, Kemal ve Winrow, Gareth M. (1997). *The Kurdish Question and Turkey. An Example of a Trans-state Ethnic Conflict*. Londra ve Portland, OR: Frank Cass.
- Kirişçi, Kemal ve Sampson, Martin (1998). 'Ethnicity and Turkish Foreign Policy', "Ortadoğu'da Toplu Kimlik ve Dış Politika" konulu konferans için hazırlanan makale, University of Maryland, 11 Haziran 1998.
- Kirişçi, Kemal (2004). 'The Kurdish Question and Turkish Foreign Policy', içinde olduğu yayın: Lenore G. Martin and Dimitris Keridis (eds), *The Future of Turkish Foreign Policy*, Cambridge ve Londra: The MIT Press, s. 277-314.
- Kirişçi, Kemal (2004a). 'Between Europe and the Middle East. The Transformation of Turkish Policy', *MERIA (Middle East Review of International Affairs)* 8:1 (Mart 2004), (<http://meria.idc.ac.il/>).

- Kymlicka, Will (1998). *Mångkulturellt Medborgarskap (Multicultural Citizenship)*, Nya Doxa.
- Köker, Levent (2002). 'Territoriality and Nationality. Remarks on the Legitimation Problems of the State in Turkey (Abstract)', "Batı ve Orta Asya'da Devletin Rolü" konulu İsvaç Araştırma Kurulu konferansı için hazırlanan yayımlanmamış makale (İstanbul, 14-16 Kasım 2002).
- Lapid, Yosef (2001). 'Identities, Borders, Orders. Nudging International Relations Theory in a New Direction', içinde olduğu yayın: Mathias Albert, David Jacobson ve Yosef Lapid (eds), *Identities, Borders, Orders*. Minneapolis: The University of Minnesota Press, s. 1-20.
- Lewis, Bernard (1968). *The Emergence of Modern Turkey*. Londra, Oxford ve New York: Oxford University Press.
- Mango, Andrew (1999). 'Atatürk and the Kurds', içinde olduğu yayın: Sylvia Kedourie (ed.), *Seventy-five Years of the Turkish Republic*. Londra ve Portland, OR: Frank Cass, s. 1-25.
- McDowall, David (2004). *A Modern History of the Kurds*. Londra: I.B. Tauris.
- McDowall, David (2005). 'Political Prospects of the Kurds in the Middle East', içinde olduğu yayın: Mohammed M. A. Ahmed ve Michael M. Gunter (y. hz.), *The Kurdish Question and the 2003 Iraqi War*. Costa Mesa, California: Mazda Publishers, s. 1-16.
- McSweeney, Bill (1999). *Security, Identity and Interests. A Sociology of International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Oktav Alantar, Özden Zeynep (2001). 'A Thorny Issue between Turkey and the United States. Northern Iraq (1996-2001)', *Turkish Review of Middle East Studies* 12 (Yıllık 2001), İstanbul: ISIS, s. 21-41.
- Oktav, Özden Zeynep (2004). 'Whither Turkish-US Relations in Northern Iraq? A Turkish Perspective', yayımlanmamış makale.
- Olson, Robert (2005). 'Turkey and Kurdistan-Iraq Relations. The Consolidation of Iraqi Kurdish Nationalism: 2003-2004', içinde olduğu yayın: Mohammed M. A. Ahmed ve Michael M. Gunter (y. hz.), *The Kurdish Question and the 2003 Iraqi War*. Costa Mesa, California: Mazda Publishers, s. 97-122.
- Park, Bill (2003). 'Strategic Location, Political Dislocation. Turkey, The United States, and Northern Iraq', *MERIA (Middle East Review of International Affairs)* 7:2 (Haziran 2003), (<http://meria.idc.ac.il/>).
- Picard, Elizabeth (2006). 'Managing Identities among Expatriate Businessmen Across the Syrian-Lebanese Boundary', içinde olduğu yayın: Inga Brandell (ed.), *State Frontiers. Borders and Boundaries in the Middle East*. Londra, New York: I.B. Tauris, s. 75-99.
- Poulton, Hugh (1997). *Top Hat, Grey Wolf and Crescent. Turkish Nationalism and the Turkish Republic*. New York: New York University Press.
- Pye, Lucian W. (1962). *Politics, Personality, and Nation Building. Burma's Search for Identity*. New Haven ve Londra: Yale University Press.
- Quataert, Donald (2000). *The Ottoman Empire, 1700-1922*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Raphaeli, Nimrod (2004). 'Iraqi Kurds at Crossroads', *MEMRI (The Middle East Media Research Institute)*, Inquiry and Analysis Series, No. 168, (30 Mart 2004), <http://mermi.org/bin/articles.cgi?page=archives&Area=ia&ID=IA16804>.
- Raphaeli, Nimrod (2005). 'The Draft Iraqi Constitution at a Deadlock', *MEMRI (The Middle East Media Research Institute)*, Inquiry and Analysis Series, No. 234, (16 Ağustos 2005), <http://memri.org/bin/articles.cgi?Page=archives&Area=ia&ID=IA23405>

- Roberts, John (1995). 'Turkey's Invasion of Northern Iraq', *Boundary and Security Bulletin* 3:1 (Nisan 1995), Durham: Uluslararası Sınır Araştırmaları Birimi, University of Durham.
- Robins, Philip (1991). *Turkey and the Middle East*, New York: Royal Institute of International Affairs.
- Robins, Philip (1992). 'Turkish Policy and the Gulf Crisis – Adventurist or Dynamic?', içinde olduğu yayın: Clement H. Dodd (ed.), *Turkish Foreign Policy. New Prospects*. Huntingdon: The Eothen Press.
- Robins, Philip (2003). *Suits and Uniforms. Turkish Foreign Policy since the Cold War*. Londra: Hurst.
- Rooke, Tetz (2006). 'Tracing the Boundaries. From Colonial Dream to National Propaganda', içinde olduğu yayın: Inga Brandell (ed.), *State Frontiers. Borders and Boundaries in the Middle East*. Londra ve New York: I.B. Tauris, s. 123–40.
- Rygiel, Kim (1998). 'Stabilizing Borders. The Geopolitics of National Identity Construction in Turkey', içinde olduğu yayın: Gearoid O Tuathail ve Simon Dalby (eds), *Rethinking Geopolitics*. Londra: Routledge, s. 106–30.
- Salih, Khaled (2005). 'What Future for the Iraqi Kurds?' *MERIA (Middle East Review of International Affairs)*;9:1 (Mart 2005), <http://Meria.idc.ac.il/>
- Shaw, Stanford J. ve Ezel Kural Shaw (1976–77). *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey 1880–1975*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Somer, Murat (2004a). 'Turkey's Kurdish Conflict. Changing Context, and Domestic and Regional Implications', *Middle East Journal* 58:2 (Bahar 2004), s. 235–53.
- Somer, Murat (2004b). 'Ethnic Kurds, Rival and Compatible Definitions of Identities, and Turkey's Integration with the EU', içinde olduğu yayın: Armand Clesse ve Seyfi Tashan (eds), *Turkey and the European Union. 2004 and Beyond*. Dutch University Press, 2004, s. 331–349.
- Somer, Murat (2005a). 'Failures of the Discourse of Ethnicity. Turkey, Kurds, and the Emerging Iraq', *Security Dialogue* 36:1 (2005), s. 209–28.
- Somer, Murat (2005b). 'Defensive- vs. Liberal-Nationalist Perspectives on Diversity and the Kurdish Conflict: Europeanization, the Internal Debate, and *Türkiyelilik*', *New Perspectives on Turkey* 32 (Spring 2005), s. 73–91.
- Toynbee, Arnold J. (1974). 'The Ottoman Empire in World History', içinde olduğu yayın: Kemal H. Karpat (ed.), *The Ottoman State and Its Place in World History*. Leiden: E.J. Brill.
- Tunander, Ola (1995). 'A New Ottoman Empire? The Choice for Turkey: Euro-Asian Centres National Fortress', *Security dialogue* 26:4 (1995), s. 413–26.
- Verney, Suzannah (2002). 'Creating the Democratic Tradition of European Integration. The South European catalys', içinde olduğu yayın: Helene Sjursen (ed.), *Enlargement and the Finality of the EU*, ARENA Report no 7 (2002).
- Watts, Nicole (2000). 'Relocating Dersim. Turkish State-Building and Kurdish Resistance, 1931–1938', *New Perspectives on Turkey* 23 (Fall 2000), s. 5–30.
- Wendt, Alexander (1994). 'Collective Identity Formation and the International State', *American Political Science Review* 88:2 (Haziran 1994), s. 384–96.
- Wilson, Thomas M. ve Donan, Hastings (1998). *Border Identities. Nation and State at International Frontiers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Yavuz, Hakan (2004). 'Turkey, Iraq and the Kurds. Panel Discussion', *Middle East Policy* 11:1 (Spring 2004), s. 106–31.

- Yavuz, Hakan M. ve Özcan, Nihat Ali (2006). 'The Kurdish Question and Turkey's Justice and Development Party', *Middle East Policy* 13:1 (2006).
- Yeğen, Mesut (1996). 'The Turkish State Discourse and the Exclusion of Kurdish Identity', *Middle Eastern Studies* 32:2 (Nisan 1996), s. 216-29.
- Yılmaz, Hakan (2006). 'Two Pillars of Nationalist Euroscepticism in Turkey. The Tanzimat and Sèvres Syndromes', içinde olduğu yayın: *Turkey, Sweden and the European Union. Expectations*, İsveç Avrupa Politikaları Araştırmaları Kurulu SIEPS tarafından yayınlanan rapor, (www.sieps.se).
- Zürcher, Erik J. (1997). *Turkey – A Modern History*. London and New York: I.B. Tauris.

RESMİ BELGELER

- Avrupa Komisyonu (2004). Türkiye'nin Üyelik Yolundaki İlerlemesi konusunda düzenli rapor. COM (2004) 656 final. Brüksel, 6 Ekim 2004.

Türk Dışişleri Bakanlığı:

- (2003). Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Sayın Abdullah Gül'ün OIC Doha olağanüstü zirvesi mesajı, 5 Mart 2003.", www.mfa.gov.tr (erişim 20 Temmuz 2004).
- (2003). "Türkiye'nin daimi BM temsilcisi Ümit Pamir'in Irak Güvenlik Konseyi Açık Toplantısı'ndaki mesajı, New York, 26 Mart 2003.", www.mfa.gov.tr (erişim 20 Temmuz 2004).
- (2004). "Türkiye'nin Irak Politikası Nedir?", www.mfa.gov.tr (erişim 20 Temmuz 2004).
- (2005). "Irak seçim sonuçları ile ilgili basın duyurusu, 13 Şubat 2005.", www.mfa.gov.tr (erişimi Nisan 2005).
- (2005). "28 Ocak 2005, Türk Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Narmık Tan'ın Kerkük ve Irak Türkmen topluluğunun Irak'ta 30 Ocak'ta düzenlenen seçimlere katılması ile ilgili mesajı", www.mfa.gov.tr/mfa (erişim 1 Nisan 2005).

GAZETELER VE HABER AJANSLARI

AFP

AP Online (High Beam internet tarama motoru kanalıyla erişim) AP Worldstream (High Beam internet tarama motoru kanalıyla erişim)

BBC News

Bulletin of the Atomic Scientists (High Beam internet tarama motoru kanalıyla erişim)

Chicago Tribune (High Beam internet tarama motoru kanalıyla erişim)

Cumhuriyet

Daily Post (High Beam internet tarama motoru kanalıyla erişim)

Daily Telegraph

Gulf News (High Beam internet tarama motoru kanalıyla erişim)

International Herald Tribune

Knight Ridders/Tribune Business News (High Beam internet tarama motoru kanalıyla erişim)

National Public Radio (High Beam internet tarama motoru kanalıyla erişim)

The Christian Science Monitor (High Beam internet tarama motoru kanalıyla erişim)
The Columbian (High Beam internet tarama motoru kanalıyla erişim)
The Economist
The Financial Times
The Independent
The New Anatolian
The New York Times
The Washington Post
The Washington Times
Turkish Daily News
United Press International (High Beam internet tarama motoru kanalıyla erişim)
Xinhya News Agency (High Beam internet tarama motoru kanalıyla erişim)

ABD 12, 15-16, 21-22, 26, 41, 63, 76-78, 85, 93-94, 99-109, 117-118, 120, 123, 125
 Abdülhamid II. 31
 Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) 54, 58, 93, 98-99, 101-102, 117-118, 126
 Almanya 27
 Alpgogan, Yiğit 117
 Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 35
 Anfal harekâtı 76
 Araplar 30, 32-34, 40, 46, 106, 110-112, 114
 Araplaştırma 104, 113-115, 117
 Arnavutluk/Arnavutlar 33-34
 Atatürk, Mustafa Kemal 26, 35, 41, 46-47, 50
 Avrupa 26-27, 29, 30, 33, 45, 74, 81, 124, 126
 Avrupa Birliği 54-55, 57, 81, 113, 123-127
 Aziz, Tank 81

 Baas Partisi, rejimi 2, 117
 Balkan Savaşları 33
 Balkanlar 27, 29, 32-33
 Barış İzleme Gücü (BIG) 93
 Barth, Fredrik 13, 16
 Barzani, Mesut 51, 78, 86-90, 106-107, 109, 111, 114
 Bask ayrılıkçılığı 21
 Bhutan 22
 Birand, Mehmet Ali 105, 129
 Bloom, William 16
 Bosna 38, 39
 Bölgesel Kürt Yönetimi 78, 113, 116
 Bruinessen, Martin van 58
 Bulgaristan 31, 38, 39
 Buzan, Barry 20, 22, 23, 43

 Campbell, David 63
 Cem, İsmail 49, 62, 70
 Cemiyet-i Akvam 35, 40, 41, 47
 Copeaux, Etienne 129

Çekiç Güç 80-81; Harekâtı 77
 Çiller, Tansu 53

Demirel, Süleyman 41, 53, 85, 97, 108
 Demokrasi ve Değişim Partisi (DDP) 81
 Donnan, Hastings 24
 Dünya Savaşı, I. 27, 34, 40

Ecevit, Bülent 89, 97
 Erdoğan, Recep Tayyip 58, 99, 120
 Ermenistan/Ermeniler 26-28, 30, 33, 35, 41, 56, 66

Finlandiya 21
 Fransa 22, 27, 35, 78
 Fransız Devrimi 28

Galbraith, Peter W. 109
 Genç Türkler 31-34
 Gökalp, Ziya 36
 Gül, Abdullah 85, 100, 104
 Gülhane Hatı Hümayunu 29

HADEP 55, 57, 69
 Hanioglu, M. Şükrü 33

Irak Hükümet Konseyi 106, 111, 119-120
 Irak Türkmen Cephesi (ITC) 92, 94-95, 117

İngiliz işgali 34-35
 İngiltere/İngilizler 27, 40-41, 46-47, 77, 85, 93, 99-100, 104
 İnönü, İsmet 40
 İran 22, 26, 38, 46, 61, 74, 76, 81-82, 87, 103, 124, 126
 İran-İrak Savaşı 51
 İskân Kanunu 48
 İtalya 27, 35
 İttihat ve Terakkî Cemiyeti 31, 32, 32-34

KADEK bkz. Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi

Kafkasya 38, 123
Karadağ 31, 33
KDP bkz. Kürdistan Demokratik Partisi
Kerkük 41, 92, 97, 100, 104, 106-107, 109, III,
113-120
Keşif Gücü Harekâtı 81, 84-85
Kıbrıs 38, 57
Kıbaroğlu, Mustafa 101
Koçaryan, Robert 129
Kongra-Gel Bkz. Kürdistan Halk Kongresi
Kürdistan Bölgesel Yönetimi 79, 114, 116, 120
Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) 52, 78-79,
82, 84, 86-89, 91, 93-94, 102, 104, 106,
109, 114, 119
Kürdistan Halk Kongresi (Kongra-Gel) 131
Kürdistan İşçi Partisi (PKK) 41, 51-54, 57-58, 61-
62, 64-74, 79, 81-83, 86, 88-89, 97, 102,
105-106, 108, 113, 119-120, 124
Kürdistan İttifakı Listesi 106
Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi
(KADEK) 131
Kürdistan Yurtsever Birliği (KYB) 78-79, 82, 87-
91, 93, 102, 104, 109, 114, 119
Kymlicka, Will 15
Lozan Anlaşması 27, 35, 56, 66, 121-122
Macaristan 126
Makedon Slavları 30
Makedonya 34
Mango, Andrew 50
McDowall, David 26, 49, 88
McSweeney, Bill 19
MGK, bkz. Milli Güvenlik Kurulu 55
millet sistemi 30
Milli Güvenlik Bilgisi 42
Milli Güvenlik Kurulu (MGK) 55, 56, 117
Misak-ı Milli 40
Mondros 34
Museviler 28, 33, 66
Musul 40-41, 46-47, 93, 97, 100, 104, 108

Nakşibendî tarikâtı 48

Orta Asya 38, 39, 123
Ortadoğu 40, 47, 98, 123-127
Ortodoks 28, 30
Osmanlı Devleti 9, 27-29, 33, 34, 46, 47; İmpara-
torluğu 9, 10, 29-31, 33-35, 40, 46
Osmanlıcılık 29, 32-34, 37
Öcalan, Abdullah 51-54, 67, 70
Özal, Turgut 39, 41, 53, 87, 97
Özcan, Nihat Ali 59
Pan-İslamcılık 31-32, 37
peşmerge 86, 92, 104, 108-109, 112-114, 119
PKK bkz. Kürdistan İşçi Partisi
Polonya 126
Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) 56
Refah Partisi 54
Romanya/Romenler 30-31
Rumlar 30, 33, 56, 66
Saddam Hüseyin 77, 79, 92, 100, 104, 118; rejimi
98, 117-119; yönetimi 94
Sait (Şeyh) 48
Sanberk, Özdem 85
Sevr sendromu 27
sımr ötesi operasyonlar 83
Sırbistan 30-31, 33
Slovakya 126
Soğuk Şavaş 16, 41-42, 123
Somer, Murat 53-54, 59
Sovyetler Birliği 16-17, 38, 39, 42
Soysal, Mümtaz 27
Suriye 38, 46, 50-52, 54, 74, 82, 87, 124, 126
Suudi Arabistan 22
Süryaniler 93
Talabani, Celal 87, 89, 90, 107, 119
Trakya 34-35

Türki Cumhuriyetler 123; **devletler** 39

Türkmen İslami Birliği 95

Waever, Ole 20, 22, 43

Watts, Nicole 49

Westfalya düzeni 17

de Wilde, Jaap 20, 22, 43

Wilson 24

Yavuz, Hakan 59

Yeğen, Mesut 50-51

Yılmaz, Mesut 42, 53

Yugoslavya 17, 38-39

Yunan devleti 30-31

Yunanistan 27, 33, 35, 38

Zürcher, Eric 52